

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA**

RIGORÓZNÍ PRÁCE

**DĚDĚNÍ ZE ZÁVĚTI –
platná právní úprava ve srovnání s navrhovanou úpravou v novém
občanském zákoníku**

**TESTAMENTARY SUCCESSION –
valid legal regulations in comparison with the proposed regulations
in the new Civil Code**

Konzultant: Prof. JUDr. Jan Dvořák, CSc.

Zpracovatel: Mgr. Helena Juráková

červenec 2010

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracovala samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

Ve Zlíně dne 1.7.2010.

Helena Juráková

PODĚKOVÁNÍ

Co nejsrdečněji bych chtěla poděkovat své rodině a rovněž mým kolegům v notářské kanceláři JUDr. Jitky Holemanové za podporu, trpělivost a užitečné rady při tvorbě této rigorózní práce.

Dále pak patří můj dík JUDr. Janu Dvořákovi, že i přes jeho velké pracovní vytížení, si na mě udělal potřebný čas na konzultaci této práce.

C i t á t :

„Nejméně se bojí smrti ti, jejichž život má největší cenu.“

(Immanuel Kant)

OBSAH

1. Úvod	6
2. Platná právní úprava dědění ze závěti	11
2.1. Předpoklady dědění ze závěti	11
2.1.1. Smrt fyzické osoby	11
2.1.2. Existence pozůstalosti.....	12
2.1.3. Způsobilý dědic	14
2.1.4. Odmítnutí dědictví	17
2.1.5. Závěť jako právní důvod dědění	21
2.2. Předpoklady platnosti závěti	24
2.2.1. Náležitý věk.....	24
2.2.2. Duševní stav	25
2.2.3. Náležitost vůle	27
2.2.4. Určitost a srozumitelnost projevu vůle	29
2.3. Druhy závětí z hlediska formy	33
2.3.1. Závěť vlastnoruční (holografní).....	35
2.3.2. Závěť allografní	37
2.3.3. Závěť sepsaná notářským zápisem	41
2.3.4. Formální úlevy při pořizování závěti	47
2.3.5. Dovětek závěti	48
2.4. Obsah závěti	50
2.4.1. Ustanovení dědice.....	50
2.4.2. Odkaz	53
2.4.3. Ustanovení náhradního dědice (vulgární substitute)	55
2.4.4. Svěřenské nástupnictví (fideikomisární substitute).....	57
2.4.5. Zřízení nadace nebo nadačního fondu závětí.....	59
2.4.6. Zřízení „ústavu“ závětí.....	63
2.4.7. Podmínky v závěti	64
2.4.8. Příkaz k započtení.....	67
2.4.9. Zřízení věcného břemene	68
2.4.10. Vykonavatel závěti	70
2.4.11. Správce pozůstalosti.....	71
2.4.12. Podmínky v závěti v návrhu nového občanského zákoníku	71
2.4.13. Doložení času	72
2.4.14. Poměr mezi osobou, která nabyla dědictví nebo odkaz s podmínkou nebo s doložením času, a jejím předchůdcem nebo nástupcem.....	73
2.4.15. Příkaz	74
2.5. Zrušení závěti	77
2.6. Ochrana neopomenutelného dědice, započtení na dědický podíl	81
2.6.1. Ochrana neopomenutelného dědice	81
2.6.2. Započtení na dědický podíl	88
2.7. Závěť versus listina o vydědění	91

2.8. Listina o ustanovení správce dědictví	100
2.9. Souběh dědění ze závěti a dědění ze zákona	106
3. Šetření prováděná k závěti v rámci dědického řízení	110
4. Závěr	114
Resumé (česká verze)	117
Resumé (anglická verze)	119
Resumé (německá verze)	121
Klíčová slova	123
Seznam použité literatury	124
Publikace	124
Články z odborných časopisů, časopisy	125
Právní předpisy	126
Zdroje judikatury	127

1. ÚVOD

Právní úprava dědění ze závěti je tematicky oddělenou částí současné právní úpravy dědického práva v našem právním řádu. Dnešní úprava dědického práva u nás předpokládá jediné dva možné důvody dědění svěřících určité osobě: závěť a zákon. Určující skutečností pro dědické nástupnictví, ačkoli systematicky je dědění ze závěti řazeno v zákoně až za právní úpravu dědění ze zákona, je především zůstavitelova vůle projevená v závěti, popř. v listině o vydědění. Teprve zemře-li zůstavitel bez zanechání platné závěti nebo nedopadá-li ustanovení závěti na všechny stanovený majetek anebo nenabude-li dědic z jakýchkoli důvodů dědictví, k němuž byl povolán, dochází k dědění ze zákona.¹⁾

Tato práce se především zabývá shrnutím současné platné právní úpravy dědění ze závěti, jakožto prvním a primárním důvodem dědění, jehož existenci či neexistenci je nutné zkoumat v úvodních fázích dědického řízení a od něhož se odvíjí dědické nástupnictví a postavení jednotlivých dědiců jako účastníků dědického řízení. Stěžejním prvkem práce je pak především srovnání platné právní úpravy s instituty obsaženými ve vládním návrhu nového občanského zákoníku,²⁾ které jsou pro naše dědické právo zcela nové nebo se vrací k úpravě Všeobecného občanského zákoníku platného u nás do 31.12.1950, případně vychází z některých zahraničních úprav dědického práva. Pro usnadnění okamžité orientace v textu jsou pasáže týkající se výkladu návrhu nového občanského zákoníku zpracovány kurzívou a jsou řazeny za pasáže, které pojednávají o stejném nebo obdobném institutu platného dědického práva. Citace judikátů, které danou problematiku dle mého názoru rozvíjejí či upřesňují, jsou umístěny za textem, jehož se týkají, a jsou uvedeny uvozovkami přímé řeči.

Co se systematicky této práce týká, zabývá se nejprve otázkami

¹⁾ Knappová Marta, Švestka Jiří a kolektiv: Občanské právo hmotné, Svazek III., 3. vydání, ASPI 2002, str. 287

²⁾ Vládní návrh nového občanského zákoníku, publikovaný na <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona>
obecnými, tj. především předpoklady, za kterých se závěť může stát právním důvodem dědění, a poté předpoklady, za nichž je závěť platným právním úkonem. Tyto předpoklady jsou zpracovány ve svém souhrnu, tedy jak obecné požadavky nutné k platnosti všech právních úkonů obecně, tak i některé specifické zákonné požadavky, které je nutné dodržet při pořízení závěti. Následně jsou popsány jednotlivé druhy závětí z hlediska použité formy závěti, s poukazem na některé úlevy z jinak obecného požadavku dodržení předepsané formy závěti, které jsou umožněny za určitých specifických životních situací člověka a jsou nově obsaženy v navrhované osnově občanského zákoníku. Rozsáhlá kapitola je věnována možnému obsahu závěti. Tato část práce se v úvodu zabývá podstatnou náležitostí závěti, již je ustanovení dědice, a poté jsou popsány možné další obsahové „nuance“ závěti. V této části jsou jednotlivé instituty platné právní úpravy dědění ze závěti a instituty navrhované v osnově nového občanského zákoníku vzájemně srovnávány a konfrontovány snad nejvíce. Samostatné kapitoly jsou pak věnovány možnostem, které zákon dává pořizovateli závěti pro její zrušení, další pak se zabývá neoddělitelnou součástí dědění ze závěti, již je ochrana neopomenutelného dědice a s ní související právní úprava vydědění v našem právním řádu. Poměrně nová je v našem dědickém právu možnost pořizovatele ustanovit listinou správce dědictví, proto je této problematice rovněž věnována krátká kapitola. V závěru části, týkající se hmotněprávní úpravy dědění ze závěti, je zmínka o souběhu dědění ze závěti a dědění ze zákona, k němuž v praxi nezřídka dochází. Z procesního hlediska je samostatná pasáž věnovaná některým úkonům, které soudní komisař musí provádět ve vztahu k závěti v úvodu dědického řízení. Jedná se o zjišťování u účastníků dědického řízení a zejména pak v centrálních evidencích, zda zemřelý zanechal závěť, případně o zjištění jejího stavu a obsahu.

Tato práce je zpracována z pohledu notáře jako pověřeného soudního komisaře přicházejícího do denního kontaktu s právní úpravou dědění ze

závěti a dědického práva vůbec při jeho aplikaci v reálné právní praxi. Klade si za cíl upozornit na některé konkrétní problémy při aplikaci právní úpravy dědění ze závěti v rámci dědického řízení a pokusí se odpovědět či navrhnout řešení některých problematických otázek, jichž se úprava dědění ze závěti dotýká.

Problematika dědění ze závěti patří nesporně k základním kamenům úpravy dědického práva a tudíž i k zásadním tématům při úvahách o nové úpravě českého dědického práva. Dle tezí věcného záměru k osnově nového občanského zákoníku je vesměs považováno za nezbytné posílit význam závěti jako jednostranného právního úkonu pro případ smrti a v nové úpravě dědického práva pak vymezit větší prostor pro závěť jako projev autonomie jednotlivce, pokud se týká jeho možnosti svobodně projevit svoji vůli a jakkoli naložit se svým majetkem nejen za svého života smluvně, ale i pro případ své smrti závětí. Úprava dědického práva v koncepci nového občanského zákoníku má dle jeho tvůrců sice sledovat principy dosavadní úpravy, avšak má být mimo jiné také posílena pořizovací svoboda zůstavitele, pokud jde o úpravu dědění ze závěti a vydědění.³⁾ V této práci je pak zaměřena pozornost na to, jak jsou tyto základní teze věcného záměru realizovány v návrhu nového občanského zákoníku a jak se nové instituty jeví z pohledu „praktika“ dědického práva, jímž je notář.

Práce vychází z právního stavu platného ke dni 1.7.2010.

³⁾ Věcný záměr nového občanského zákoníku, bod 10.1.

V textu jsou použity zkrácené názvy následujících právních předpisů, vždy ve znění pozdějších změn a doplnění:

- **Důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku:** oficiální text důvodové zprávy publikovaný na <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona>.
- **Jednací řád pro okresní a krajské soudy:** vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy,
- **Návrh nového občanského zákoníku, Osnova nového občanského zákoníku:** oficiální vládní návrh nového občanského zákoníku publikovaný na <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona>.
- **Notářský řád:** zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti
- **Notářský kancelářský řád:** předpis přijatý sněmem Notářské komory České republiky podle § 37, odst. 3, písm. m) notářského řádu, ve znění pozdějších předpisů, k němuž udělilo souhlas Ministerstvo spravedlnosti České republiky podle § 37, odst. 4 tohoto zákona,
- **Občanský zákoník:** zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník,
- **Občanský soudní řád:** zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád,
- **Předpis o CEZ:** předpis přijatý sněmem Notářské komory České republiky podle § 37, odst. 3, písm. o) notářského řádu, ve znění pozdějších předpisů, k němuž udělilo souhlas Ministerstvo spravedlnosti České republiky podle § 37, odst. 4 tohoto zákona (předpis o Centrální evidenci závětí),
- **Předpis o CEMS:** předpis přijatý sněmem Notářské komory České republiky podle § 37, odst. 3, písm. o) notářského řádu, ve znění pozdějších předpisů, k němuž udělilo souhlas Ministerstvo spravedlnosti České republiky podle § 37, odst. 4 tohoto zákona (předpis o Centrální evidenci manželských smluv),

- **Střední občanský zákoník:** zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník,
- **Všeobecný zákoník občanský:** císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s.,
- **Zákon o nadacích a nadačních fondech:** zákon č. 227/1997 Sb. o nadacích a nadačních fondech a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů.

2. PRÁVNÍ ÚPRAVA DĚDĚNÍ ZE ZÁVĚTI

Platná právní úprava nedefinuje, co je závěť. Její náležitosti, forma jakož i obsahové požadavky jsou stanoveny postupně v jednotlivých ustanoveních Hlavy třetí – Dědění ze závěti - části sedmé platného občanského zákoníku.

Naproti tomu návrh nového občanského zákoníku definuje závěť v ustanovení § 1353, odst. 1 takto: „Závěť je odvolatelný projev vůle, kterým zůstavitel pro případ své smrti osobně zůstavuje jedné či více osobám alespoň podíl na pozůstalosti, případně i odkaz.“

2.1. Předpoklady dědění ze závěti

Předpoklady dědického nástupnictví a to jak ze zákona tak ze závěti jsou: smrt fyzické osoby, existence pozůstalosti, resp. dědictví, existence dědice a jeho způsobilost nabýt dědictví, výslovný projev vůle nebo právně relevantní chování týkající se přijetí nebo odmítnutí dědictví a právní důvod dědění, jímž je závěť nebo zákon.⁴⁾ Skutečnost, že zemřelá fyzická osoba zanechala závěť je pouze jedním z předpokladů dědění. Aby k dědění podle závěti došlo, musí být splněny i ostatní předpoklady dědického nástupnictví.

2.1.1. Smrt fyzické osoby

Smrt fyzické osoby je právní skutečností, s níž zákon spojuje vznik, změnu nebo zánik občanskoprávních vztahů, jichž byla zemřelá osoba účastníkem. Důkazem o smrti fyzické osoby je úmrtní list, popř. rozsudek soudu o prohlášení nezvěstné osoby za mrtvého vydaný v rámci soudního řízení o prohlášení za mrtvého podle ustanovení § 195 až 200 občanského

⁴⁾ Knappová Marta, Švestka Jiří a kolektiv: Občanské právo hmotné, Svazek III., 3. vydání, ASPI 2002, str. 280

soudního řádu. Okamžik smrti je důležitým východiskem pro dědické řízení. K okamžiku úmrtí je stanoven okruh dědiců zůstavitele, tedy účastníků řízení, a dále je k okamžiku smrti vázán rozsah majetku a jeho hodnota, popř. výše dluhů zůstavitele. Stěžejní zásada dědického práva podle platné právní úpravy rovněž spočívá v tom, že dědictví se nabývá již okamžikem smrti zůstavitele (§ 460 občanského zákoníku). Okamžik smrti je rovněž rozhodující pro určení, jaké předpisy hmotného či procesního práva budou použity v konkrétním dědickém řízení.

Podle názoru tvůrců nového občanského zákoníku, vyjádřeného v důvodové zprávě k návrhu, se nejeví vhodným obnovení institutu „ležící pozůstalosti“, který byl upraven v obecném zákoníku občanském z r. 1811 platném u nás do 31.12.1950 a který dosud platí v Rakousku. Podle důvodové zprávy stávající pojetí nabytí dědictví již smrtí zůstavitele s tím, že soud dědici nabytí dědictví jen deklaratorně potvrzuje, odpovídá řadě úprav dědického práva v kontinentální Evropě, v naší právní praxi se vžil a nepůsobí vážnější obtíže. Proto i v návrhu nového občanského zákoníku zůstává základní koncepce vzniku dědického práva smrtí zůstavitele. V návrhu nového občanského zákoníku je navíc výslovně stanoveno, že kdo zemře před zůstavitelem, nebo současně s ním, nedědí (ustanovení § 1338 návrhu). Současná právní úprava takové výslovné ustanovení neobsahuje a je dovozováno pouze výkladem či judikaturou, že v případě, že nelze-li určit, která z více osob, které by jinak mohly být po sobě povolány za dědice, zemřela dříve a která později, má se za to, že takové osoby zemřely současně a v takovém případě jedna po druhé nemůže nabýt dědictví.

2.1.2. Existence pozůstalosti

K dědění může dojít pouze v případě, že zemřelý zanechal nějaký majetek či majetková práva, která jeho smrtí nezanikají či nepřecházejí na jiné osoby jinak než děděním. Po zemřelé fyzické osobě, která nic nezanechala, tj. zemřela bez majetku nebo zanechala-li majetek jen

nepatrné hodnoty, k dědickému nástupnictví nedochází a taková osoba nemá právního nástupce, který by vstupoval do jejích práv a povinností.⁵⁾ Ani odpovědnost za dluhy zůstavitele nemůže zatěžovat někoho, kdo po zůstaviteli nic nenabyl (srov. ustanovení § 461 občanského zákoníku: dědic odpovídá za dluhy zůstavitel do výše nabytého majetku).

Co se týká existence či neexistence konkrétního majetku, o kterém zůstavitel pořizuje v závěti, v majetku zemřelého ke dni jeho úmrtí, dostává se platná právní úprava dědického práva do úzkých. Tento nesoulad je pak odstraňován judikaturou soudů. V dříve platné právní úpravě, např. Všeobecný zákoník občanský z r. 1811 v ustanovení § 657, bylo totiž stanoveno výslovně, že odkázal-li zůstavitel ze svého vlastnictví jednu nebo několik věcí určitého druhu a nenajdou-li se vůbec věci toho druhu v pozůstalosti, pozbude odkaz svého účinku. Obdobně stanovil § 549, odst. 1 středního občanského zákoníku, že ustanovení závěti, jímž byl někdo povolán za dědice věci, která není v zanechaném majetku, je neplatné. K tomu srov. judikát z r. 1974:

„Jestliže zůstavitel v závěti určil konkrétní nemovitost ustanovenému závětnímu dědici, ale později tuto nemovitost smluvně převedl na jinou osobu, nelze při posuzování účinnosti závěti nebo její části již zpravidla mít za to, že by zůstavitel přesto chtěl, aby se ustanovený dědic nemovitosti stal dědicem určitého podílu majetku, který by bylo možno vyjádřit v penězích. Uplatňuje-li dědic v odvolání proti rozhodnutí státního notářství o potvrzení nabytí dědictví podle dohody dědiců skutečnosti, které vyžadují změnu rozhodnutí o určení obecné ceny majetku zůstavitele, výše dluhů a čisté hodnoty dědictví, pak odvolací soud rozhodnutí státního notářství o potvrzení nabytí dědictví zruší, aby státní notářství mohlo ve smyslu ustanovení § 37, odst. 2 not. ř. (tedy dříve, než je dědické řízení pravomocně skončeno) provést novým rozhodnutím potřebnou opravu pravomocného rozhodnutí vydaného podle ustanovení § 37, odst. 1 not. ř.“

⁵⁾ Rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové z 15.1.2002, sp. zn. 26 Co 131/2001, uveřejněný v AD NOTAM č. 6/2002, str. 142 an

(Usnesení Krajského soudu v Ústí nad Labem z 31.1.1974, sp. zn. 5 Co 15/74)

„Uvedla-li zůstavitelka v závěti výslovně jen konkrétní nemovitost, jež má připadnout závětní dědičce, ale později tuto nemovitost prodala, takže v době smrti již nebyla její vlastnící, nestává se takto určená osoba platně závětní dědičkou jiných věcí z tohoto dědictví. Nedostatek projevu vůle zůstavitelky o ustanovení téže osoby dědičkou ze závěti ohledně jiných věcí zůstavitelky nemůže být zhojen tím, že dědic ze zákona uznal vůli zůstavitelky v tom smyslu, že původně určené dědičce ze závěti připadne např. jiná nemovitost z dědictví.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR z 19. 11. 1982, sp. zn. 4 Cz 64/82)

Zůstavitel může v závěti dokonce pořizovat majetkem, který je ve společném jmění manželů, aniž by druhý z manželů dal k takovému úkonu souhlas. K tomu srov.:

„Závěť není neplatná, i když v ní zůstavitel bez souhlasu svého manžela pořizoval o majetku, který byl v jejich bezpodílovém spoluvlastnictví.“

(Usnesení Městského soudu v Praze z 2.1.1985, sp. zn. 11 Co 454/84)

2.1.3. Způsobilý dědic

Aby určitá osoba mohla dědit, musí být způsobilým dědicem. V objektivním smyslu se způsobilost osoby stát se dědicem kryje s její způsobilostí mít práva a povinnosti (právní subjektivitou). V tomto smyslu má dědičkou způsobilost každá fyzická i právnická osoba. Mimo to přiznává zákon dědičkou způsobilost dokonce i počatému dítěti (nascituru), narodí-li se živé. Obdobně se přiznává dědičká způsobilost nadaci, k jejímuž vzniku má teprve dojít předepsaným postupem podle závěti (k tomu viz blíže kapitola 2.4. Obsah závěti). V subjektivním smyslu se však každá, ovšem z povahy věci plyne, že pouze fyzická osoba, může stát dědičky nezpůsobilou v důsledku vlastního počínání, jehož se vůči zůstaviteli, popřípadě jemu blízkým osobám dopustila. Pro dědičkou

nezpůsobilost podle ustanovení § 469 občanského zákoníku může být vyloučen z dědění jak dědic ze zákona tak dědic ze závěti a to bez ohledu na to, zda zůstavitel o činu pachatele ví či nikoli. Ustanovení § 469 občanského zákoníku stanoví, že nezpůsobilým dědicem je ten, kdo se dopustil:

- a) úmyslného trestného činu proti zůstaviteli, jeho manželu, dětem nebo rodičům,
- b) zavrženíhodného jednání proti projevu zůstavitelovy poslední vůle.

Co se týče úmyslného trestného činu proti zůstaviteli, jeho manželu, dětem nebo rodičům, musí jít o úmyslný nikoli nedbalostní trestný čin a to směřující výhradně proti zůstaviteli nebo osobám taxativně vyjmenovaných v zákoně. Soud je při rozhodování vázán rozhodnutím příslušných orgánů o tom, že byl spáchán trestný čin a kdo jej spáchal. Pokud k takovému rozhodnutí nedošlo, je nezbytné, aby si notář jako pověřený soudní komisař posoudil uvedenou otázku jako otázku předběžnou (§ 135, odst. 2 občanského soudního řádu).

V osnově nového občanského zákoníku je tato skutková podstata dědické nezpůsobilosti vázána nikoli na spáchání úmyslného trestného činu, ale na spáchání činu, který má povahu úmyslného trestného činu (§ 1340 písm. a) návrhu), což pokrývá případy protiprávních činů učiněných úmyslně osobami trestně neodpovědnými. Posun je tu rovněž v tom, že jsou rozšířeny takto chráněné osoby z dětí a rodičů zůstavitele na jeho předky a potomky. V návrhu nového občanského zákoníku je rovněž pamatováno na případy domácího násilí, kdy při dědění ze zákona nedědí jako zákonný dědic manžel, který se vůči zůstaviteli dopustil činu, který naplňuje znaky domácího násilí, podal-li zůstavitel návrh na rozvod manželství i z tohoto důvodu (§ 1341, odst. 1 návrhu). V tomto případě jsou z dědění ze zákona vyloučeni i příbuzní tohoto manžela. Podobné povahy je ustanovení obsažené v návrhu nového občanského zákoníku, podle kterého po svém dítěti nedědí jako zákonný dědic rodič, jehož soud zbavil rodičovské odpovědnosti (§ 1341, odst. 2 návrhu).

Ve druhém případě skutkové podstaty dědické nezpůsobilosti je nezpůsobilostí k dědění postiženo jednání toho, kdo brání zůstaviteli pořídit o svém majetku v projevu „poslední vůle“ (tj. jak v závěti, tak v listině o vydědění a rovněž v úkonech směřujících ke zrušení závěti nebo listiny o vydědění) určitým způsobem popřípadě zřízenou závěť změnit nebo zrušit. Se stejným dopadem by bylo spojeno potlačení již zřízené závěti jejím zatajením, zničením, ale také jejím zfalšováním nebo podvržením. K tomu srov. usnesení Krajského soudu v Brně z 12.12.1997 sp. zn. 18 Co 60/97:

„Za zavrženíhodné jednání proti projevu poslední vůle zůstavitelovy, které by přivedilo dědickou nezpůsobilost dědice, nelze považovat, jestliže dědic v průběhu dědického řízení tvrdil, že předložená závěť zůstavitele je psána jeho vlastní rukou, ačkoli v navazujícím soudním řízení bylo pravomocně rozhodnuto, že zůstavitel tuto závěť vlastní rukou nenapsal.“

V osnově nového občanského zákoníku není tento důvod dědické nezpůsobilosti vymezen obecnou formulací zavrženíhodného jednání, nýbrž formulací obsahující příkladný výčet takových jednání. Tento výčet vychází z dnešní judikatury soudů. Z dědění tak bude dále vyloučen ten, kdo se dopustil zavrženíhodného činu proti zůstavitelově poslední vůli, zejména tím, že zůstavitele k projevu poslední vůle donutil nebo lstivě svedl, projev poslední vůle zůstaviteli překazil nebo jeho poslední pořízení zatajil, zfalšoval, podvrhl nebo úmyslně zničil (§ 1340 písm. b) návrhu).

I dědic, u kterého nastaly důvody dědické nezpůsobilosti však může dle platné právní úpravy a i podle návrhu nového občanského zákoníku dědit, jestliže mu zůstavitel tento čin odpustil. Projev vůle zůstavitele směřující k prominutí jednání, které by jinak zapříčinilo dědickou nezpůsobilost, se může stát jak výslovně, např. tím, že zůstavitel následně dotčeného dědice povolá k dědění v závěti, anebo konkludentně. Z povahy věci vyplývá, že prominutí není možné tam, kde skutečnosti zakládající dědickou nezpůsobilost nastaly až po smrti zůstavitele. I v případě skutkové podstaty dědické nezpůsobilosti spočívající v pravomocném

odsouzení pro úmyslný trestný čin proti zůstaviteli je dědické právo odsouzeného dědice závislé také na tom, zda mu zůstavitel tento čin odpustil (§ 469, druhá věta, občanského zákoníku). V případě spornosti této otázky, musí soud postupovat dle § 175k, odst. 2 občanského soudního řádu a odkázat toho z dědiců, jehož dědické právo se jeví jako méně pravděpodobné, aby své právo uplatnil žalobou. K tomu srov. Usnesení Městského soudu v Praze ze dne 28.2.2001, č.j. 24Co 35/2001-80.

Při dědění ze závěti nastupuje na místo dědicky nezpůsobilého dědice náhradní dědic. Není-li náhradní dědic zůstavitelem ustanoven, pak se podíl nezpůsobilého dědice uvolní pro dědění ze zákona. Při dědění ze zákona nabývají podíl nezpůsobilého dědice právem reprezentace jeho potomci (při dědění potomka v 1. skupině) nebo jeho děti (při dědění sourozence ve 3. skupině). Není-li jich přirůstá uvolněný dědický podíl ostatním dědicům ze zákona povolaným k dědění v téže skupině.

V osnově nového občanského zákoníku se v úpravě přirůstání uvolněného dědického podílu, tj. podílu dědice, který nedědí i z jiného důvodu než pro dědickou nezpůsobilost, projevuje snaha posílit význam závěti v rámci právní úpravy dědického práva. V případě, že některý ze zůstavitelem v závěti povolaných dědiců nebude dědit, přirůstá uvolněný podíl stejným dílem ostatním dědicům ze závěti, avšak pouze za předpokladu, že zůstavitel odkazuje celou pozůstalost a nevymezuje závětním dědicům pouze určitý konkrétně vymezený podíl nebo věc. V takovém případě, vychází návrh nového občanského zákoníku z pojetí, že zůstavitel chtěl takto povolaným dědicům odkázat jen to, co jim přiznal a nic víc. Uvolněný podíl pak v tomto případě připadne dědicům ze zákona.

2.1.4. Odmítnutí dědictví

Přestože platná právní úprava dědického práva stojí na stěžejní zásadě, že dědictví se nabývá okamžikem smrti zůstavitele (tato zásada zůstává zachována i v návrhu nového občanského zákoníku), umožňuje zákon tomu, komu svědčí dědické právo, aby v určité lhůtě a určitým

způsobem mohl dědictví odmítnout. K odmítnutí dědictví se vyžaduje výslovný projev vůle učiněný ústně u notáře jako soudního komisaře, popř. u soudu, nebo písemným prohlášením jemu zasláným, a to do jednoho měsíce ode dne, kdy byl soudem (soudním komisařem) o právu dědictví odmítnout a následcích odmítnutí vyrozuměn. Platným prohlášením o odmítnutí dědictví je původní dědic navždy vyloučen z dědění po zůstaviteli a hledí se na něho, jakoby se smrti zůstavitele nedožil. Na jeho místo pak nastupují osoby, které nastupují do uvolněného dědického podílu v případě nezpůsobilého dědice. Při dědění ze zákona nabývají podíl odmítnuvšího dědice právem reprezentace jeho potomci (při dědění potomka v 1. skupině) nebo jeho děti (při dědění sourozence ve 3. skupině). Není-li jich přirůstá uvolněný dědický podíl ostatním dědicům ze zákona povolaným k dědění v téže skupině. Při dědění ze závěti nabývají podíl odmítnuvšího dědice dědici ze zákona (§ 461, odst. 2 občanského zákoníku).

Tady je patrný posun v návrhu nového občanského zákoníku, který obdobně jako v případě dědické nezpůsobilosti posiluje postavení závětních dědiců proti stávající právní úpravě. Pokud jsou všichni dědici ze závěti povoláni k dědictví rovným dílem, uvolní se podíl dědice, který nedědí a přiroste poměrně k podílům ostatních závětních dědiců. Právo na přírůstek však nemá ten, komu byl odkázán pouze určitý dědický podíl. V tomto případě vychází návrh nového občanského zákoníku z pojetí, že takto povolanému dědici chtěl zůstavitel zanechat jen to, co mu přiznal a nic víc, a proto je přirůstání podílů vyloučeno a uvolněný podíl tohoto dědice ze závěti připadne dědicům ze zákona. Naproti tomu podle ustanovení § 461, odst. 2 platného občanského zákoníku nabývají uvolněný dědický podíl dědice ze závěti vždy dědicové ze zákona.

Odmítnutí dědictví jako jednostranný právní úkon musí být učiněno do jednoho měsíce od vyrozumění dědice o tom, že připadá v úvahu jako dědic po zůstaviteli. O právu dědictví odmítnout musí být dědic poučen v rámci dědického řízení. V praxi je účastníkům dáno poučení o možnosti

odmítnutí dědictví v rámci dědického řízení obvykle při jednání před soudním komisařem. Může však být účastníkům z praktických důvodů dáno již v rámci sepisování protokolu o předběžném šetření v úvodních fázích dědického řízení či později může být vyrozuměn písemně. Např. pokud z výsledků předběžného šetření vyplývá, že ten, kdo je přítomen u předběžného šetření, je jediným dědicem zemřelého a tento dědic učiní při předběžném šetření právně relevantní úkon, jímž neodmítne dědictví, pak v dalších fázích dědického řízení nemusí soudní komisař nařizovat jednání a potvrdí nabytí dědictví tomuto jedinému dědici ve smyslu ustanovení § 175j občanského soudního řádu.

K odmítnutí dědictví nemůže dědic připojit výhrady nebo podmínky a rovněž nemůže odmítnout dědictví jen zčásti. Dědictví rovněž nemůže odmítnout ten, kdo svým počínáním již dal najevo, že dědictví odmítnout nechce (např. nakládá s majetkem zůstavitele, uplatňuje pohledávky zemřelého, platí dluhy zemřelého z prostředků náležejících do dědictví, dovolává se neplatnosti závěti atd.). V takovém případě je odmítnutí dědictví neúčinné. Rovněž omyl dědice o stavu aktiv a pasiv dědictví nezbavuje jednou učiněné prohlášení o odmítnutí či neodmítnutí dědictví jeho účinnosti.

„Počínáním dědice, kterým dal najevo, že dědictví nechce odmítnout, se rozumí takové chování dědice, kterým se k zůstavitelovu majetku nebo k jeho části projevuje jako jeho vlastník nebo z něhož je jinak nepochybné, že hodlá jako dědic vstoupit do zůstavitelových práv a povinností, popřípadě že vystupuje jako osoba, jíž svědčí dědické právo po zůstaviteli. Za takové počínání dědice nelze naopak považovat, jestliže v dědickém řízení vystupoval v předběžném šetření jako osoba informovaná o poměrech zůstavitele, že s ním byl z tohoto důvodu sepsán protokol o předběžném šetření nebo že objednal pro účely dědického řízení u znalce posudek o ceně nemovitosti zůstavitele.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČR z 14.3.2001, sp. zn. 21 Cdo 1351/2000)

„Dovolal-li se potomek relativní neplatnosti závěti (§ 479 občanského zákoníku), dal tím najevo, že chce dědit, a proto již nemůže dědictví odmítnout (§ 465 občanského zákoníku).“

(Usnesení Krajského soudu v Brně z 19.2.1996, sp. zn. 18 Co 324/95)

Institut odmítnutí dědictví obsažený v návrhu nového občanského zákoníku se pojmově ani obsahově v podstatě neliší od platné právní úpravy. Kromě odmítnutí dědictví se však zavádí dva nové instituty, jimiž dědic může nakládat se svým subjektivním dědickým právem a to „zřeknutí se dědického práva“ (§ 1343 návrhu) a „vzdání se dědictví“ (§ 1349 návrhu). Zřící se dědického práva může budoucí dědic předem a to smlouvou uzavřenou se zůstavitelem. Zřeknutí se dědického práva, není-li sjednáno ve smlouvě něco jiného, působí i vůči potomkům. Zřící se lze dědického práva také ve prospěch jiné osoby, ale pouze za předpokladu, že se tato osoba posléze stane dědicem. Zřeknutí se dědického práva bylo v obdobné obsahové náplni upraveno také v § 551 Všeobecného zákoníku občanského a poté též v § 516 středního občanského zákoníku, platného do 31.3.1964. Je podivuhodné, že slova jako „zříkám se dědictví“ nebo „zříkám se dědictví ve prospěch své sestry“ jsou před soudním komisařem dosud účastníky dědického řízení velmi často vyslovována, přestože institut zřeknutí se dědického práva jako takový v našem právním řádu již více než čtyřicet let neexistuje.

Praktickým se jeví z pohledu aplikace dědického práva v dědickém řízení před soudním komisařem nový institut vzdání se dědického práva obsažený v osnově návrhu občanského zákoníku. Vzdát se dědického práva totiž může dědic, který již dědictví neodmítl a to ve prospěch druhého dědice, který s tím souhlasí a jeho dědický podíl přijme. Podle platné právní úpravy taková možnost není. Dědic, který dědictví neodmítl, nemůže delegovat své dědické právo na konkrétního spoludědice. Všichni dědici jsou v těchto případech nuceni uzavírat dohodu o vypořádání dědictví, podle které dědic, který z dědictví nechce nic nabýt, neobdrží nic s tím, že to co by připadlo jemu připadne jeho spoludědici. S takovou dohodou však

musí vyslovit souhlas všichni dědici, tedy nikoli pouze tito dva zúčastnění spoludědici, jichž se vzdání se dědického práva týká. To v praxi vyvolává často problémy a může být v konečném důsledku příčinou toho, že dědické řízení končí potvrzením dědictví dědicům podle jejich dědických podílů a nikoli uzavřením dohody o vypořádání dědictví.

2.1.5. Závěť jako právní důvod dědění

Osobě, která se má stát dědicem musí svědčit dědický titul, právní důvod dědění. Podle současné právní úpravy jsou myslitelné dva důvody: závěť a zákon.

Zásada volnosti zůstavitele ve volbě dědice závětí patří k základním zásadám demokratické úpravy dědického práva. Určení dědice závětí je věcí svobodné úvahy a jednostranného projevu vůle zůstavitele. Dědická posloupnost ze zákona naproti tomu vychází z příbuzenského vztahu označené osoby k zůstaviteli. Volnost zůstavitele v ustanovení dědice v závěti je v současné platné právní úpravě (a zároveň kupodivu rovněž, i když s kvantitativně umenšeným povinným dílem, v navrhované úpravě nového občanského zákoníku) omezena ve prospěch neopomenutelných dědiců, jimiž jsou potomci zůstavitele.

Platná právní úprava nepřipouští určení dědice dědickou smlouvou. Dědická smlouva byla upravena ve Všeobecném zákoníku občanském z roku 1811. Jednalo se o smlouvu, která mohla být uzavřena pouze mezi manžely a která vyžadovala formu notářského zápisu.

Institut dědické smlouvy se vrací v návrhu nového občanského zákoníku, kdy ve výčtu právních důvodů dědění v ustanovení § 1336, odst. 1 uvádí dědickou smlouvu v pořadí na prvním místě, dále pak závěť a posléze zákon. Co se týče vzájemného vztahu jednotlivých právních důvodů dědění, je jejich postavení osvětleno v ustanovení § 1532, odst. 1 návrhu. Proti dědici, který se opírá o dědickou smlouvu nepopřenou co do pravosti, se k podání žaloby odkáže každý dědic ze závěti nebo dědic

zákonný. Proti dědici, který se opírá o závěť nepopřenu co do pravosti, se odkáže k podání žaloby každý zákoný dědic.

Samotná dědická smlouva je pak upravena v ustanoveních § 1441 a násl. návrhu. V navrhované úpravě dědickou smlouvou povolává zůstavitel druhou smluvní stranu nebo třetí osobu (tedy nikoli pouze manžela) za dědice a druhá strana tento příslib přijímá. Dědická smlouva vyžaduje formu veřejné listiny. Jde tedy o dvoustranný právní úkon, který nemůže zůstavitel (jako tomu je u závěti) jednostranně změnit, doplnit či odvolat. V návrhu nového občanského zákoníku je dědická smlouva koncipována jako smíšený právní útvar mezi smlouvou a závětí a tudíž na ni dopadají jak ustanovení o smlouvě, tak o závěti. Kdo chce uzavřít dědickou smlouvu, musí mít nejen pořizovací způsobilost, ale i způsobilost smluvně se zavázat a dědická smlouva musí odpovídat také obecným ustanovením o smlouvách. Dědickou smlouvu mohou strany uzavřít stejně jako u závěti pouze osobně, tedy nikoli zástupcem. Způsobilý k uzavření dědické smlouvy je pouze plně svéprávný člověk (s výjimkou pro osoby, jejichž svéprávnost byla omezena, pokud k dědické smlouvě dá souhlas opatrovník a s výjimkou pro osoby, jejichž svéprávnost byla omezena pro závislost na návykové látce nebo na hráčské vášni a kteří mohou pořídit o majetku, o němž jsou způsobilí pořídit závěti). V návrhu nového občanského zákoníku je dědická smlouva limitována kromě formy také co do věcného záběru a to v tom smyslu, že dědickou smlouvou nelze pořídit o celé pozůstalosti. Čtvrtina musí zůstat volná, aby s ní zůstavitel mohl pořídit individuálně mimosmluvně. Dědická smlouva však pořád zůstává porčením pro případ smrti, tedy nebrání zůstaviteli, aby se svým majetkem nakládal za svého života podle libosti a naopak ani fakt dědické smlouvy nezabavuje smluvního dědice práva dědictví odmítnout. Strana povolána za dědice nemůže přenést toto své právo na jinou osobu.⁶⁾

Podle navrhované právní úpravy se otevírá zůstaviteli možnost využít

⁶⁾ Důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku, komentář k § 1441 až 1444

institut dědické smlouvy ve spojení se zřeknutím se dědického práva v případě, že chce povolat smluvního dědice, avšak zároveň má zákonné nebo dokonce i neopomenutelné dědice. S těmito neopomenutelnými dědici uzavře smlouvu, kterou se dědictví zřeknou a se smluvním dědicem pak uzavře dědickou smlouvu.

Návrh nového občanského zákoníku v ustanoveních § 1451 a § 1452 obsahuje také zvláštní ustanovení o dědické smlouvě uzavřené mezi manželi. Manželé mohou uzavřít dědickou smlouvu, podle níž jedna strana povolává druhou za dědice a druhá strana toto povolání přijímá, anebo se takto za dědice povolávají navzájem. Takovou smlouvu mohou uzavřít i snoubenci (po vzoru smluv o úpravě rozsahu budoucího společného jmění manželů podle ustanovení § 143a, odst. 3 platného znění občanského zákoníku), avšak smlouva se stane účinnou až vznikem manželství. Zajímavá je navrhovaná úprava pro případ rozvodu manželství. Ve shodě se standardními zahraničními úpravami, stanoví návrh nového občanského zákoníku, že rozvodem manželství se neruší práva a povinnosti z dědické smlouvy, ledaže dědická smlouva určí něco jiného. Po rozvodu manželství se každá strana může domáhat, aby dědickou smlouvu zrušil soud. Soud návrhu nevyhoví, směřuje-li proti tomu, kdo nazapříčinil rozvat manželství a s rozvodem nesouhlasil. Dědická smlouva je totiž dvojstranná dohoda a jako taková nemá být zrušena ipso facto pouhou skutečností, že došlo k rozvodu manželství. Jak bylo řečeno, smluvní strany se však mohou dohodnout jinak.

2.2. Předpoklady platnosti závěti

Závěť jako jednostranný právní úkon připadá z povahy věci v úvahu pouze u fyzických osob. Závěť je sice pořízením pro případ smrti a jako taková nabývá účinnosti až po úmrtí zůstavitele, projev vůle pořizovatele však musí být samozřejmě učiněn za jeho života. Proto pro tento jednostranný neadresný právní úkon platí obecná ustanovení o právních úkonech obsažená v ustanovení § 34 a násl. občanského zákoníku. Kromě toho musí závěť splňovat zvláštní formální, ale i obsahová pravidla, bez jejichž dodržení by závěť neměla povahu platného právního úkonu. O formálních náležitostech závěti budu hovořit níže v kapitole týkající se dělení závětí z hlediska formy. Tyto přísné formální požadavky kladené zákonem na závěť jsou opodstatněny především skutečností, že k její účinnosti dochází až v době, kdy její pořizovatel již není naživu a kdy mohou vzniknout pochybnosti o původnosti závěti případně o skutečné vůli pořizovatele.

2.2.1. Náležitý věk

Způsobilost pořídit závěť má ten, kdo má plnou způsobilost k právním úkonům, tj. po dovršení osmnáctého roku věku, případně i osoba mladší osmnácti let, uzavře-li mezi svým šestnáctým a osmnáctým rokem života se souhlasem soudu manželství a dosáhne tak zletilosti. Ustanovení § 476d, odst. 2 občanského zákoníku dále připouští, aby nezletilí, kteří dovršili patnáctý rok, mohli projevit poslední vůli formou notářského zápisu. K jiným úkonům nezletilého mezi živými, nejde-li o běžnou záležitost, je samozřejmě třeba působení jeho zákonného zástupce a souhlas opatrovnického soudu k takovému úkonu je nezbytný (ustanovení § 28 občanského zákoníku). U závěti však nic takového nepřipadá v úvahu. Co se týká věku, ale i ostatních předpokladů platnosti závěti, je rozhodný stav v době pořízení závěti. Pojmově je u závěti rovněž vyloučeno, aby byla za pořizovatele učiněna zmocněncem na základě plné moci.

Návrh nového občanského zákoníku vychází, stejně jako platná právní úprava, ze základního pravidla, že nezpůsobilé k pořízení závěti jsou zásadně nesvéprávné osoby, ať již pro nedostatek věku, anebo pro stav duševního zdraví. Z toho se však v návrhu připouští určité výjimky, jež upravují především ustanovení § 1385 až § 1387 návrhu. Požadavkem náležitého věku se zabývá ustanovení § 1385 návrhu, které stanoví, stejně jako naše platná právní úprava v § 476d, odst. 2 občanského zákoníku, že kdo dovršil patnácti let věku a dosud nenabyl plné svéprávnosti, může pořizovat bez souhlasu zákonného zástupce formou veřejné listiny.

2.2.2. Duševní stav

Co se týká závěti (stejně jako i jiných právních úkonů) není způsobilý ji pořídit ten, kdo byl pro duševní poruchu, která není jen přechodná, zbaven soudem způsobilosti k právním úkonům (§ 10, odst. 1 občanského zákoníku). Stejně tak nemůže pořídit závěť, ten, kdo byl ve své způsobilosti k právním úkonům omezen pro duševní poruchu, která není jen přechodná, anebo pro nadměrné požívání alkoholických nápojů nebo omamných prostředků či jedů (§ 10, odst. 2 občanského zákoníku). Tyto osoby jsou způsobilé činit jen některé právní úkony. Jelikož závěť je právním úkonem tak zásadního a výjimečného rázu, nelze dle pojetí platné právní úpravy připustit, aby osoby s omezenou způsobilostí k právním úkonům ji platně pořídili.

Platnost závěti může být narušena i tehdy, pokud ji učinila osoba jinak plně způsobilá k právním úkonům, jestliže závěť pořídila v duševní poruše, která ji činila k tomuto právnímu úkonu neschopnou (§ 38 odst. 2 občanského zákoníku). Takové zpochybnění platnosti závěti se nemusí vyhnout ani závěti sepsané ve formě notářského zápisu, když chování pořizovatele závěti nevyvolávalo v notáři žádné pochybnosti o způsobilosti pořizovatele závěť platně provést.

Požadavky na pořizovatele závěti, co se týče jeho náležitého duševního stavu se v návrhu nového občanského zákoníku zabývají

ustanovení § 1386 a 1387. Oproti platné právní úpravě, stanoví výjimku pro ty, kdo byli omezeni ve svéprávnosti tak, že nejsou způsobilí pořizovat. Platně pořídit závěť může přesto i taková osoba podle ustanovení § 1386 návrhu v jakékoli formě, pokud se uzdravila do té míry, že je schopna projevit vlastní vůli (tj. v jeho světlých okamžicích - lucidum intervallum).

Obecně u osob, které byly ve svéprávnosti omezeny, platí, že mohou v rámci omezení pořizovat jen formou veřejné listiny (§ 1387, odst. 1 návrhu). Ve shodě se standardními úpravami této problematiky v jiných právních řádech stanoví návrh nového občanského zákoníku v ustanovení § 1387, odst. 2 návrhu specifické pravidlo pro ty, kdo byli ve svéprávnosti omezeni pro chorobnou závislost na požívání alkoholu, užívání psychotropních látek nebo podobných přípravků či jedů nebo chorobnou závislost na hráčské vášni představující závažnou duševní poruchu. Tyto osoby mohou v rozsahu omezení pořizovat v jakékoli předepsané formě, nejvýše však o polovině pozůstalosti. Zbývající část pozůstalosti připadne zákonným dědicům; měl-li by však jako zákonný dědic dědit jen stát, může zůstavitel pořídit o celé pozůstalosti.

Návrh nového občanského zákoníku se otázkou duševního stavu v okamžiku sepsání závěti nepřímou zabývá i ve všeobecných ustanoveních týkajících se všech pořízení pro případ smrti, tj. nejen závěti ale i dědické smlouvy a dovětky. Tak v ustanovení § 1352 návrhu stanoví, že pořídil-li zůstavitel pro případ smrti v době, kdy byl v péči zařízení, kde se poskytují zdravotnické nebo sociální služby, nebo kdy jinak přijímal jeho služby, a povolal-li za dědice nebo odkazovníka osobu, která takové zařízení spravuje nebo je v něm zaměstnána, je povolání těchto osob za dědice nebo odkazovníka neplatné, ledaže se tak stalo závětí učiněnou ve formě veřejné listiny. Toto ustanovení se jeví z hlediska praxe za velmi opodstatněné, protože i pro notáře, jako člověka znalého dané problematiky a zkušeného v této oblasti, bývá často posouzení duševního stavu takového pořizovatele závěti obtížné a je tedy na místě, aby v případech, kdy je člověk odkázán na péči ve zdravotnickém zařízení byl chráněn alespoň tak, že se notář (či

osoba sepisující veřejnou listinu o závěti) přesvědčí, zda se projev poslední vůle děje s rozvahou, vážně a bez donucení. Má tak odpadnout obava z nepřipustného zůstavitelova ovlivňování a zároveň se pořizovateli dostává náležitého poučení.

2.2.3. Náležitost vůle

Nezbytnou podmínkou platnosti závěti a právních úkonů vůbec je, aby odpovídala svobodné vůli jednatelova. Závěť nesmí být pořizována pod fyzickým nebo psychickým nátlakem, protože pak by neodpovídala skutečné vůli pořizovatele a nemohly by s ní být spojeny pro něho samého ani pro nikoho jiného žádné právní následky (ustanovení § 37 občanského zákoníku). Přitom pořizovatel závěti má možnost ji kdykoli změnit nebo zrušit. Kdyby mu v tomto počínání někdo z dědiců bránil, mělo by to za následek jeho dědickou nezpůsobilost pro zavrženíhodné jednání proti projevu poslední vůle zůstavitele (ustanovení § 469 občanského zákoníku). K tomu blíže viz kapitola 2.1. Předpoklady dědění ze závěti.

Co se týká požadavků kladených na volní stránku pořizovatele závěti, je třeba si všimnout i vlivu případného omylu pořizovatele na platnost závěti. Platná právní úprava neobsahuje zvláštní ustanovení o tom, jaký vliv na platnost závěti by mohl mít případný podstatný omyl pořizovatele (např. v označení někoho za pořizovatelova dědice), bez něhož by k projevu pořizovatelovy vůle s tímto obsahem vůbec nedošlo. Nelze tady použít ustanovení § 49a občanského zákoníku o vlivu omylu na platnost právního úkonu, které u tohoto podstatného omylu předpokládá, že adresát právního úkonu omyl jednatelova vyvolal nebo o něm musel vědět. Toto u závěti, která je jednostranným neadresným právním úkonem, nepřipadá v úvahu. To neznamená, že by se k nedostatku závěti spočívajícím v případném omylu pořizovatele nemělo vůbec přihlížet. K posouzení závěti zůstavitele zpravidla dochází až po jeho úmrtí, proto nezbývá než se soustředit na vlastní obsah závěti, zejména na zdůvodnění povolání někoho za dědice, výslech svědků závěti k okolnostem pořizování závěti atd.

O náležitosti vůle hovoří návrh nového občanského zákoníku v části zabývající se obecně právními úkony a následky, jež způsobují volní nedostatky na straně jednajících. V ustanovení § 499 stanoví, že o právní jednání nejde, jedná se zde o zdánlivé právní jednání, chybí-li vůle jednající osoby. Podle ustanovení § 500 o zdánlivé právní jednání jde rovněž tehdy, nebyla-li zjevně projevována vážná vůle. Ke zdánlivým právním jednáním se nepřihlíží (§ 502 návrhu).

V části zabývající se dědickým právem obsahuje návrh nového občanského zákoníku již také speciální ustanovení týkající se účinků omylu pořizovatele na platnost závěti. Důvodová zpráva k návrhu uvádí, že přestože na závěť jako na jednostranný právní úkon dopadají obecná ustanovení o právních úkonech, je namístě upravit v ustanoveních o dědickém právu některé zvláštní otázky týkající se platnosti tohoto zvláštního úkonu a jeho výkladu. Platnost závěti není nikdy posuzována z hlediska dědice, případně odkazovníka, ale z hlediska jejího pořizovatele. Rozhoduje, že zůstavitel jednal v podstatném omylu, tj. v takovém, že by zůstavitel nepořídil o pozůstalosti (nebo její části) tak, jak učinil, pokud by se nebyl zmýlil (§ 1389, odst. 1 návrhu). Nerozhoduje, kdo takový omyl vyvolal, ba ani to, vznikl-li podstatný omyl výhradně z příčin na straně samotného zůstavitele. Následkem podstatného omylu je neplatnost toho ustanovení závěti, jehož se týká (§ 1388 návrhu). Týká-li se takový omyl celé závěti, pak je neplatná celá závěť. Neplatnost je relativní a právo dědice dovolat se jí je časově omezeno podle obecné části návrhu občanského zákoníku.⁷⁾ Ustanovení § 1389, odst. 2 návrhu nového občanského zákoníku stanoví, že ustanovení závěti je platné, ukáže-li se, že osoba nebo věc byla jen nesprávně popsána. To znamená, že nepůjde o podstatný omyl, pokud došlo pouze k přeřeknutí, přepsání, nesprávnému pojmenování nebo popsání. Např. chybné uvedení osobního jména nebo příjmení nevyvolá neplatnost příslušného ustanovení závěti, nebude-li

⁷⁾ Důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku, komentář k § 1388 až 1390

přesto pochybnost, kterého člověka se týká, nebo zůstavitel ustanoví dědicem „svého jediného vnuka“ a neoznačí ho správným příjmením.

2.2.4. Určitost a srozumitelnost projevu vůle

Každý právní úkon, závěť nevyjímaje, musí být určitý a srozumitelný, jinak je neplatný (§ 37 občanského zákoníku). U závěti je nutné její určitost a srozumitelnost posoudit se zřetelem k jejímu obsahu. Jak už bylo řečeno výše, platná právní úprava nepodává definici závěti. Co je podstatnou náležitostí obsahu závěti stanoví § 477, odst. 1 občanského zákoníku tak, že v závěti zůstavitel ustanoví dědice, popřípadě určí jejich podíly nebo věci a práva, které jim mají připadnout. Nejsou-li podíly v závěti určeny, platí, že podíly jsou stejné. S neurčitostí a nesrozumitelností závěti je nucena se vyrovnat judikatura soudů:

„Závěť je neplatná pro neurčitost ve vymezení okruhu povolanych dědiců jen tehdy, není-li ani výkladem právního úkonu možné dovodit, kdo se má stát dědicem zůstavitele. Obsah závěti lze za použití zákonem stanovených interpretačních pravidel vykládat, nikoli však nahrazovat nebo doplňovat vůli, kterou zůstavitel při pořízení závěti neměl nebo kterou sice měl, ale neprojevil ji.“ Pro vysvětlení zde šlo o závěť, v níž zůstavitelka použila pro označení dědiců slovní spojení tohoto obsahu: „Svůj majetek odkazuji rodině P.V. v ulici N. č. 17“. Soud dospěl k názoru, že lze s určitostí dovodit, kdo spadá do okruhu rodiny P.V. v době úmrtí zůstavitelky.

(Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.11.2001, sp. zn. 21 Cdo 372/2001)

„Není nezbytné, aby dědic byl v závěti výslovně pojmenován; ze závěti však musí být zjistitelné, které určité osobě má zůstavený majetek připadnout.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČR z 19.12.2002, sp. zn. 30 Cdo 1143/200)

„Slova „veškerý movitý i nemovitý majetek“, užitá v závěti, mohou znamenat všechnen majetek zůstavitele včetně obchodního podílu a takto

formulovaná závěť může i v případě, že byla učiněna formou notářského zápisu, vyvolat zamýšlené právní následky.“

(Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 25.4.2002, sp. zn. 30 Cdo 517/2002)

Rozhodnými okolnostmi při sepisování závěti z hlediska výkladu projevu vůle pořizovatele závěti se zabýval judikát Nejvyššího soudu ČSR z 21.7.1977, který dospěl k závěru, že pro posouzení projevu vůle zůstavitele obsaženého v závěti jsou rozhodnými okolnosti, za nichž byla závěť sepsána, tedy stav, jaký byl v době, kdy zůstavitel pořizoval o svém majetku závěť a nikoli stav v době úmrtí zůstavitele. K tomu srov.:

„Ustanovil-li zůstavitel v závěti dědice veškerého svého majetku, „který je v jeho bytě“, lze tento projev vůle vyložit tak, že se vztahuje i na úspory na vkladních knížkách, jež měl v bytě uloženy v době pořizování závěti o svém majetku, pokud v době smrti zůstaviteli dosud náležely.“

(Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 25.4.2002, sp. zn. 30 Cdo 517/2002)

„Uvede-li zůstavitel v závěti, že dědici odkazuje „dosavadní byt, který má v budoucnu nabýt do svého osobního vlastnictví“, pak v případě, že se ke dni smrti nestal jeho vlastníkem, ale toliko členem bytového družstva, vlastníka domu, je třeba jeho projev vůle vyložit tak, že dědici odkazuje členský podíl v tomto družstvu, spojený s užívacím právem k bytu.“

(Usnesení Nejvyššího soudu ČR z 16.7.2008, sp. zn. 21 Cdo 1380/2007)

Při výkladu projevu vůle zůstavitele o tom, co zamýšlel svými slovy použitými v závěti, je třeba využít všech dostupných důkazních prostředků. Je nutné například zaměřit pozornost i na okolnosti, za kterých byl takový sporný projev vůle učiněn. V konkrétním případě šlo o to, že zůstavitel sporný právní úkon označil za „darování“, a naproti tomu v jiném prohlášení, které učinil téhož dne, označil spornou listinu za svoji „poslední vůli“. Srov.:

„Vzhledem k tomu, že občanský zákoník nestanoví, jak má být v závěti vyjádřeno ustanovení někoho dědicem, je třeba k doložení

skutečné vůle pisatele závěti v pochybnostech zjišťovat vedle znění textu listiny i všechny okolnosti, za nichž byl projev vůle o ustanovení závětního dědice učiněn, lze-li z nich dovodit určitost projevu vůle zůstavitele.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR z 30.3.1983, 4 Cz 73/82)

„K posouzení skutečné vůle pisatele závěti, jsou-li o ní pochybnosti, je třeba zjišťovat vedle znění textu listiny (slovního výkladu) všechny okolnosti, za nichž byl projev vůle o ustanovení závětních dědiců učiněn a z nichž lze dovodit skutečnou vůli zůstavitele. Okolnosti případu jsou skutečností existující vně vlastního projevu vůle, a to i tehdy, když je předepsána písemná forma. Není napravováním neurčitosti projevu vůle, jestliže projev vůle je vykládán se zřetelem k okolnostem případu.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČR z 28. 11. 1986, sp. zn. 4 Cz 61/86)

Návrh nového občanského zákoníku v ustanoveních obecné části o právních úkonech pak v § 501 návrhu říká, že o právní jednání nejde, nelze-li pro neurčitost nebo nesrozumitelnost zjistit jeho obsah ani výkladem (jedná se o zdánlivé právní jednání).

Co se týká závěti obsahuje návrh nového občanského zákoníku již vytyčení základních pojmových znaků závěti a to v ustanovení § 1353 návrhu. Stanoví, že závěť je odvolatelný projev vůle, kterým zůstavitel pro případ své smrti osobně zůstavuje jedné či více osobám alespoň podíl na pozůstalosti, případně i odkaz. V ustanovení § 1353, odst. 2 pak návrh nově deklamuje výslovná základní pravidla, jimiž se bude řídit výklad závěti. Závěť je třeba vyložit tak, aby bylo co nejvíce vyhověno vůli zůstavitele. Slova použitá v závěti se vykládají podle jejich obvyklého významu, ledaže se prokáže, že si zůstavitel navykl spojovat s určitými výrazy zvláštní, sobě vlastní smysl. Takové výkladové ustanovení stávající právní úprava neobsahuje.

Za poznámku stojí také ustanovení § 1355 návrhu, kde je zdůrazněno, že právo povolání dědice je ryze osobním právem zůstavitele. Zůstavitel nemůže tedy povolání dědice svěřit jinému, ani pořádit společně s jinou

osobou. Zároveň podle § 1356 návrhu zůstavitel musí svou vůli projevit tak určitě, že nestačí, aby jen přisvědčil návrhu, který mu byl učiněn.

2.3. Druhy závětí z hlediska formy

Kromě toho, že pořizovatel závěti musí vědět, co v závěti chce vyjádřit z hlediska obsahového, musí zároveň dodržet náležitou formu závěti, aby závěť způsobila ty právní účinky, které pořizovatel závěti zamýšlel. Závěť musí být podle platné právní úpravy sepsána v písemné formě, jinak je neplatná. Musí v ní být uveden den, měsíc a rok, kdy byla podepsána (v osnově nového občanského zákoníku je použita formulace „kdy byla pořízena“).

Požadavek datování podpisu v závěti zůstal v návrhu nového občanského zákoníku zachován, přestože tradiční úprava chápala tento požadavek jen jako nepodstatnou náležitost posledního porízení.⁸⁾

Závěť nemůže být pořízena zástupcem na základě plné moci. Platná právní úprava také nepřipouští společnou závěť více pořizovatelů, tak jako to připouštěl pro manžele Všeobecný zákoník občanský z r. 1811 platný u nás do 31.12.1949 v ustanovení § 1248.

Tyto základní formální požadavky na závěť z hlediska její platnosti jsou, oproti benevolentnějšímu výkladu např. co se týče zůstavitelovy vůle vyjádřené v závěti, posuzovány judikaturou soudů velmi přísně a tvrdě. K tomu srov. např.:

„Obsahuje-li text závěti údaj, který je v rozporu s datem, jež je v závěti uvedeno jako den, měsíc a rok, kdy byla podepsána, nelze závěť považovat za platnou, pokud není prokázáno, že uvedené datum je skutečně datem podpisu závěti.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 25.2.2003, sp. zn. 28 Cdo 361/2002)

„Den, měsíc a rok (tj. datum), kdy byla závěť podepsána, musí být uveden v textu závěti zřízené v jiné písemné formě (allografní závěti) takovým způsobem, aby celý text závěti tvořil logický celek. Údaj o datu podpisu závěti v listině o ověření pravosti podpisu zůstavitele (tj.

⁸⁾ Důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku, komentář k § 1391

ověřovací doložka) nemůže nahradit chybějící datum v textu závěti nebo opravit datum v textu závěti, které není datum, kdy byla závěť skutečně podepsána, a to ani v případě, že ověřovací doložka je vyznačena přímo na listině obsahující závěť. Podpis musí být umístěn na úplném konci závěti; to neplatí pro umístění data.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.4.2005, sp. zn. 30 Cdo 1190/2004)

„V holografní závěti musí být vlastní rukou zůstavitele uveden den, měsíc a rok, kdy byla závěť podepsána; pouhé uvedení data v úředním ověření vlastnoručního podpisu nepostačuje.“

(Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 25.10.2005, sp. zn. 30 Cdo 1454/2005, obdobně i Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 17.11.1998, sp. zn. 21 Cdo 586/98)

„Podepsal-li zůstavitel závěť alespoň svým příjmením, je tím splněna náležitost podpisu závěti podle ustanovení § 476, odst. 2 občanského zákoníku, pokud o totožnosti podpisu zůstavitele nejsou žádné pochybnosti.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR z 27.1.1983, sp. zn. 4 Cz 82/82)

„Za „podpis“ zůstavitele ve smyslu ustanovení § 476a občanského zákoníku nelze považovat text, který neobsahuje označení zůstavitele ani jménem ani příjmením.“

(Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.3.2009, sp. zn. 21 Cdo 51/2008, AD NOTAM č. 5/2009)

Základem platné právní úpravy, co se týče formy závěti, je ustanovení § 476 občanského zákoníku, podle kterého zůstavitel může závěť buď napsat vlastní rukou nebo ji zřídit v jiné písemné formě za účasti svědků - soukromé závěti - nebo ve formě notářského zápisu - veřejné závěti.

V návrhu nového občanského zákoníku je členění závětí z hlediska formálního na „závěti porízené soukromou listinou“ a na „závěti porízené veřejnou listinou“ výslovně obsaženo. Návrh nového občanského zákoníku

vychází co se týká možné formy závěti z platné právní úpravy. Zásadní změnu přináší ustanovení § 1401 až 1408, které zavádí odchylky od základní zásady dědického práva, podle níž za pravidelného běhu události má být poslední vůle zůstavitele obecně pořízena v písemné formě. Za mimořádné situace, kdy se události z vnějších příčin vyvinou nečekaným způsobem a kdy nelze z časových důvodů dostát formálním požadavkům, zavádí návrh nového občanského zákoníku úlevy, které zůstaviteli usnadňují pořízení poslední vůle – tzv. privilegované závěti. Institut privilegovaných závětí byl zrušen tzv. středním občanským zákoníkem, zákonem č. 141/1950 Sb., přestože v někdejších jiných socialistických evropských státech zůstal zachován:⁹⁾ například maďarský zákoník z r. 1959 (§ 634an.), polský z r. 1964 (čl. 952 an.) i občanský zákoník bývalé NDR z r. 1975 (§ 386). K privilegovaným závětem viz níže.

2.3.1. Závěť vlastnoruční (holografní)

Podle ustanovení § 476a občanského zákoníku vlastnoruční závěť musí být vlastní rukou napsána a podepsána, jinak je neplatná. Závěť musí být napsána vlastní rukou zůstavitele v celém rozsahu. Tento zákonný požadavek má zajistit možnost pozdějšího posouzení pravosti závěti porovnáním rukopisu pisatele s jinými písemnostmi zůstavitele. Závěť psaná vlastnoručně je pro pořizovatele závěti volbou jednoduchou, pohotovou a není pro něho spojena s žádnými náklady. Z ustanovení § 476a občanského zákoníku vyplývá také základní informace, kterou obdrží v notářské kanceláři potenciální zájemci o pořízení závěti, a to, že vlastnoruční závěť musí splňovat tři náležitosti:

- a/ musí být celá napsána vlastní rukou pořizovatele,
- b/ musí být vlastnoručně pod textem podepsána,
- c/ musí v ní být obsaženo celé datum, tj. den měsíc a rok, kdy byla závěť podepsána.

⁹⁾ Důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku, komentář k § 1401 až 1408 a dále též ELIÁŠ, K., článek Privilegované závěti a osnova českého občanského zákoníku, časopis AD NOTAM 2/2009, str. 41

Po vyslechnutí této informace si poté některý z pořizovatelů zvolí pro její jednoduchost a prakticky nulové náklady vlastnoruční formu závěti. Mnohý zůstavitel však i přes snadnost jejího pořízení vědom si úskalí, které skýtá vlastnoruční forma závěti, zvolí formu závěti notářským zápisem. U notáře bývá totiž zpravidla poučen, že závěť sepsaná vlastní rukou zůstavitele nemusí po jeho úmrtí vyjít na povrch. Může být tak dobře schována v bytě zemřelého, že nebude po jeho smrti nalezena, může být předána rodinnému příteli, který se však o úmrtí pořizovatele nemusí dozvědět nebo se ani úmrtí zůstavitele nemusí dožít. Pokud má zůstavitel sepsanou vlastnoruční závěť, je nejlepším řešením předat ji v závěti ustanovenému dědici, který už se postará o to, aby závěť byla po úmrtí pořizovatele předložena soudnímu komisaři. Toto riziko soukromých závětí vůbec nehrozí u závětí sepsaných notářským zápisem, u nichž je notář povinen na základě ustanovení § 70 notářského řádu zapsat do Centrální evidence závětí vedené Notářskou komorou České republiky údaje o takové závěti. Částka, která je notáři dle platného notářského tarifu (vyhláška Ministerstva spravedlnosti České republiky č. 196/2001 Sb., o odměnách a náhradách notářů a správců dědictví) účtována za sepsání závěti, včetně hotových výdajů notáře za provedení zápisu do Centrální evidence závětí a včetně částky odpovídající 20% DPH činí 2.160,- Kč, což není v porovnání s jistotou, kterou takto pořízení závěť představuje pro pořizovatele a závětního dědice, nijak vysoká.

Problémy mohou při výkladu vlastnoručně psaných závětí (a soukromých závětí vůbec) v rámci dědického řízení způsobit i pořizovatelem užití slovní obraty a výrazy, které mohou být v rozporu s právní terminologií a nemusí mít obecně význam, jaký těmto výrazům přisuzoval zůstavitel. Lapidárně avšak z právního hlediska bezproblémovému vyjádření jako např. „Veškerý svůj majetek odkazuji své neteři Mileně Novotné.“ anebo „Svojí dědičkou ustanovuji moji neteř Milenu Novotnou.“ se lidé mnohdy zbytečně brání a cítí potřebu se v závěti více rozepsat a vše náležitě odůvodnit, případně použít i právnické

termíny, kterým však správně nerozumí. Výsledek pak nemusí odpovídat vůli zůstavitele.

V zákoně použitý termín „vlastní rukou“ je nutné ve výjimečných případech posuzovat extenzivně a lze připustit, aby k napsání textu závěti byla použita ústa, noha, je-li pisatelem závěti osoba, která pro svou tělesnou vadu nemůže psát rukou, jestliže si uvedeným způsobem počíná i při jiných písemných projevech.¹⁰⁾

„Závěť je vlastnoručně sepsána i v případě, že byla sepsána nedominantní rukou zůstavitele.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČR z 19. prosince 2001, sp. zn. 30 Cdo 1975/2001)

Naproti tomu přímé dopomáhání při psaní zůstaviteli vedením ruky či obdobnými zásahy způsobuje absolutní neplatnost závěti bez dalšího. K tomu srov. judikát:

„Poskytla-li jiná osoba zůstaviteli při psaní jeho vlastnoruční závěti pomoc, která ovlivnila charakteristické znaky jeho rukopisu, je takováto závěť absolutně neplatná.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČR z 3.4.2008, sp. zn. 21 Cdo 1744/2007)

V návrhu nového občanského zákoníku se zásadně přejímá § 476a občanského zákoníku, týkající se vlastnoručně psané závěti. Ustanovení §1392 návrhu stanoví, že kdo chce pořizovat v písemné formě beze svědků, napíše celou závěť vlastní rukou a vlastní rukou ji podepíše.

2.3.2. Závěť allografní

Allografní závěť je v našem právním řádu upravena v ustanovení § 476b, podle něhož závěť, kterou nenapsal zůstavitel vlastní rukou, musí vlastní rukou podepsat a před dvěma současně přítomnými svědky výslovně projevít, že listina obsahuje jeho poslední vůli. Svědci se musí na závěť podepsat. Allografní závěť je dalším typem soukromé závěti, tj.

¹⁰⁾ Mikeš Jiří, Muzikář Ladislav: Dědické právo, 3. vydání, Linde Praha 2007, str. 92

závěti, která není sepisována notářským zápisem. Pisatelem této závěti je osoba odlišná od pořizovatele závěti, ten ji však musí vlastnoručně podepsat a musí být uveden den, měsíc a rok, kdy byla podepsána. Oba svědci závěti musí být přítomni zároveň, avšak nemusí být přítomni samotnému sepisování závěti. Musí být přítomni v okamžiku, kdy zůstavitel výslovně projeví, že listina obsahuje jeho poslední vůli. Text závěti nemusí být svědkům znám. Stačí, že se na listinu podepíšou. Platná právní úprava netrvá na tom, aby v závěti svědek ke svému podpisu uvedl „jako svědek“ ani na výslovném prohlášení svědků přímo na listině, že „zůstavitel před nimi současně přítomnými svědky výslovně projevil, že listina obsahuje jeho závěť“. Z hlediska možných pozdějších pochybností o původnosti závěti se však jeví praktické takový dovětek – prohlášení svědků – uvést.

I proto návrh nového občanského zákoníku v ustanovení § 1340 stanoví výslovně, že svědek k podpisu zpravidla připojí doložku poukazující na jeho vlastnost jako svědka a své osobní údaje.

Podle ustanovení § 476e občanského zákoníku mohou být svědky závěti pouze osoby, které jsou způsobilé k právním úkonům. Svědky nemohou být osoby nevidomé, neslyšící, němé, ty, které neznají jazyk, ve kterém se projev vůle činí, a osoby, které mají podle závěti dědit. Podle ustanovení § 476f nemohou být svědky závěti nejen závětní dědici, ale ani zákonní dědici a dále osoby jim blízké.

„Svědkem ve smyslu ustanovení 476b občanského zákoníku je jen taková osoba, která je touto funkcí předem pověřena a je s tímto pověřením srozuměna; není tedy tímto svědkem při pořizování závěti ten, kdo byl tomuto úkonu jen náhodně přítomen.“

(Usnesení Nejvyššího soudu ČR z 28. 4. 1997, sp. zn. 2 Cdon 988/96)

„V případě, že svědek (pisatel, předčítatel) allografní závěti pořizené zůstavitelem, který nemůže číst nebo psát, nesplňuje podmínky vymezené § 476e a § 476f občanského zákoníku pouze ve vztahu k některému z více

dědiců povolanych k dědění touto závětí, pak je tato závěť neplatná pouze v části týkající se tohoto dědice.“

(Usnesení Nejvyššího soudu ČR z 22.9.2004, sp. zn. 30 Cdo 1765/2004)

„Osobou nevidomou“ ve smyslu § 476e občanského zákoníku se rozumí fyzická osoba, jíž zrakové postižení (nekompenzovatelné technickými či jinými pomůckami) zcela znemožňuje, resp. podstatně snižuje možnost v celém rozsahu vnímat okolnosti porízení závěti, o nichž má svědčit. Okolnost, že svědkem závěti byla osoba nevidomá, způsobuje neplatnost závěti vždy v celém rozsahu.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČR z 29.11.2005, sp. zn. 30 Cdo 2567/2004)

„Ustanoví-li zůstavitel v allografní závěti (§ 476b ObčZ) za svého dědice právnickou osobu, jsou nezpůsobilými svědky závěti fyzické osoby, které činí (mohou činit) za tuto právnickou osobu právní úkony, jakož i fyzické osoby, které jsou společníky, členy nebo zaměstnanci této právnické osoby, nebo které k ní mají jiný obdobný vztah, jestliže by důvodně pociťovaly újmu, kterou by utrpěla právnická osoba povolana za zůstavitelova dědice, jako újmu vlastní.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČR z 7. 3. 2002, sp. zn. 21 Cdo 530/2001)

„Dědicem ze závěti, porízené podle ustanovení § 476b občanského zákoníku, může být i osoba, která na žádost zůstavitele tuto závěť sepsala.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČR z 27.5.1997, sp. zn. 2 Cdon 1883/96)

V návrhu nového občanského zákoníku se opět v podstatě přejímá úprava obsažená v ustanovení § 476b občanského zákoníku, týkající se allografní závěti se dvěma svědky. Ustanovení §1393 návrhu stanoví, že závěť, kterou zůstavitel nenapsal vlastní rukou, musí vlastní rukou podepsat a před dvěma svědky současně přítomnými výslovně prohlásit (oproti stávající právní úpravě, v níž se hovoří o „projevení“ je stanoven požadavek výslovného „prohlášení“), že listina obsahuje jeho poslední vůli. I zákonné požadavky na osoby, které působí jako svědci závěti jsou v návrhu nového občanského zákoníku v podstatě stejné, doplňují se však

některé upřesňující konstrukce, které mají zajistit lépe hlavní úkol svědka závěti, tj. potvrdit totožnost osoby zůstavitele jako osoby, která závěť pořídila a prohlášení zůstavitele o závěti jako projevu jeho poslední vůle. Tak se v ustanovení § 1398 návrhu nového občanského zákoníku oproti stávající právní úpravě výslovně stanoví, že svědci se zúčastní pořizování závěti takovým způsobem, aby byli s to potvrdit, že zůstavitel a pořizovatel jsou jedna a táž osoba, na listinu obsahující závěť se podepíše a, jak bylo řečeno výše, k podpisu zpravidla připojí doložku poukazující na jeho vlastnost jako svědka a své osobní údaje, posle nichž ho lze zjistit. Doplňuje se také, oproti stávající právní úpravě, že jako svědek závěti nemůže kromě výše jmenovaných osob působit rovněž zaměstnanec dědice.

Specifické požadavky co se formy závěti klade zákon na určité osoby, u nichž jejich zdravotní handicap odůvodňuje zvláštní přístup. Tak zůstavitel, který nemůže číst nebo psát, stejně jako nevidomý, může pořádit závěť ve formě notářského zápisu (veřejnou závěť), ale může zvolit i jiný způsob pořizování závěti (soukromou závěť). Podle ustanovení § 476c projeví taková osoba svoji poslední vůli (tj. na rozdíl od předchozího typu allografní závěti sdělí obsah svojí poslední vůle) před třemi současně přítomnými svědky v listině, která musí být přečtena a přítomnými svědky podepsána. Přitom musí před nimi potvrdit, že listina obsahuje jeho poslední vůli. Pisatelem a předčitatelem může být i svědek; pisatel však nesmí být zároveň předčitatelem. V listině musí být uvedeno, že zůstavitel nemůže číst nebo psát, kdo listinu napsal a kdo nahlas přečetl a jakým způsobem zůstavitel potvrdil, že listina obsahuje jeho pravou vůli. Listinu musí svědci podepsat.

„Při pořizování allografní závěti postupem podle § 476c občanského zákoníku je nezbytné, aby všichni tři svědkové úkonu závěti, včetně pisatele a předčitatele, nejsou-li též svědky, byli současně a nepřetržitě přítomni při celém úkonu pořizování závěti, tedy při prohlášení zůstavitele o tom, jaká je jeho poslední vůle, při sepisu listiny, při jejím přečtení, při

tom, když zůstavitel potvrdí, že listina obsahuje jeho pravou vůli, a při podpisu svědků.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČR z 4.5.2004, sp. zn. 30 Cdo 164/2004)

V návrhu nového občanského zákoníku se v zásadě přejímá stávající právní úprava. Osoby, které nemohou číst nebo psát jsou přesněji rozděleny a to na nevidomé a osoby se smyslovým postižením, které nemohou číst nebo psát (nikoli úžeji na nevidomé a neslyšící, jak je tomu v ustanovení § 476d platného občanského zákoníku). Ustanovení § 1394, odst. 1 návrhu nového občanského zákoníku stanoví, že nevidomý projeví svoji poslední vůli před třemi současně přítomnými svědky v listině, která musí být nahlas přečtena svědkem, který závěť nepsal. Zůstavitel před svědky potvrdí, že listina obsahuje jeho poslední vůli. Ustanovení odst. 2 se pak týká osob se smyslovým postižením, které nemohou číst nebo psát. Tyto osoby projeví poslední vůli před třemi současně přítomnými svědky v listině, jejíž obsah musí být tlumočen zvláštním způsobem dorozumívání (opouští se pojem „znakové řeči“, protože při dorozumívání s hluchoslepými osobami nelze znakovou řeč použít), který si zůstavitel zvolí, svědkem, který závěť nepsal. Všichni svědci musí ovládat způsob dorozumívání, kterým je obsah listiny tlumočen. Zůstavitel zvoleným způsobem dorozumívání před svědky potvrdí, že listina obsahuje jeho poslední vůli.

V závěti osob se smyslovým postižením, které nemohou číst nebo psát pak má být uvedeno, že zůstavitel nemůže číst nebo psát, kdo závěť napsal, kdo ji přečetl nebo tlumočil a jakým způsobem zůstavitel potvrdil, že listina obsahuje jeho poslední vůli. Byl-li obsah tlumočen zvláštním způsobem dorozumívání, uvede se to v listině včetně údaje, jaký způsob dorozumívání zůstavitel zvolil.

2.3.3. Závěť sepsaná notářským zápisem

Závěti veřejnou (sepsanou veřejnou listinou) je podle stávající právní úpravy (ustanovení § 476d, odst. 1 občanského zákoníku) pouze závěť

sepsaná formou notářského zápisu. Notářský zápis je veřejnou listinou, jestliže splňuje náležitosti stanovené zákonem (§ 6 notářského řádu). Veřejná listina potvrzuje, že jde o nařízení nebo prohlášení orgánu, který ji vydal, a není-li dokázán opak, i pravdivost toho, co je v nich osvědčeno nebo potvrzeno (§ 134 občanského soudního řádu).

Notářským zápisem může sepsat závěť kdokoli. Charakter notářského zápisu jako veřejné listiny využívá právní úprava pro stanovení povinné formy závěti v některých případech. Tak nezletilí, kteří dovršili 15. rok mohou projevit poslední vůli pouze formou notářského zápisu. Notářský zápis jako povinná forma závěti připadá v úvahu rovněž, zřizuje-li se závěti nadace nebo nadační fond (ustanovení § 3, odst. 1 zákona o nadacích a nadačních fondech). Ustanovení § 65 až 68 notářského řádu, týkající se obecně notářských zápisů o právních úkonech, stanoví, že i u této veřejné formy závěti je nutná v určitých případech přítomnost svědků úkonu či jiných osob. Je-li účastníkem notářského zápisu někdo, kdo nemůže číst nebo psát, může notář sepsat notářský zápis pouze za účasti dvou svědků úkonu. Tito svědci musí být přítomni při projevu účastníka o tom, co má být pojato do notářského zápisu a při předčítání notářského zápisu a jeho schválení pořizovatelem. Svědků úkonu však i v těchto případech není třeba, pokud má pořizovatel závěti schopnost seznámit se s obsahem právní úkonu pomocí přístrojů nebo speciálních pomůcek a je schopen se vlastnoručně podepsat. Svědky závěti nemohou být, obdobně jako je tomu u svědků soukromé allografní závěti, osoby, které nejsou plně způsobilé k právním úkonům nebo osoby, které nemohou číst nebo psát. Dále jimi nemohou být osoby blízké účastníkům a osoby, které jsou na věci zúčastněny, a pracovníci notáře, který notářský zápis sepisuje. Je-li účastník hluchý nebo němý, může-li však číst a psát, musí si notářský zápis přečíst a v něm vlastní rukou připsat, že jej četl a že jej schvaluje. Nemůže-li pořizovatel závěti číst nebo psát, musí být kromě svědků závěti přibrán jeho důvěrník (jímž může být i osoba blízká pořizovateli závěti), který se s ním umí dorozumět. Jeho prostřednictvím notář zjistí, zda

účastník zápis schvaluje. Tento postup není třeba, jestliže má pořizovatel závěti schopnost seznámit se s obsahem závěti pomocí přístrojů nebo speciálních pomůcek a je schopen vlastnoručně listinu podepsat. Nutno dodat, že pokud je k sepsání závěti notářským zápisem nutná přítomnost svědků úkonu, uvede se v závěru notářského zápisu doložka obsahující prohlášení svědků, že byli přítomni po celou dobu projevu vůle účastníka o tom, co má být pojato do zápisu, při předčítání notářského zápisu a jeho schválení pořizovatelem závěti. Obdobně musí notářský zápis obsahovat v závěru prohlášení důvěrníka o tom, že sdělil němému nebo hluchému účastníku, který nemůže číst nebo psát, celý obsah notářského zápisu, a že jej účastník schválil. Jestliže se účastník seznámil s obsahem zápisu pomocí přístrojů nebo speciálních pomůcek, je třeba tuto okolnost uvést v notářském zápisu. V úvodu notářského zápisu pak je potřeba poznamenat důvod přítomnosti svědků úkonu, popřípadě důvěrníka.

„Chybějí-li u písemnosti sepisované státním notářstvím formou notářského zápisu takové náležitosti, bez nichž by nebylo možno rozeznat formu notářského zápisu, účastníky nebo další osoby zúčastněné na úkonu, nebo takové náležitosti, které jsou nezbytnou náležitostí notářského zápisu (např. místo úkonu či údaj o tom, že byl zápis po přečetní účastníkem schválen), nelze tuto písemnost považovat za notářský zápis, a tedy za veřejnou listinu ve smyslu ustanovení § 90, odst. 3 notářského řádu (nyní se jedná o ustanovení § 6 notářského řádu).“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR z 30.4.1976, sp. zn. 4 Cz 34/76)

„Charakter ušlého zisku má i majetková újma spočívající v tom, že pro neplatnost závěti sepsané notářským zápisem zaviněnou notářem se závětí povolanému dědici nedostalo dědictví.“

(Usnesení ze dne 25. února 2003, sp. zn. 25 Cdo 1294/2001)

Za zmínku tady stojí výkladové stanovisko prezidia Notářské komory České republiky VS č. 7/2006, týkající se pověřování pracovníků notáře k sepisování závětí notářským zápisem:

„Je-li závěť, listina o vydědění nebo listina o odvolání těchto úkonů (dále jen „závěť“) sepisována notářem, je forma notářského zápisu stanovena kromě § 2 not. řádu též občanským zákoníkem. Notář proto nemůže k sepsání těchto listin udělit pověření podle § 23 písm. a) not. řádu ve znění účinném od 1.1.2007. To platí ve všech případech sepsání závěti formou notářského zápisu, tj. nejen tehdy, je-li pořizovatelem závěti osoba uvedená v ustanoveních § 40, odst. 5 nebo 476d, odst. 2 obč. zák.“

Ustanovení § 1396 návrhu nového občanského zákoníku vychází z platné právní úpravy. Forma notářského zápisu pro veřejnou závěť zůstává základní formou veřejné listiny, v níž se závěť pořizuje. Je však použita formulace „veřejná listina“, nikoli pouze notářský zápis. Důvodová zpráva v této souvislosti poukazuje na to, že osnova občanského zákoníku „nechce bránit případnému dalšímu vývoji právní úpravy v této oblasti, protože i v minulosti tato agenda nespádala jen do působnosti notářů, nýbrž i do působnosti soudů a není důvod, aby občanský zákoník představoval překážku případnému návratu k tomuto modelu a rozšíření možnosti učinit závěť i jinou veřejnou listinou než notářským zápisem“. Kromě toho poukazuje také na návrh úpravy § 1401 a násl. (Úlevy při pořizování závěti) a říká, že vzhledem k návrhu obsaženému v těchto ustanoveních nelze problematiku zúžit pouze na notářské zápisy. V osnově nového občanského zákoníku se v těchto ustanoveních navrhuje, aby se na závěti pořizené podle těchto navržených ustanovení hledělo jako na veřejné listiny. K tomu viz níže.

Nutno poznamenat, že návrh nového občanského zákoníku pomíjí tu skutečnost, že dědické právo je v našich zemích již velmi dlouhou dobu tradiční a výlučnou doménou pouze notářů, nikoli jiných osob, např. soudců. Povinná forma závěti veřejnou listinou je i v návrhu nového občanského zákoníku bez dalšího stanovena především pro případy, kdy je třeba, aby bylo garantováno, že pořizovatelova vůle bude odpovídajícím způsobem vyjádřena a zároveň spolupůsobením toho, kdo sepisuje závěť, aby byl pořizovatel při tomto úkonu náležitě poučen o povaze uvažovaného

úkonu i o jeho účinnost. Například notářský zápis je povinnou formou závěti u nezletilých, kteří dovršili patnáctý rok věku. Tady jsou profesní zkušenosti toho, kdo závěť sepisuje a svou tvůrčí činností vtěluje vůli pořizovatele závěti do konečné slovní podoby závěti, neocenitelné. Proto dle mého názoru právě sepisování veřejných závětí mělo i nadále zůstat v kompetenci pouze notářů, kteří pro ně budou mít, jako jediní v současné době, potřebné předpoklady a zkušenosti, protože s dědickým právem denně pracují.

Ustanovení § 1397 pak oproti stávající právní úpravě výslovně stanoví, že kdo sepisuje veřejnou listinu o závěti, přesvědčí se, zda se projev vůle děje s rozvahou, vážně a bez donucení. Zde bude notář (resp. kdokoli bude sepisovat veřejnou listinu o závěti) v praxi vycházet z prohlášení samotného účastníka. Stejně je tomu podle platné právní úpravy například v případech, kdy má notář pochybnosti o tom, zda účastník může číst nebo psát. Jestliže se notář sám domnívá, že účastník nemůže číst nebo psát (například má podezření, že účastník má svůj podpis pouze naučený) a účastník to popírá, notář nemá možnost bez součinnosti účastníka provádět jakékoli šetření. Pokud má notář pochybnosti, pak by měl úkon provést, avšak o své domněnce musí uvědomit všechny účastníky a poučit je o případných následcích. Je vhodné tyto skutečnosti uvést přímo do notářského zápisu, včetně prohlášení účastníků, že na sepsání zápisu trvají.¹¹⁾ Ustanovení § 1397 návrhu nového občanského zákoníku bude nejvíce dopadat na ty osoby, které nejsou podle navrhované právní úpravy plně svéprávní a jejich pořizovací způsobilost je omezena tím způsobem, že mohou platně pořizovat jen ve formě veřejné listiny. Z těchto osob může tak veřejnou listinou bez souhlasu zákonného zástupce pořizovat podle ustanovení § 1385 ten, kdo dovršil patnácti let věku a dosud nenabyl plné svéprávnosti. Kdo byl ve svéprávnosti omezen tak, že není způsobilý pořizovat, může přesto platně pořádit v jakékoli formě,

¹¹⁾ Bílek, Drápal, Jindřich, Wawerka: Notářský řád a řízení o dědictví, komentář, 3. vydání, C.H.BECK 2005, str. 190

pokud se uzdravil do té míry, že je schopen projevit vlastní vůli. Jinak platí, že kdo byl ve svéprávnosti omezen, může v rámci omezení pořizovat jen formou veřejné listiny. Speciální pravidlo stanoví návrh nového občanského zákoníku pro ty, kdo byli ve svéprávnosti omezeni pro chorobnou závislost na požívání alkoholu, užívání psychotropních látek nebo podobných přípravků či jedů nebo chorobnou závislost na hráčské vášni představující závažnou duševní poruchu. Tyto osoby jsou v pořizovací volnosti omezeny co do rozsahu, protože mohou v rámci omezení pořizovat v jakékoli předepsané formě, nejvýše však o polovině pozůstalosti. Zbývající část pozůstalosti připadne zákonným dědicům; měli by však jako zákonný dědic dědit jen stát, může zůstavitel pořídit o celé pozůstalosti. Toto řešení odpovídá tradičnímu modelu, podle kterého v těchto případech musí alespoň polovina pozůstalosti připadnout zákonným dědicům. Účelem této úpravy je zesílená ochrana dědiců, jimž by jinak pozůstalost napadla podle zákonné posloupnosti. Proto, nejsou-li takoví dědicové, odpadá důvod tohoto omezení a není příčiny bránit tomu, kdo pořizuje, aby rozhodl o celé pozůstalosti. Ze zřejmých důvodů je tato zesílená ochrana vyloučena pro případ odúmrti.¹²⁾

Co se týká závěti sepsané notářským zápisem, má tato forma závěti pro pořizovatele nespornou výhodu (kterou nemá žádná jiná z forem závětí) a to jistotu, že po jeho smrti taková závěť vždy vyjde najevo. Poskytuje zůstaviteli jistotu, že podle jeho vůle bude vždy postupováno a že nebude dědici zničena či nezůstane jinak opomenuta nebo založena v „šuplíku“. Kterýkoli notář v České republice, který vyhotoví notářský zápis o závěti, je podle ustanovení § 70, odst. 1 notářského řádu povinen zapsat pomocí elektronického přenosu dat do Centrální evidence závětí údaje o takové závěti a o jejím pořizovateli stanovené předpisem o CEZ. Centrální evidence závětí je a i v budoucnu bude na základě notářského

¹²⁾ Důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku, komentář k § 1387

řádu vedena Notářskou komorou České republiky. Do této evidence provádějí zápisy pouze a toliko notáři. Proto zápisy údajů do centrální evidence závětí jinými osobami, které by případně v budoucnu sepisovaly veřejné závěti, jsou těžko představitelné.

2.3.4. Formální úlevy při pořizování závěti

V návrhu nového občanského zákoníku navazuje systematicky na úpravu možných forem závěti úprava, která je pro nás zcela nová a z mého pohledu zajímavá. Je však obsažena i v jiných moderních občanských zákonících a odráží skutečnost, že nelze v životě vyloučit mimořádné situace, kdy na obvyklé formální požadavky pro dodržení formy závěti nebude zbývat čas. Proto i návrh našeho nového občanského zákoníku obsahuje úlevy, které zůstaviteli usnadňují pořízení poslední vůle. Navrhuje se, aby se na závěti pořízené podle navržených ustanovení hledělo jako na veřejné listiny.

Podle ustanovení § 1401 návrhu nového občanského zákoníku, kdo je pro nenadálou událost v patrném a bezprostředním ohrožení života, má právo pořídit soukromou závěť ústně před třemi současně přítomnými svědky. Totéž právo má i ten, kdo se nachází v místě, kde je běžný společenský styk ochromen následkem mimořádné události a nelze-li po něm rozumně požadovat, aby pořídil v jiné formě. Nepořídí-li svědci záznam o zůstavitelově poslední vůli, bude důvodem dědické posloupnosti soudní protokol o výslechu svědků.

Podle ustanovení § 1402 návrhu nového občanského zákoníku, je-li důvodná obava, že by zůstavitel zemřel dříve, než by mohl pořídit závěť ve formě veřejné listiny, může zaznamenat jeho poslední vůli starosta obce, v níž se zůstavitel nalézá, za přítomnosti dvou svědků. Za týchž podmínek může zaznamenat zůstavitelovu poslední vůli i ten, kdo je podle právního předpisu oprávněn starostu zastupovat.

Podle ustanovení § 1403 návrhu nového občanského zákoníku, má-li pro to zůstavitel vážný důvod, může na palubě námořního plavidla

plujícího pod státní vlajkou České republiky nebo letadla zapsaného v leteckém rejstříku v České republice zaznamenat zůstavitelovu poslední vůli za přítomnosti dvou svědků velitel námořního plavidla nebo letadla, popřípadě jeho zástupce, pokud mu v tom nebrání péče o bezpečnost plavby nebo letu.

Podle ustanovení § 1404 návrhu nového občanského zákoníku, při účasti v ozbrojeném konfliktu a vojenských operacích může zaznamenat poslední vůli vojáka nebo jiné osoby náležející k armádě velitel vojenské jednotky České republiky, pokud má hodnost důstojníka nebo vyšší, za přítomnosti dvou svědků.

Pořídil-li zůstavitel podle § 1402, 1403 nebo 1404, vyžaduje se, aby osoba, která záznam pořídila, jej také s oběma svědky podepsala a zůstaviteli za přítomnosti obou svědků přečetla a aby zůstavitel potvrdil, že jde o projev jeho poslední vůle. Takto pořázená závěť se považuje za veřejnou listinu. Dojde-li při vyhotovování závěti podle § 1402, 1403 nebo 1404 k porušení předepsaných formalit, zejména chybí-li na listině podpisy přítomných svědků ač se vyžadují, ale je-li přesto jisté, že listina spolehlivě zaznamenává zůstavitelovu poslední vůli, nepůsobí to neplatnost závěti; taková listina se však za veřejnou listinu nepovažuje. Při pořizování závěti s úlevami mohou být svědky i osoby, které dosáhly čtrnáctého roku věku, a osoby, které byly ve svéprávnosti jen omezeny. Je-li závěť pořázena s úlevami, není její platnosti na újmu, že ji zůstavitel nebo svědek nepodepsal proto, že nemohl psát, nebo pro jinou závažnou překážku, je-li to v listině výslovně uvedeno.

Ustanovení § 1408 pak stanoví, že zůstane-li zůstavitel naživu, pozbývají závěti pořázené s úlevami po určité době platnosti. Lhůty však nepočnou běžet ani neběží, dokud zůstavitel nemůže pořádit závěť ve formě veřejné listiny.

2.3.5. Dovětek závěti

Co se týká formy závěti, nutno ještě poznamenat, že návrh nového občanského zákoníku připouští v ustanovení § 1357 možnost pořádit

dovětek k závěti, na který se vztahují ustanovení o závěti. Dovětkem může zůstavitel nařídit odkaz, stanovit odkazovníku nebo dědici podmínku, nebo doložit čas anebo uložit odkazovníku nebo dědici příkaz. K tomu viz kapitola o obsahových náležitostech závěti.

2.4. Obsah závěti

2.4.1. Ustanovení dědice

Platná právní úprava stanoví jediný požadavek, co se podstatných náležitostí obsahu závěti týče. Podstatnou náležitostí závěti musí být ustanovení dědice. Podle ustanovení § 477, odst. 1 občanského zákoníku v závěti zůstavitel ustanoví dědice, popřípadě určí jejich podíly nebo věci a práva, které jim mají připadnout. Nejsou-li podíly více dědiců v závěti určeny, platí, že podíly jsou stejné. Formulaci slov, která pořizovatel v závěti použije k povolání určité osoby za dědice, se právními předpisy nikterak meze nekladou. Ze zůstavitelem vyjádřené myšlenky však musí jednoznačně vyplývat, že jde o dispozici pro případ smrti. Musí být zřejmé, že nejde pouze o vyjádření jakési úvahy pořizovatele o tom, kdo by mohl být jeho dědicem, nebo o případný návrh na uzavření smlouvy, předpokládající přijetí ze strany adresáta, například pokud je poslední vůle vyjádřená v dopise adresovaném dědici a tento dopis zároveň splňuje všechny formální náležitosti závěti. Nejnovější judikatura soudů se však staví přísněji u náležitosti podpisu zůstavitele. K tomu srov. Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.3.2009, sp. zn. 21 Cdo 51/2008, AD NOTAM č. 5/2009. Podle tohoto rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR musí podpis zůstavitele ve smyslu ustanovení § 476 občanského zákoníku obsahovat text označující zůstavitele alespoň jménem nebo příjmením. Nepostačuje tedy například dopis ukončující podpis „tvůj strýc“.

„Ustanovení závěti, kterým pořizovatel poroučí svůj majetek „svým dětem“ bez uvedení bližších údajů o těchto dětech, nelze považovat za neurčité; je prokazatelné, kdo je dítětem pořizovatele. Neobsahuje-li závěť další omezení, je třeba ji vykládat tak, že pořizovatel ustanovil za dědice všechny své děti. Nestanovil-li podíly jednotlivých dětí, jsou jejich podíly stejné.“

(Rozsudek Krajského soudu v Brně z 14.2.1994, č.j. 18Co 218/93-32)

„Jestliže zůstavitel ustanoví ve své závěti dědici svého majetku "synovce, neteře a sestry", pak je jednoznačně určitelný, kdo jimi byli v době smrti zůstavitele a že závětními dědici zůstavitele jsou všichni, tj. jeho sestry, synovci a neteře ve vlastním příbuzenském vztahu.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČR z 28. 2. 1990, sp. zn. 4 Cz 8/90)

Závětí ustanoveným dědicem může být jak fyzická osoba tak osoba právnická, například typicky zůstavitelem řádně označená určitá obecně prospěšná společnost či občanské sdružení, církev apod. Ke zřízení nadace závětí viz. níže. Dle nejnovější judikatury může být způsobilým subjektem dědického práva také příspěvková organizace kraje:

„1. Příspěvková organizace kraje (zde se jednalo o ústav sociální péče pro mentálně postižené) může hospodařit s majetkem nabytým děděním. 2. Příspěvková organizace kraje je subjektem způsobilým být povolán k dědění závětí. 3. Je-li příspěvková organizace kraje v závěti označena jako dědic, vyplývá z toho pro ni postavení účastníka řízení o dědictví.“

(Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 24.9.2008, sp. zn. 21 Cdo 158/2007, AD NOTAM č. 5/2009)

V závěti může být ustanoven jediný dědic k veškerému majetku zůstavitele (univerzální dědic). Dědiců však může být ustanoveno více. Pak zůstavitel v závěti buď určí jejich vzájemné podíly na dědictví, anebo, pokud je neurčí platí, že podíly jsou stejné. Podle současné platné úpravy platí, že zůstavitel může určit i věci a práva, které mají jednotlivým dědicům připadnout. I v tomto případě jde ze strany pořizovatele o určení podílu každého z dědice k celku zanechaného majetku. Při určení podílů jednotlivých dědiců zlomkem či procentem vzhledem k celku, je velikost participace jednotlivých dědiců na majetku z dědictví jednoznačně stanovena. U povolání dědiců k jednotlivým věcem nebo právům se musí tato participace vyvodit z ceny těchto věcí nebo práv v poměru k celkové ceně zanechaného majetku. I nabyvatel takové věci či práva z dědictví je právní úpravou považován za dědice a spoluodpovídá v daném poměru za

dluhy dědictví.¹³⁾

Za dědice chápe návrh nového občanského zákoníku osobu, které náleží dědictví, tj. buď celá pozůstalost nebo podíl na ní. Podle ustanovení § 1358 návrhu dědici připadne celá pozůstalost, je-li povolán jako dědic jediný. Je-li povolán dědici zůstavěn jen podíl, připadne zbylá část pozůstalosti zákonným dědicům. Na základě dalšího pravidla obsaženého v § 1359 návrhu je-li povoláno několik dědiců a podíly nejsou určeny, mají právo na pozůstalost rovným dílem. Je-li povoláno několik dědiců tak, že jsou všem určeny podíly, ale pozůstalost není vyčerpána, mají právo na zbylou část pozůstalosti zákonní dědicové. Toto právo zákonní dědicové nemají, odkázal-li zůstavitel povolaným dědicům evidentně celou pozůstalost, byť i při výčtu podílů nebo věcí něco přehlédl. Pro přirůstání dědicům ze závěti pak stanoví pravidlo § 1360 návrhu tak, že vyměří-li zůstavitel některým z povolaných dědiců určité podíly a jiným nikoli, připadne dědicům povolaným bez podílu zbylá část pozůstalosti rovným dílem.

Uvolněný podíl dědice ze závěti řeší ustanovení § 1363 až 1365 návrhu. Tato ustanovení odrážejí snahu o posílení významu závěti v dědickém právu přesnějším respektováním vůle zůstavitel vyjádřené v závěti. Platná právní úprava obsažená v ustanovení § 461, odst. 2 občanského zákoníku stojí na postulátu, že uvolněný dědický podíl dědice ze závěti nabývají dědici ze zákona. Oproti tomu § 1363 a násl. návrhu stanoví, že podíl dědice, který nedědí a nemá náhradníka, se uvolní a přiroste poměrně k podílům ostatních povolaných dědiců, avšak jen tehdy, jsou-li všichni dědicové povoláni k dědictví buď rovným dílem, nebo všeobecným výrazem znamenajícím rovné podělení. Právo na přírůstek nemá ten, komu byl odkázán jen určitý dědický podíl. Jsou-li někteří dědici povoláni s podílem a další bez takového určení, přiroste uvolněný podíl těm, kteří jsou povoláni bez podílu.

¹³⁾ Mikeš Jiří, Muzikář Ladislav: Dědické právo, 3. vydání, Linde Praha 2007, str. 62

2.4.2. Odkaz

Naproti platné právní úpravě, která za dědice považuje i osobu, která má z dědictví nabyt pouze věc či pohledávku (k tomu viz výše), vrací se návrh nového občanského zákoníku k tradičnímu odlišování dědictví a odkazu (legátu), jakož i dědice a odkazovníka (legatáře), které bylo v našem právním řádu definitivně vyloučeno občanským zákoníkem z r. 1964. Za odkazovníka je v návrhu nového občanského zákoníku považován ten, komu zůstavitel odkázal jen jednotlivou věc, případně několik věcí určitého druhu. Druhý zásadní rozdíl mezi dědictvím a odkazem spočívá v tom, že nabytí dědictví potvrzuje dědici soud, zatímco právo na odkaz uplatňuje odkazovník vůči dědici bez soudní ingerence přímo. Odkazem tedy zůstavitel zřizuje odkazovníku jakousi pohledávku vůči dědici (popř. vůči jinému odkazovníkovi) na vydání věci z dědictví nebo z vlastního majetku, popř. na zřízení práva. Osobu obtíženou odkazem zatěžuje zůstavitel dluhem. Instrukce odkazu je významná především proto, že odkazovníka zásadně nezatěžuje povinnost přispět na úhradu zůstavitelových dluhů a předpokládá se tudíž, že budou využívány k dobročinným a všeobecně prospěšným účelům jako jsou charitativní plnění nadacím, církvím a náboženským společnostem, dotace politickým stranám a hnutím, poskytnutí předmětů muzejní nebo galerijní hodnoty příslušným ústavům apod.

Ustanovení § 1337, odst. 1 návrhu nového občanského zákoníku vymezuje odkaz a rozdíl mezi odkazem tak, že odkazem se odkazovníku zřizuje pohledávka na vydání určité věci, popřípadě jedné či několika věcí určitého druhu, nebo na zřízení určitého práva. Ustanovení § 1337, odst. 2 stanoví výslovně, že odkazovník není dědicem.

Podle ustanovení § 1453, odst. 1 osnovy nového občanského zákoníku odkaz zůstavitel zřídí tak, že v pořízení pro případ smrti nařídí určité osobě, aby odkazovníku vydala předmět odkazu. Odkazovníkem může být jen osoba způsobilá dědit. V ustanovení § 1453, odst. 2 se vzhledem k návratu k úpravě darování pro případ smrti (v části čtvrté návrhu nového

občanského zákoníku, § 1907 a násl.) rozlišuje mezi odkazem a tímto darováním tak, že darování závislé na podmínce, že obdarovaný dárce přežije, se podle návrhu nového občanského zákoníku považuje za odkaz, pokud se dárce nevzdal práva dar odvolat.

Podle ustanovení § 1456 návrhu je na vůli zůstavitele, koho odkazem obtíží. Neurčí-li v tomto směru žádný pokyn, jsou odkazem obtíženi všichni dědici v tom poměru, v jakém jim připadá dědictví.

Narozdíl od úpravy odkazů ve Všeobecném zákoníku občanském z r. 1811, kde platila zásada, že zůstavitel může dědictví odkazy i zcela vyčerpat, vychází návrh nového občanského zákoníku z pojetí, že odpovídá zásadám spravedlnosti, zůstane-li osobě, která dědictví nabývá, přes její obtížení odkazy alespoň část dědictví nezatížena. Ustanovení § 1457 návrhu proto stanoví, že každému z dědiců musí zůstat z hodnoty dědictví alespoň čtvrtina odkazy nezatížena. Zatíží-li zůstavitel dědice více, má dědic právo na poměrné zkrácení odkazu. Toto právo však dědic nemusí využít a může splnit zůstavitelovu vůli tak, jak byla projevena. Od této ochrany běžných dědiců je třeba odlišovat ochranu neopomenutelných dědiců.

Je-li odkazem obtížen odkazovník, jedná se o další odkaz (pododkaz) a ten, komu tento další odkaz náleží se označuje jako pododkazovník (§ 1458 návrhu).

Odkazem lze pamatovat i na určitou skupinu osob, např. příbuzní, chudí, nebo na veřejně prospěšný či podobný účel. Je pak věcí pořizovatele, jak tuto skupinu podělí či komu toto podělení svěří. Nevysloví-li se, má právo volby dědic. Pokud to možné není, rozhodne o rozdělení soud (§ 1459 návrhu).

Podle ustanovení § 1460 návrhu může zůstavitel při odkazu nařídít náhradnictví nebo svěřenské nástupnictví stejně jako dědici. K tomu viz níže.

Stejně jako dědic může odmítnout dědictví, může odkazovník prohlásit způsobem, jaký je stanoven pro odmítnutí dědictví, že odkaz nechce. Pak se na něho hledí, jako by právo na odkaz vůbec nenabyl (§ 1482 návrhu).

Právo na odkaz nabývá odkazovník smrtí zůstavitele. Co se však týká splatnosti odkazu platí, že při odkazu jednotlivých věcí z pozůstalosti a odkazu práv vztahujících se k takovým věcem může být odkaz požadován ihned. Stejně to platí i pro odkaz menších odměn pro zaměstnance a odkazy veřejně prospěšné, dobročinné a podobné. Jiné odkazy jsou splatné za rok po smrti zůstavitele.

2.4.3. Ustanovení náhradního dědice (vulgární substituce)

Pokud se zůstavitel rozhodne, že pořídí závěť a tím realizuje svůj úmysl nastolit namísto dědické posloupnosti ze zákona testamentární posloupnost, neměl by zapomínat na eventualitu, že jím povolaný závětní dědic z nějakého důvodu dědit nebude. Dědic ze závěti se nemusí dožít smrti zůstavitele, může dědictví odmítnout nebo se může stát ze zákonem vymezených důvodů nezpůsobilým k dědění po zůstaviteli. V praxi si pořizovatel závěti tuto eventualitu málokdy připouští a ani si neuvědomí, zejména v případech, kdy obmyšleným dědicem je fyzická osoba o generaci mladší než je on sám, že jím povolaný dědic se např. nemusí jeho smrti dožít. Když pak dostane v notářské kanceláři v tomto směru poučení, tak zjišťují, že v devadesáti procentech případů na tuto variantu zůstavitel nepomyslel. Ustanovení § 478 občanského zákoníku stanoví, že jakékoli podmínky připojené k závěti nemají právní následky. Povahu podmínky, na kterou je zaměřena pozornost v ustanovení § 478 občanského zákoníku, nemá podle ustálené judikatury soudů ustanovení o povolání náhradního dědice pro případ, že by dědic uváděný v závěti na prvním místě dědictví z jakéhokoli důvodu nenabyl (obecné náhradnictví, vulgární substituce). Ustanovení náhradníka prvního dědice (substituta), případně náhradníka tohoto náhradníka, se tedy žádné meze nekladou. Naopak je nanejvýš vhodné, aby byl zůstavitel o možnosti ustanovit náhradního dědice poučen

v okamžiku sepisování závěti. V praxi je pak aplikace závěti, v níž zůstavitel přesně vyjádřil svoji vůli, kdo se má stát jeho dědicem a zároveň případným náhradním dědicem, jednodušší a je jejím prostřednictvím zaručena ne-li stoprocentní, tak alespoň velmi jistá pravděpodobnost, že se v dědickém řízení dostojí takové vůli pořizovatele závěti, jakou při sepisování závěti zamýšlel.

V návrhu nového občanského zákoníku je náhradnictví upraveno výslovně (v souladu se stávající judikaturou a tradiční úpravou platnou i u nás do 31.12.1950) a to jak pro závětní dědice (§ 1366 a násl. návrhu) tak pro odkazovníky (§ 1460 návrhu).

Podle ustanovení § 1366 návrhu může zůstavitel pro případ, že dědictví nenabude osoba, kterou povolal za dědice, povolat této osobě náhradníka; také náhradníkům může povolat postupně další náhradníky. Přitom zůstaviteli je ponecháno na vůli, zda zřídí náhradnictví pro všechny myslitelné situace, anebo jen pro některé. Například zůstavitel může povolat náhradníka jen pro případ, že by se povolaný dědic nedožil smrti zůstavitele, nebo naopak jen pro případy, že povolaná osoba dědit nechce nebo ztratí dědickou způsobilost apod.

Nabude-li první dědic dědictví, náhradnictví zaniká (§ 1370, odst. 1 návrhu).

Odovídá běžnému chápání, že zůstavitel který povolá závěti za dědice svého syna nebo dceru, vnuka atd., sleduje myšlenku, aby pozůstalost nebo její část posléze přešla do rukou jejich potomků. Proto ustanovení § 1370, odst. 2 návrhu obsahuje výkladové pravidlo, podle kterého povolá-li zůstavitel jako závětního dědice svého potomka (typicky nezletilého) a ustaví-li mu substituta, předpokládá se - pro případ, že zůstavitel neprojeví jinou vůli - že tak chtěl učinit jen pro situaci, že tento potomek po něm sám dědit nebude a že ani nezanechá své potomky způsobilé dědit. Nastane-li opačná situace, spojuje s ní zákonná dispozice zánik

náhradnictví s tím, že je na zůstaviteli, aby se případně vyjádřil jinak.¹⁴⁾

2.4.4. Svěřenské nástupnictví (fideikomisární substituce)

Svěřenské nástupnictví představuje nařízení zůstavitele, aby po jeho dědici nastoupila jiná osoba jako další (následný) dědic. Institut svěřenského nástupnictví měl v minulosti i v našem právním řádu oporu ve Všeobecném zákoníku občanském z r. 1811, který na našem území platil do 31.12.1950. Novým občanským zákoníkem z r. 1950 byl tento institut od 1.1.1951 zrušen, avšak pokud šlo o závěti staršího data, bylo na ně pamatováno tak, že ustanovení závěti o svěřenském nástupnictví nelze užít, zemře-li zůstavitel po 31.12.1950. Občanský zákoník z r. 1964 pak s konečnou platností stanovil, že dnem 1.4.1964 zanikají všechna omezení vyplývající ze svěřenského nástupnictví, takže dědic povoláný na prvním místě se stal neomezeným dědicem zděděného majetku.

Návrh nového občanského zákoníku se k institutu svěřenského nástupnictví vrací v ustanoveních § 1371 a násl. Nařízení fideikomisární substituce může být vztaženo jen k tomu, co zůstavitel sám přednímu dědici zanechal. K účelnosti zavedení svěřenského nástupnictví uvádí důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku, že úprava fideikomisární substituce především respektuje autonomii vůle zůstavitele a umožňuje se mu výhodně upravit složité majetkové a rodinné poměry. Proto je tento institut upraven ve většině občanských zákoníků evropských států (např. Německo, Rakousko, Švýcarsko, Itálie a další). Jedná se také o institut praktický pro případ, že první dědic není způsobilý o svém majetku pořizovat. Nemá-li první dědic tuto způsobilost, protože je nedostatečného věku, vylučuje se nařízením fideikomisární substituce zájem jeho zákonných dědiců na jeho smrti. Nařízení fideikomisární substituce osobě omezené ve svéprávnosti, která nemá zákonného dědice, zajišťuje ponechání vlastnictví v soukromé sféře, neboť zůstavitel vyloučí tímto

¹⁴⁾ Důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku, komentář k § 1370

opatřením odúmrtí.

Základní vymezení svěřenského nástupnictví dává ustanovení § 1371, odst. 1 návrhu. Podle něho může zůstavitel nařídít, že dědictví má přejít po smrti dědice nebo v určitých jiných případech na svěřenského nástupce jako následného dědice. Povolání za svěřenského nástupce se považuje i za povolání za náhradníka. Výkladové pravidlo obsažené v dalších ustanoveních pak stanoví, že je-li zůstavitelovo nařízení do té míry neurčité, že nelze zjistit, zda povolal náhradníka, nebo svěřenského nástupce, považuje se jeho nařízení za povolání náhradníka. Povolá-li zůstavitel svému dědici dědice, zakáže-li dědici, aby o zanechaném jmění pořizoval, povolá-li za dědice někoho, kdo v době smrti zůstavitele ještě není, anebo povolá-li dědice s podmínkou nebo na určitou dobu, považuje se to za zřízení svěřenského nástupnictví.

Podle ustanovení § 1375 návrhu svěřenské nástupnictví zanikne, není-li již žádný ze svěřenských nástupců, nebo nenastane-li případ, pro který bylo zřízeno. K zániku svěřenského nástupnictví v rozsahu povinného dílu také dojde podle ustanovení § 1376 povolal-li zůstavitel svěřenského nástupce svému nezletilému dítěti nezpůsobilému pořizovat a nabude-li dítě poté pořizovací způsobilost. Není-li zřejmá jiná vůle zůstavitele, zanikne také svěřenské nástupnictví, které zůstavitel zřídil svému dítěti v době, kdy nemělo potomka, zanechá-li dítě potomka způsobilého dědit. To platí i tehdy, zřídí-li zůstavitel svěřenské nástupnictví jinému svému potomku v době, kdy ten potomka nemá (§ 1377 návrhu). Podle ustanovení § 1378 povolal-li zůstavitel svěřenského nástupce osobě, která není způsobilá pořizovat pro omezení svéprávnosti, zanikne svěřenské nástupnictví navždy, nabude-li tato osoba pořizovací způsobilost, ledaže zůstavitel projevil jinou vůli.

Co se týká vztahu mezi dědicem a svěřenským nástupcem stanoví návrh nového občanského zákoníku pravidla v tomto směru v § 1380 až 1383. Povolá-li zůstavitel dědici svěřenského nástupce, je účelem zůstavitelova opatření vznik vlastnictví k majetku, který dědic nabyl

děděním po zůstaviteli, svěřenskému nástupci po dědicově smrti. Proto se přední dědic sice stává vlastníkem zděděného majetku, ale ze zákona je omezen jako poživatel, tj. může tedy takový majetek držet, užívat a brát z něho plody a užitky a vykonávat i jiná dílčí vlastnická oprávnění, ale nesmí ze zděděného majetku nic zcizit, protože jej musí uchovat pro svěřenského nástupce. Jen pro případ, že je zapotřebí vyrovnat zůstavitelovy dluhy, platí pro předního dědice ze zákazu zcizení zákonná výjimka (§ 1380 návrhu). Zůstavitel však může zákonný zákaz zcizení prolomit a přednímu dědici závětí založit právo volně nakládat s dědictvím. V takovém případě bude přední dědic moci se zděděným majetkem volně nakládat inter vivos, jen pořizovat o něm pro případ své smrti smět nebude. Pak je svěřenské nástupnictví zřízeno pro zbytek (fideicomissum eius quo supererit). Tehdy je svěřenský nástupce ustanoven pro zbytek, který tu ještě z pozůstalosti bude až náhradnictví nastane. Vzhledem k tomu mohou ovšem nastat i situace, že svěřenský nástupce nic nezíská, pokud přední dědic za svého života naloží se zděděným majetkem tak, že z něho v době jeho smrti nic nezbude.

Zdělí-li přední dědic nemovitou nebo jinou věc podléhající zápisu do veřejného seznamu (typicky katastr nemovitostí), zapíše se do veřejného seznamu i svěřenské nástupnictví. Tímto opatřením se chrání nejen svěřenský nástupce, ale i osoby třetí. Zkrátí-li přední dědic ve vztahu k zapsané věci práva svěřenského nástupce, nastává ze zákona neúčinnost takového právního jednání vůči svěřenskému nástupci (§ 1383 návrhu). Učiní-li přední dědic stejné opatření ohledně věci nezapsané ve veřejném seznamu, má svěřenský nástupce právo dovolat se relativní neúčinnosti dědicova právního jednání podle obecných ustanovení.

2.4.5. Zřízení nadace nebo nadačního fondu závětí

Dědicem může být zůstavitelem ustanovena jak fyzická osoba tak právnická osoba. Dědicem může být i právnická osoba, která na rozdíl od ostatních právnických osob má na základě závěti teprve vzniknout. Takto

může podle platné právní úpravy zůstavitel závětí zřídit pouze nadaci nebo nadační fond (§ 477, odst. 2 občanského zákoníku).

Zřízení nadace nebo nadačního fondu závětí není dále upraveno v občanském zákoníku, ale od 1.1.1998 byl pro úpravu tohoto institutu zvolen zvláštní zákon č. 227/1997 Sb. o nadacích a nadačních fondech. Podle ustanovení § 1, odst. 1 zákona o nadacích a nadačních fondech jsou nadace nebo nadační fond účelová sdružení majetku zřízená a vzniklá podle tohoto zákona pro dosahování obecně prospěšných cílů. Jimi se rozumí zejména rozvoj duchovních hodnot, ochrana lidských práv nebo jiných humanitárních hodnot, ochrana přírodního bohatství, kulturních památek a tradic a rozvoj vědy, vzdělání, tělovýchovy a sportu. Podle ustanovení § 1, odst. 2 zákona o nadacích a nadačních fondech jsou tyto subjekty právnickou osobou.

Nadace nebo nadační fond obecně vzniká podle ustanovení § 5, odst. 1 zákona o nadacích a nadačních fondech dnem zápisu do nadačního rejstříku. To platí i pro nadaci nebo nadační fond zřízené závětí. Až pokud nadace nebo nadační fond zápisem do nadačního rejstříku vznikne, stává se zpětně ke dni úmrtí zůstavitele jeho právoplatným dědicem.

Zákon o nadacích a nadačních fondech stanoví pro zřízení nadace závětí zpřísněné formální i obsahové požadavky. Podle ustanovení § 3, odst. 1 zákona o nadacích a nadačních fondech je pro závěť, kterou se zřizuje nadace nebo nadační fond, stanovena povinná forma notářského zápisu.

Zřizuje-li se nadace nebo nadační fond závětí, musí závěť obsahovat určení názvu nadace nebo nadačního fondu (součástí názvu musí být označení „nadace“ nebo „nadační fond“). Závěť musí dále obsahovat vymezení účelu, pro který se zřizuje, výši, případně hodnotu majetku, který má tvořit nadační jmění. Celková hodnota nadačního jmění nesmí být nižší než 500.000 Kč a po dobu trvání nadace se nesmí snížit pod tuto hodnotu. Nadační jmění může být tvořeno pouze peněžními prostředky, cennými papíry, nemovitými a movitými věcmi, jakož i jinými

majetkovými hodnotami, které splňují předpoklad trvalého výnosu a neváznou na nich zástavní práva nebo jiný způsob zajištění.

V závěti, stejně jako v jiné nadační listině, musí být dále stanovena pravidla pro omezení nákladů nadace, dále podmínky pro poskytování nadačních příspěvků, popřípadě určení osob, kterým je lze poskytovat. Vyžaduje se dále, aby v závěti byla určena osoba, která jmenuje první členy orgánů nadace (správní a dozorčí rada, popř. revizor) a která provede další úkony související se vznikem nadace nebo nadačního fondu. Tuto osobu zákon o nadacích a nadačních fondech nazývá „vykonavatelem závěti“. Otázkou souhlasu osoby vykonavatele závěti s touto funkcí, případně tím, že uvedená osoba se vůbec nemusí smrti zůstavitele dožít nebo nebude způsobilá k výkonu této funkce, se zákon o nadacích a nadačních fondech vůbec nezabývá. V rámci řízení o dědictví by mohl být takovými úkoly z rozhodnutí soudu pověřen ustanovený správce dědictví nebo jeho části (§ 175, odst. 1 občanského soudního řádu).¹⁵⁾

Závěť, jíž by se zřizovala nadace nebo nadační fond je v notářské praxi řídkým úkazem. Nejen z důvodu, že nadace či nadační fond, aby mohly plnit svoji zákonem a nadační listinou (závěti) stanový účel, musí být zůstavitelem obdařeny nadačním jměním (nejčastěji finančními prostředky), jehož hodnota musí činit minimálně 500.000 Kč. Pořizovatel, který má ještě další dědice, si při zřízení nadace nebo nadačního fondu také musí být vědom toho, že o část jeho majetku, jež bude vyhrazena nadaci, jsou tito kráceni. V neposlední řadě je třeba mít stále na zřeteli, že nadace, která má být teprve zřízena, má postavení jako jiný dědic. Nemůže však na rozdíl od jiných dědiců dědictví odmítnout a nemohou být krácena práva neopomenutelných dědiců, pokud se tito dovolají relativní neplatnosti závěti. Jako jiný dědic také odpovídá nadace či nadační fond do výše ceny nabytého dědictví za zůstavitelovy dluhy a přiměřené náklady spojené s pohřbem. Toto je také jeden z hlavních důvodů, proč

¹⁵⁾ Mikeš Jiří, Muzikář Ladislav: Dědické právo, 3. vydání, Linde Praha 2007, str. 74

zřízení nadací nebo nadačních fondů závěti není v praxi využíváno (k tomu viz výše kapitola o odkazech a postavení odkazovníka ve srovnání s dědicem).

Návrh nového občanského zákoníku v ustanovení § 1336, odst. 2 a 1337, odst. 1 stanoví, že za dědice a také za odkazovníka lze povolát také právnickou osobu, která má teprve vzniknout. Tato právnická osoba je způsobilým dědicem, vznikne-li do jednoho roku od smrti zůstavitele. Nepamatuje se tu jen na nadace zřizované závětí podle § 307 návrhu nového občanského zákoníku, nýbrž i na kterékoli právnické osoby jiné. Výslovné ustanovení tohoto druhu je dle názoru tvůrců nového občanského zákoníku, vyjádřeného v důvodové zprávě, účelné, protože jinak by za dědice nebo také za odkazovníka nemohla být povolána osoba, která v den smrti zůstavitele ještě neexistuje. Podle stávající úpravy právnická osoba nalézající se v okamžiku smrti zůstavitele teprve ve fázi svého založení nepřipadá jako dědic v úvahu.

Podle důvodové zprávy k návrhu nového občanského zákoníku vychází návrh nové právní úpravy nadací v podstatných bodech z vývoje dosavadní právní úpravy a zároveň také přihlíží i k některým cizím vzorům. Zůstává tradičně zachována možnost zřízení nadace závětí. Podle ustanovení § 305 návrhu nového občanského zákoníku se nadace zakládá nadační listinou, kterou může být zakládací listina nebo pořízení pro případ smrti. Pořízením pro případ smrti je dědická smlouva, závěť nebo dovětek. Nadační listina vyžaduje formu veřejné listiny (tedy nikoli pouze notářského zápisu jako je tomu podle platné právní úpravy).

Stěžejní pro zřízení nadace je ustanovení § 307 a 308 návrhu. Při založení nadace pořízením pro případ smrti se do nadace vnáší vklad povoláním nadace za dědice nebo nařízením odkazu. Je-li nadační listina obsažena v pořízení pro případ smrti, obsahuje alespoň název nadace, vymezení účelu, pro který se nadace zakládá, údaj o výši vkladu, popřípadě o jeho předmětu, údaj o výši nadačního kapitálu a podmínky pro

poskytování nadačních příspěvků, případně okruh osob, jimž je lze poskytnout, anebo určení, že tyto náležitosti stanoví statut nadace.

Návrh ustanovení o zřízení nadace závětí vychází z dosavadní zákonné úpravy v tom smyslu, že určité náležitosti, které musí obsahovat zakládací listina nadace, pořízení pro případ smrti obsahovat nemusí a mohou být upraveny dodatečně. Při zřízení nadace mortis causa se mohou vyskytnout situace, kdy testátor nebude moci z různých důvodů určit některé náležitosti zakladatelského právního jednání (např. sídlo nadace). Pro tyto případy musí být určena osoba, která doplní nadační listinu a zařídí zápis nadace do veřejného rejstříku. Pro takové rozhodnutí osoby určené v závěti bude opět vyžadována forma veřejné listiny.

Obdobně jako nadace může být pořízením pro případ smrti zřízen i nadační fond (ustanovení § 378 návrhu). Návrh nového občanského zákoníku upravuje právní poměry nadací a nadačních fondů odděleně, což, jak uvádí důvodová zpráva, sleduje vyšší přehlednost a zároveň i úspornost normativních konstrukcí. Již v úvodních ustanoveních právní úpravy nadací a nadačních fondů se stanoví v § 301, odst. 1, že se na nadační fondy aplikují subsidiárně ustanovení o nadacích, tudíž je namístě normovat o nadačních fondech jen speciální ustanovení. Nadační fond se od nadace liší především tím, že neslouží trvalému účelu, tudíž není nutné stanovit, aby vklady a dary do nadačního fondu splňovaly předpoklad trvalého výnosu. Naopak, majetek nadačního fondu může být celý spotřebován k účelu, pro nějž byl založen. Z toho důvodu se ani pro výši majetku a kapitálu nadačního fondu nestanovují žádné limity. Ze stejných důvodů nejsou ani podnikatelské a investiční aktivity nadačního fondu výrazně omezeny.

2.4.6. Zřízení „ústavu“ závětí

Návrh nového občanského zákoníku stejně jako současná právní úprava rozlišuje právnické osoby na právnické osoby korporativního a fondového typu. Mimo to však návrh chápe korporace a fundace jen jako

hlavní, nikoli však jako jediné subtypy kategorie právnických osob. Vedle nich mají od 19. stol. v soukromém právu zvláštní místo také ústavy. Pro ústavy je typická kombinace věcného základu s osobním prvkem za účelem trvalé nebo dlouhodobé služby nějakému prospěšnému účelu. Od korporace se ústav liší tím, že jejich osobní prvek zajišťuje řízení a fungování ústavu a není nutně spojen s členstvím (takže rozhodování v něm podléhá principu hierarchie, nikoli demokracie). Od nadace se ústav liší tím, že věcný substrát není nezcizitelný, takže jmění ústavu může být případně i vyčerpáno. Definiční význam pro ústav má zejména jeho účel spočívající v poskytování služeb, takže z tohoto hlediska jsou pro ústav významní ti, kdo služby ústavu užívají (destinatáři). Ústavy mohou být soukromoprávní i veřejnoprávní (např. školy, muzea, nemocnice, vědecké nebo výzkumné ústavy). Obecná úprava právnických osob typu ústavů v našem současném právu chybí. Ústav je definován svým účelem, tj. poskytováním služeb. Pro hierarchické uspořádání ústavu je typické, že jeho statutární orgán je monokratický (ředitel), odpovědný správní radě, která ho do funkce jmenuje a odvolává (ustanovení § 385 až 392 návrhu nového občanského zákoníku). I ústav může být dle navrhované úpravy zřízen závětí.

2.4.7. Podmínky v závěti

Ustanovení § 478 občanského zákoníku se týká možnosti zůstavitele závěti obmyšleného dědice omezit připojením podmínky. V platné právní úpravě toto ustanovení vyjadřuje myšlenku, že dědic nemá být v nakládání se zděděným majetkem omezován. Zákonu k tomu stačí jediná věta. Stanoví, že „jakékoli podmínky připojené k závěti nemají právní následky“. Z další části věty za středníkem lze dovodit, že však právní následky nemohou být odepřeny ustanovení závěti, v němž zůstavitel přikáže – nařídí, aby se dědici na jeho podíl započítalo to, co za života zůstavitele od něho bezplatně obdržel, pokud nejde o obvyklá darování, popřípadě aby se mu započítalo i to, co od zůstavitele bezplatně obdržel

jeho předek (příkaz k započtení – tzv. kolaci).¹⁶⁾ Toto kategorické ustanovení o neplatnosti jakýchkoli podmínek v závěti však neznamená, že by i pro některé další podmínky, než je příkaz k započtení daru, nebylo v platném dědickém právu vůbec místa. V souladu s definicí podmínky obsažené v ustanovení § 36, odst. 1 občanského zákoníku, může být vznik, změna nebo zánik práva či povinnosti vázán na splnění budoucí neisté události. Takovou povahu neisté budoucí události, na které je závislý přechod zanechaného majetku na dědice, má beze sporu například i prohlášení osoby, která je o svém dědickém právu vyrozuměna zákonným způsobem, zda dědictví odmítá či neodmítá. I když se tak stane s účinností ke dni smrti zůstavitele, vždy po určitou kratší nebo delší dobu není jisté, kdo se stal právním nástupcem zůstavitele.

Zůstavitel se však za současného právního stavu musí smířit s tím, že dědic nabude zanechaný majetek, aniž by v tomto svém postavení mohl být případnými podmínkami v závěti obsaženými omezen. Pokud přece jen chce zůstavitel v závěti podmínku zakotvit, je si pak vědom toho, že neplatností není dotčena závěť jako celek, nýbrž pouze připojená podmínka. Nabytí dědictví závětí povolaným dědicem není podmínkou ohroženo. Podmínka daná zůstavitelem v závěti je pouze manifestací jeho přání, které chce v závěti vyjádřit takzvaně „černé na bílém“, avšak zůstává bez právních účinků pro samotného dědice či kohokoli jiného.

„Ak bol poručiteľ v čase smrti vlastníkom nehnuteľnosti a ak v závete uviedol, že sa tieto nehnuteľnosti majú po jeho smrti predať a že získaná cena za tieto nehnuteľnosti sa má rozdeliť medzi ustanovených dedičov v podieloch, ktoré poručiteľ v závete určil, nadobudnú tu dedičia podľa tohto závetu stanovené podiely nehnuteľností; na podmienku o uloženom predaji nehnuteľností, obsiahnutú v závete, sa neprihliada (§ 478 O. z.).“

(Rozsudek Najvyššieho súdu SSR z 23. 7. 1983, sp. zn. 2 Cz 56/83)

„Ustanovení závěti o povinnosti dědice (dědiců) vyplatit peněžitě

¹⁶⁾ Mikeš Jiří, Muzikář Ladislav: Dědické právo, 3. vydání, Linde Praha 2007, str. 74 a 78

podíly jiným osobám nemá charakter podmínky, která nemá právní následky (§ 478 občanského zákoníku). Toho, komu má být podle závěti zůstavitele vyplacena částka, lze důvodně považovat za dědice, a tedy za účastníka dědického řízení (§ 175b občanského soudního řádu). Jeho dědické právo se omezuje na peněžitou výplatu dědického podílu a je odvozeno od majetku, který nabývá vyplácející dědic (případně majetku, který může být v závěti přímo určen). Přesahuje-li určená výše výplaty obvyklou cenu tohoto majetku nabývaného vyplácejícím dědicem, má dědic výplaty nárok jen na poměrně redukovanou částku. Není-li předmětem dědictví majetek, z něhož je výplata odvozena, nelze toho, kdo měl výplatu obdržet, považovat za dědice.“

(Usnesení Městského soudu v Praze ze dne 28.2.2001, č.j. 24 Co 51/2001-133)

Otázku, zda neúčinnost jakýchkoli podmínek připojených k závěti může postihnout například i ustanovení o povolání náhradního dědice pro případ, že by dědic uváděný na prvním místě dědictví z jakéhokoli důvodu nenabyl (obecné náhradnictví, vulgární substituce), rozptýlila hned od počátku judikatura. Rozhodování soudů zůstalo v tomto směru stálé a jasně bylo řečeno, že povolání náhradního dědice nemá povahu podmínky, na kterou je zaměřena pozornost v ustanovení § 478 občanského zákoníku. Naopak to ale neplatí pro tzv. svěřenské nástupnictví (fideikomisární substituci), které mělo oporu ve Všeobecném občanském zákoníku z r. 1811. Negativní postoj k němu zaujal již tzv. střední občanský zákoník z r. 1950. Občanský zákoník z roku 1964 v ustanovení § 859, odst. 2 přímo uvedl, že dnem 1. dubna 1964 zanikají všechna omezení vyplývající ze svěřenského nástupnictví. Z dědice povolaného na prvním místě se tak stal čekatelskými právy substituta neomezený nositel zděděného majetku. K obecnému náhradnictví a svěřenskému nástupnictví viz výše. K podmínkám v závěti v návrhu nového občanského zákoníku viz níže.

2.4.8. Příkaz k započtení

Jak bylo řečeno shora v kapitole o podmínkách připojených k závěti, charakter takové podmínky, která by byla bez právních následků, nemá příkaz daný zůstavitelem, aby se dědici na jeho podíl započtetlo to, co za života zůstavitele od něho bezplatně obdržel, pokud nejde o obvyklá darování, popřípadě aby se mu započtetlo i to, co od zůstavitele bezplatně obdržel jeho předek (ustanovení § 478 část věty za středníkem). Na splnění nebo nesplnění uvedeného příkazu není závislé, má-li povolanému dědici připadnout dědictví nebo nic. Jde při něm jen o to, aby za účelem spravedlivého rozvrhu obohacení mezi dědice nebyl některý z nich zvýhodněn darováním, kterého se mu už za života zůstavitele dostalo. Příkaz může dojít svého uplatnění jen tehdy, když jsou k dědění povolány alespoň dvě osoby a může ovlivnit pouze velikost podílu obdarovaného dědice popřípadě jeho potomků. Při dědění ze závěti se zápočet týká (na rozdíl od dědění ze zákona, kdy je zápočet proveden z úřední povinnosti a to u kteréhokoli dědice, tedy nikoli pouze u potomků) jen zůstavitelových potomků, na které je v ustanovení § 479 občanského zákoníku pamatováno jako na tzv. neopomenutelné dědice.¹⁷⁾ Pouze oni totiž mají nárok na povinný díl z dědictví, kterého se jim musí dostat a který pak započtením může být krácen. Při započtení nelze přikládat význam změnám, které nahoru či dolů ovlivnily obvyklou cenu daru v průběhu času. Započtení je třeba provést ve výši obvyklé ceny daru v době darování a nikoli v době úmrtí zůstavitele.

K možnosti započtení daru při dědění ze závěti z nejnovější judikatury soudů:

„Ustanovení § 484 občanského zákoníku patří k právním normám s relativně neurčitou (abstraktní) hypotézou. Pro závěr, zda obdarovaný dědic byl oproti dědici uvedenému v ustanovení § 479 občanského zákoníku (neopomenutelnému dědici) neodůvodněně zvýhodněn (§ 484

¹⁷⁾) Mikeš Jiří, Muzikář Ladislav: Dědické právo, 3. vydání, Linde Praha 2007, str. 75 a 79

občanského zákoníku) jsou určující především důvody, které zůstavitele k poskytnutí daru vedly; důsledky, které darování pro obdarovaného dědice mělo; okolnosti, které darování podmiňovaly, či provázely; míra (kvantita) zvýhodnění apod.“

(usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 26.2.2009, sp. zn. 21 CDO 4159/2007)

„Jestliže dědic od zůstavitel obdržel bezplatně nemovitosti, avšak tyto nemovitosti ve stejném rozsahu převedl bezplatně zpět na zůstavitele ještě za jeho života, nejsou dány podmínky pro započtení na dědický podíl tohoto dědice dle § 484 občanského zákoníku.“

(usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 22.5.1995, sp. zn. 18 Co 411)

2.4.9. Zřízení věcného břemene

Povahu příkazu, který by byl bez právních následků rovněž nemá to ustanovení závěti, kterým nemovitost nabývaná jedním z dědiců by měla být z vůle zůstavitele zatížena věcným břemenem ve prospěch jiného dědice; i když vše závisí na výsledcích dědického řízení. V tomto smyslu hovoří i ustanovení § 151o, odst. 1 platného občanského zákoníku, které stanoví, že věcná břemena vznikají mimo jiné též na základě závěti ve spojení s výsledky řízení o dědictví, případně schválenou dohodou dědiců.

„Zřízení věcného břemena na základě závěti nelze považovat za podmínku ve smyslu ustanovení § 478 o. z.; jde o ustanovení dědice k výkonu práva odpovídající věcnému břemenu, jež má váznout na nemovitosti, kterou zdědí jiný dědic. Pokud by došlo ke střetu takto založeného dědického podílu s dědickým nárokem neopomenutelných dědiců, jež jsou chráněni ustanovením § 479 o. z., musel by se upravit rozsah věcného břemena rozhodnutím podle ustanovení § 484 o. z. tak, aby jeho kapitalizovaná hodnota nezkracovala povinné díly neopomenutelných dědiců, nebo ponechat věcné břemeno v plném rozsahu, jak je obsaženo v

závěti, a uložit dědici tohoto břemena, aby doplnil povinné díly neopomenutelných dědiců peněžitě.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČR z 2. 8. 1991, sp. zn. 4 Cz 56/91)

Současné pojetí dědického práva považuje nabyvatele věcného břemene za dědice stejně jako jsou dědici i ostatní jeho spoludědici. Vyčíslení jeho dědického podílu a stanovení jeho výše vzhledem k celkovému dědictví však může být v praxi problematické a způsobuje potíže, přestože jde o ustanovení vyskytující se v závětech poměrně zřídka.

Návrh nového občanského zákoníku vychází podle důvodové zprávy v tomto směru z odlišných východisek než „totalitní“ občanské zákoníky. Přiklání se k obvyklému modelu, při němž rozhodujete, že to je zůstavitelův majetek, o němž je pořízováno a že to je i jeho respektabilní vůle, kterou projevuje, jak má být s jeho majetkem po jeho smrti naloženo. Osnova nového občanského zákoníku navrhuje umožnit, aby zůstavitel mohl závěť opatřit vedlejšími doložkami. Tyto vedlejší doložky jsou dvojího druhu. Jednak je to možnost povolání vykonavatele závěti či správce pozůstalosti. Druhá skupina doložek v závěti má zůstaviteli umožnit, aby mohl k závěti připojit jinou podmínku, doložení času nebo příkaz. Tím se osnova odvrací od tradice založené u nás socialistickým právem a vychází zejména z vládního návrhu občanského zákoníku ČSR z r. 1937 s přihlédnutím ke standardním evropským zákoníkům. Osnova vychází s toho, že pokud se navrhuje obnovit institut vedlejších doložek k závěti, je zapotřebí, chránit dědice před podmínkami, doložením času a příkazy, které by postavení dědice zřejmým způsobem nepřiměřeně zneužívaly. Za takové podmínky považuje nový občanský zákoník např. příkaz, aby se dědic (odkazovník) stal členem některé politické strany, podmínku, že povolanému dědici případně dědictví, jen opustí-li své dosavadní zaměstnání nebo ukončí-li své studium, nebo k doložení času, podle něhož má dědictví dědici připadnout bez rozumného důvodu jen na nepřiměřeně krátkou dobu apod. Ustanoveními o vedlejších doložkách v závěti návrh dle důvodové zprávy srovnává krok s většinou evropských občanských zákoníků a dává tak opět

najevo větší úctu k mrtvému a větší respekt k projevu jeho poslední vůle. Jde však o ustanovení nová, resp. po dlouhé době obnovovaná. Proto návrh přistupuje ke korekci zjevných excesů jdoucí nad obecná ustanovení první části osnovy o mezích autonomie vůle a navrhuje vyloučit právní existenci vedlejších doložek dědice zjevně obtěžujících, aniž je k tomu rozumný účel. Totéž má platit o vedlejších doložkách odporujících veřejnému pořádku, jakou může být např. příkaz podporovat nezákonnou organizaci rozněcující rasovou či náboženskou nenávisť, a o vedlejších doložkách nesrozumitelných. Výslovně se navrhuje zakázat doložky ukládající dědici nebo odkazovníku, aby vstoupil do manželství nebo registrovaného partnerství, popřípadě aby v takovém svazku setrval nebo jej zrušil. Připouští se však, že zůstavitel může závětí zříditi dědici právo na dobu než uzavře manželství či registrované partnerství (viz. ustanovení § 1410 a 1411 návrhu).

2.4.10. Vykonavatel závěti

Návrh nového občanského zákoníku v rámci celé nové úpravy dědického práva usiluje mimo jiné, jak už jsem na jiných místech této práce zmínila, také o to, aby byl v duchu evropských kulturních tradic dán větší průchod úctě k projevu poslední vůle zůstavitele. K tomu má přispět také možnost, aby zůstavitel v posledním pořízení dle ustanovení § 1412 až 1414 návrhu pověřil osobu, které důvěruje, aby jako vykonavatel závěti dohlédla na náležitě splnění závěti. Vykonavatelem závěti může být člen rodiny, jiná osoba zůstaviteli blízká, ale i notář nebo advokát, popřípadě právnická osoba zaměřená na služby tohoto druhu. To návrh nového občanského zákoníku nikterak neomezuje. Dle ustanovení § 1413 návrhu vykonavatel závěti dbá o řádné splnění poslední vůle zůstavitele s péčí řádného hospodáře. Náleží mu všechna práva potřebná k splnění jeho úkolů, včetně práva před soudem hájit platnost závěti, namítat nezpůsobilost dědice nebo odkazovníka a vůbec dbát o splnění zůstavitelových pokynů.

Protože platná právní úprava zná institut správce dědictví (k tomu srov. níže v kapitole 2.8.), přejímá osnova stejný institut jako správce pozůstalosti. Toto označení má vyjádřit, že v této funkci jde o správu pozůstalosti, nikoli dědictví, protože dědictvím je pozůstalost jen vzhledem k dědicům, zatímco v tomto případě správce spravuje jmění, které zůstavitel zanechal, nejen v zájmu dědiců, ale i jiných osob (odkazovníků a dalších věřitelů apod.). Na rozdíl od vykonavatele závěti je hlavním úkolem správce pozůstalosti péče o jmění, tedy majetková správa. Co se týče koncepce vztahu mezi vykonavatelem závěti a správcem pozůstalosti vychází návrh z ustanovení § 1413, odst. 2 a také z ustanovení 1417. Nepovolal-li zůstavitel správce pozůstalosti, náleží vykonavateli závěti také správa pozůstalosti, dokud soud nerozhodne o jiném opatření. Ustanovení o správci pozůstalosti se na vykonavatele závěti použijí obdobně, byl-li povolán veřejnou listinou; jinak se použijí přiměřeně. Byl-li povolán vykonavatel závěti, řídí se správce pozůstalosti jeho pokyny; jejich vzájemná práva a povinnosti se posoudí podle ustanovení o příkazu.

2.4.11. Správce pozůstalosti

Institut správce pozůstalosti prakticky vychází z institutu správce dědictví, jak ho zná platný občanský zákoník (ustanovení § 480a až 480e občanského zákoníku), přičemž správce dědictví musí zůstavitel povolat formou veřejné listiny (srov. § 480d, odst. 2 platného občanského zákoníku, které vyžaduje pro listinu o ustanovení správce dědictví formu notářského zápisu).

Poruší-li vykonavatel závěti nebo správce pozůstalosti závažně své povinnosti, není-li schopen své povinnosti řádně plnit nebo je-li pro to jiný vážný důvod, odvolá ho soud i bez návrhu.

2.4.12. Podmínky v závěti v návrhu nového občanského zákoníku

I pro podmínky v závěti platí obecně to, co je stanoveno v základních ustanoveních o právních úkonech v obecné části návrhu (§ 495). Z důvodu

srozumitelnosti úpravy přesto dochází v ustanovení § 1422 k dilčnímu výslovnému opakování ustanovení § 495, odst. 1 v části týkající se nemožných rozvazovacích podmínek. Podle ustanovení § 1422, odst. 1 uděluje-li se někomu právo s nemožnou rozvazovací podmínkou, nepřihlíží se k ní. Na takovou klauzuli v závěti se má hledět jako na nenapsanou, aniž by bylo neplatností postiženo samotné ustanovení dědice. Naproti tomu podle § 1422, odst. 2 ustanovení závěti, kterým se někomu uděluje právo s nemožnou odkládací podmínkou, je neplatné. To znamená, že udělení práva s nemožnou odkládací podmínkou má být neplatné jako celek, tudíž dědic (odkazovník) takto povoláný platně povolán nebude.

Na podmínky v závěti se vztahují, jak už bylo řečeno výše, i obecná ustanovení o vedlejších doložkách v závěti obsažená v ustanoveních § 1410 až 1411 návrhu. Výslovně je stanoveno, že směřuje-li vedlejší doložka (tj. i podmínka) jen k zřejmému obtěžování dědice nebo odkazovníka ze zjevné zůstavitelovy svévole, nepřihlíží se k ní. Nepřihlíží se ani k vedlejší doložce, která zjevně odporuje veřejnému pořádku nebo je nesrozumitelná. Dále se nepřihlíží k vedlejší doložce, kterou zůstavitel ukládá dědici nebo odkazovníku, aby uzavřel či neuzavřel manželství, popřípadě aby v manželství setrval, anebo aby manželství zrušil; totéž platí obdobně o registrovaném partnerství.

2.4.13. Doložení času

Pro nás novinkou je možnost zůstavitele v závěti „doložit čas“. Podstata závětních klauzulí o doložení času je v zůstavitelově určení, že dědic (odkazovník) má právo nabýt jen na určitou dobu, případně že je má nabýt později než dnem zůstavitelovy smrti. Rozdíl mezi doložením času a podmínkou je zejména v tom, že se doložení času váže vždy na událost, která v budoucnu nastat musí. Při nejistotě, nastane-li okamžik, k němuž má být dědic nebo odkazovník povolán (dies incertus an) - např. při úspěšném dokončení studia, uzavření sňatku, dosažení zletilosti nebo

jiného určitého věku, nehledí se na takové klauzule jako na doložení času, nýbrž na určení podmínky (§ 1423 návrhu).

Zůstavitel tedy bude moci omezit ustanovení závěti určením času, takže povolaný se má stát dědicem (odkazovníkem) nikoli již v den zůstavitelovy smrti (dies a quo) nebo se má stát dědicem jen na nějakou dobu (dies ad quem). Je-li čas stanoven tak, že nastat nikdy nemůže, posoudí se příslušná klauzule podle ustanovení § 1422 o nemožných podmínkách. Avšak je-li nepochybné, že se zůstavitel jen zmýlil zřejmě ve výrazu (např. „31. června“ namísto „30. června“), je namístě zůstavitelovo nařízení zachovat v platnosti podle jeho předpokládané vůle (§ 1425 návrhu).

Výslovně je v ustanovení § 1424 návrhu řečeno, že pokud je čas určen tak, že rozhodná chvíle nastat musí (bez ohledu na to, zda je také jisté, kdy nadejde), přechází zůstavené právo jako jiná nepodmíněná práva i na dědice té osoby, jíž bylo takto zůstaveno.

2.4.14. Poměr mezi osobou, která nabyla dědictví nebo odkaz s podmínkou nebo s doložením času, a jejím předchůdcem nebo nástupcem

Zůstavitel může pořídit o pozůstalosti i tak, že pozůstalost napadne několika povolaným osobám po sobě. K tomu může dojít, povolá-li zůstavitel dědice s doložením času. Může k tomu dojít i v případě, že zůstavitel povolá dědice s odkládací nebo s rozvazovací podmínkou. Ve všech těchto případech získá dědictví nejprve jedna osoba (přední dědic) a po naplnění časové doložky nebo splnění podmínky osoba druhá (následný dědic). Dovolují si na tomto místě poznamenat, že situace, kdy pozůstalost bude na nějaký čas v péči jedné osoby a poté bude předána další osobě, jak předpokládá návrh nového občanského zákoníku v rámci ustanovení o podmínkách a doložení času, bude v praxi způsobovat nemalé potíže. Ochrana předního a následného dědice nemůže být vzhledem k rozmanitostem, které život přináší, dopodrobna technicky právní normou

zajištěna a soudní spory v těchto případech budou pravděpodobně častým jevem.

Předně jde o ochranu následného dědice - má-li se ujmout dědictví až po určité době zatímco do té doby má dědictví někdo jiný, je nutné zajistit, aby se následnému dědici dostalo, čeho se mu dostat má. V tom směru se použijí obdobně ustanovení § 1379 až 1383 o svěřenském nástupnictví (§ 1426, odst. 1 návrhu). Dále jde ale i o ochranu předního dědice, na něhož dopadne povinnost hradit zůstavitelovy dluhy a případně i vyrovnat povinný díl nepominutelného dědice. Není tudíž možné, aby přední dědic vyrovnal tato pasiva pozůstalostního jmění a aby následný dědic, a to popřípadě i po relativně krátké době (např. až se ožení, až dostuduje apod.) od předního dědice převzal jen čistý majetek. Proto se následnému dědici ukládá, aby se v tom směru s předním dědicem poměrně vyrovnal. O uložení povinnosti následného dědice a jejím rozsahu pak v případě sporu rozhodne soud; nevylučuje se ovšem, aby nařízení v tom směru provedl zůstavitel (§ 1426, odst. 2 návrhu).

2.4.15. Příkaz

Vedle podmínek a doložení času náleží mezi standardní vedlejší klauzule v závěti také příkazy. Platný občanský zákoník používá výraz „příkaz“ pouze v ustanovení § 484 ve spojení se započtením na dědický podíl obdarovaného dědice. V tomto směru mu však nelze přisuzovat význam, jaký je mu přikládán v právní nauce opírající se o ustálenou historicky podloženou odbornou terminologii.¹⁸⁾

Příkazem vyslovuje zůstavitel v závěti požadavek, aby dědic se zanechaným majetkem nebo jeho částí nakládal určitým způsobem, popřípadě aby něco vykonal nebo něčeho se zdržel. Jakkoli jsou příkazům v závěti stejně jako ostatním podmínkám připojeným k závěti v současném platném dědickém právu odebrány právní následky, klauzule

¹⁸⁾) Mikeš Jiří, Muzikář Ladislav: Dědické právo, 3. vydání, Linde Praha 2007, str. 81

obsahující příkaz se dnes v závětech nezřídka vyskytují. A to jak v závětech sepsaných zůstaviteli vlastnoručně, tak v závětech sepsaných notářským zápisem, kdy pořizovatel na zakotvení příkazu do textu závěti trvá i přes poučení, že splnění takového příkazu není na dědici v podstatě vynutitelné. Obsahem příkazu bývá obvykle dědici uložena povinnost pečovat o zůstavitelův hrob, (toto je poměrně časté ustanovení v závěti), zřídit na něm náhrobek, poskytovat příspěvky na dobročinné nebo církevní účely v upomínku na zůstavitele ve výročních dnech jeho narození či smrti, udržovat kapličku, boží muka, památné místo, zpřístupnit sbírku předmětů umělecké nebo sběratelské povahy veřejnosti apod.

Dle návrhu nového občanského zákoníku, pokud zůstavitel dědici nařídí, aby z dědictví někomu něco vydal, jedná se o odkaz. Nejde-li o takové nařízení, je to příkaz (modus) ve vlastním technickém smyslu. Příkaz se zásadně posuzuje stejně jako rozvazovací podmínka. Pokud jej tedy dědic nesplní, ztrácí právo na dědictví, takže dědictví pozbude. Zůstavitel však může sám stanovit účinky, které mají dědici postihnout, pokud příkaz nesplní (§ 1428, odst. 1 návrhu). Zejména může pro ten případ určit, že dědic poskytne odkaz třetí osobě, pokud příkaz nesplní. Pro případ, že zůstavitel zaváže dědice nebo odkazovníka příkazem, vystupuje otázka, kdo se má splnění příkazu domáhat. Nepochybné je, že právo v tom směru má ten, komu je příkaz na prospěch, jak osnova v zájmu větší srozumitelnosti připomíná. Vedle toho má toto právo náležet i vykonavateli závěti, popř. jiné osobě povolane k tomu závětí; tyto osoby v podstatě vystupují jako substituti, kteří mají obstarat splnění zůstavitelovy poslední vůle, když na to sám zůstavitel již dohlédnout nemůže. Směřuje-li příkaz k prospěchu většího počtu osob (obyvatel určité obce, žáků nebo studentů určité školy apod.), jeví se účelné svěřit právo k vymáhání příkazu právnické osobě oprávněné chránit jejich zájmy (§ 1431 návrhu). Návrh právního pravidla ohledně vymáhání příkazu, jehož splnění je ve veřejném zájmu, je inspirován německým občanským zákoníkem.

Možnosti zůstavitele stanovit v závěti příkaz poněkud omezuje ustanovení § 1428, odst. 2 návrhu. Zákaz zcizení nebo zatížení zavazuje dědice, jen je-li nařízen na určitou přiměřenou dobu a odůvodněn vážným zájmem hodným právní ochrany, jinak může soud na návrh dědice rozhodnout, že se k zákazu nepřihlíží.

Výkladové pravidlo stanoví § 1429 návrhu pro případ, že příkaz nelze splnit přesně. Stanoví, že příkaz má být splněn alespoň tak, aby mu bylo přibližně co možná nejvíce vyhověno. Není-li možné ani to, náleží osobě obtížené příkazem, co jí bylo odkázáno, ledaže zůstavitel projevil jinou vůli. Kdo se však učinil neschopným splnit příkaz, a přitom by věděl, že jej tím zmaří, pozbude, co mu bylo odkázáno.

2.5. Zrušení závěti

Účinky závěti nastávají až v době smrti pořizovatele. Z této povahy závěti jako jednostranného neadresného projevu vůle ryze osobnostního charakteru vyplývá, že pořizovatel může jednou zřízenou závěť kdykoli odvolat nebo ji zrušit zřízením nové závěti, vedle níž původní závěť nemůže obstát. Odvolání závěti musí mít formu, jaké je třeba k pořízení závěti. Zůstavitel zruší závěť také tím, že zničí listinu, na níž byla napsána (viz. ustanovení § 480 občanského zákoníku).

Z uvedeného vyplývá, že se závěť zrušuje:

1. platnou závětí pozdější, pokud vedle ní nemůže obstát,
2. platným odvoláním závěti,
3. zničením listiny, na níž byla napsána, provedeným zůstavitelem

Zřízení nové závěti samo o sobě ještě nemusí mít za následek zrušení starší závěti. Zřízením nové závěti je totiž starší závěť zrušena pouze potud, pokud je s novou závětí v rozporu, což se může týkat i jen jednotlivého ustanovení závěti.

Odvolání závěti (které musí mít formu, jaké je třeba k pořízení závěti) může být zaměřeno na určitou dřívější závěť, označenou např. datem jejího zřízení, anebo i obecně např. na všechny dřívější závěti. Odvolání dřívější závěti může být také pojato jako jedno z ustanovení nové závěti, na základě níž zůstavitel se svým majetkem nakládá odlišně. Zůstavitel při odvolání závěti musí dodržet některou z forem platného pořízení závěti, nemusí však dodržet formu, kterou byla zřízena konkrétní zrušovaná závěť. Takže zůstavitel může např. vlastnoručně sepsaným odvoláním (při dodržení všech zákonných podmínek pro pořízení závěti) zrušit i svoji dřívější závěť pořízenou ve formě notářského zápisu.

Zničením listiny je možno z povahy věci zrušit pouze závěť soukromou, nikoli závěť sepsanou notářským zápisem. Originál notářského zápisu o závěti zůstává archivován ve sbírce notářských zápisů notáře, který notářský zápis sepsal, případně jeho nástupce. Podle ustanovení § 12 skartačního řádu vydaného podle zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a

spisové službě a podle vyhlášky č. 646/2004 Sb., o podrobnostech výkonu spisové služby, který je přílohou č. 10 notářského kancelářského řádu, je skartační lhůta pro notářské zápisy obsahující závěť 100 let počínaje koncem kalendářního roku, ve kterém byl zápis sepsán.

„Byla-li závěť zrušena závětí pozdější (§ 480, odst. 1 občanského zákoníku), neobnoví se její účinnost tím, že pozdější závěť byla pak odvolána (§ 480, odst. 1 občanského zákoníku) anebo že byla zničena listina, na níž byla závěť napsána (§ 480, odst. 2 občanského zákoníku).“

(Usnesení Městského soudu v Praze z 30.5.1980, sp. zn. 11 Co 127/80)

Pro srovnání a pro zajímavost ještě jeden judikát bavorského vrchního zemského soudu vztahující s k ustanovením § 133, 2084, 2255 německého občanského zákoníku (BGB):

„Přeškrtně-li zůstavitel zcela text své závěti a navíc svůj podpis, je třeba vycházet z toho, že toto pořízení odvolal. Odvolanou závěť však lze použít k výkladu pozdější nedokončené závěti, jestliže zůstavitel tuto (nedokončenou) závěť spolu s odvolanou závětí uzavřel do obálky a takto uschoval.“

(Usnesení Bavorského vrchního zemského soudu ze dne 1.12.2004, 1ZBR 93/044, publikováno u nás: Právní rozhledy 19/2005, str. 728)

Návrh ustanovení o zrušení závěti obsažený v osnově nového občanského zákoníku vychází z právní úpravy stávající (§ 480 obč. z.), ale je přesnější a věnuje této problematice větší pozornost, vycházejí přitom z judikatury, která strohou stávající úpravu musí částečně suplovat.

V úvodním ustanovení § 1434, odst. 1 návrhu se předně výslovně deklaruje, že zůstavitel má právo závěť nebo její jednotlivá ustanovení kdykoli zrušit. Závěť lze zrušit buď pořízením pozdější závěti, anebo odvoláním závěti (§ 1434, odst. 2 návrhu). Odvolat závěť lze mlčky (zničením listiny obsahující zůstavitelovu poslední vůli), anebo výslovně (prohlášením o odvolání závěti).

Zachováno je pravidlo, že pořizem novější závěti se starší závěť bez dalšího ruší, pokud starší závěť nemůže vedle závěti novější obstát a v té míře, v jaké nemůže obstát.

Druhý způsob zrušení závěti je její odvolání. Odvolat závěť lze výslovně nebo mlčky, a to buď výslovným prohlášením učiněným v takové formě, jaká se vyžaduje pro pořizení závěti, anebo mlčky zničením listiny, na níž je závěť napsána. I toto základní pravidlo se přejímá z platného občanského zákoníku, jak bylo popsáno výše, s tím, že se navrhuje stanovit podrobnější pravidla pro některé případy, které mohou vyvolat pochybnosti. Takovým podrobnějším ustanovením vycházejícím ze současné vědecké kritiky a soudní judikatury je například ustanovení § 1437, odst. 1 návrhu, podle něhož zničí-li zůstavitel jen jeden z několika stejnopisů závěti, nelze z toho ještě usuzovat na její odvolání. Nedojde tedy ke zrušení závěti, jestliže pořizovatel zničí jen to vyhotovení, které má u sebe. Nepodaří-li se mu získat všechna vyhotovení, s nimiž by stejně naložil, musí zvolit ke zrušení závěti jiný způsob zrušení. Další takové pravidlo obsahuje ustanovení § 1437, odst. 2 návrhu. Porušil-li zůstavitel listinu jiným způsobem (než zničením, např. odstraněním písma v textu, přeškrtnutím apod.), nebo neobnovil-li závěť, ač ví, že listina byla zničena nebo ztracena, závěť se tím ruší, plyne-li z okolností nepochybně zůstavitelův zrušovací úmysl.

Jako zvláštní případ odvolání závěti se po vzoru německého občanského zákoníku (§ 2256) navrhuje upravit případ vzetí závěti z notářské úschovy. Tak § 1438, odst. 1 návrhu stanoví, že byla-li závěť pořizena ve formě veřejné listiny, má zůstavitel právo požadovat kdykoli, aby mu závěť (roz. originál závěti) byla vydána; závěť lze vydat jen zůstaviteli osobně. Vydá-li se zůstaviteli závěť, považuje se za odvolanou; o tom zůstavitele poučí ten, kdo mu závěť vydal, a odvolání závěti i poučení poznamená na vydávané listině i ve svém spisu. Kromě těchto úkonů bude ten, kdo závěť vydal, v současné době je takovou osobou pouze notář, zřejmě povinen nahlásit vydání závěti do Centrální evidence závětí

(k provádění šetření v rámci Centrální evidence závětí viz níže v části 3. – Šetření prováděná k závěti v rámci dědického řízení). Toto pojetí odvolání závěti vydáním závěti sepsané veřejnou listinou pořizovateli závěti bude představovat neobvyklý zásah do současného chápání sbírky notářských zápisů jako kompletního a uceleného souboru listin.

Naproti tomu § 1438, odst. 2 návrhu pak stanoví, že byla-li závěť uložena pouze do úřední úschovy, má zůstavitel právo požadovat její vydání; vydání závěti z úschovy nebude mít v tomto případě právní následky podle druhé věty odstavce 1, tj. právní následky odvolání závěti a tím jejího zrušení.

Nové je ustanovení o zachování (obnovení) platnosti starší závěti, v případě, že zůstavitel novější závěť zničí nebo jinak odvolá (§ 1439 návrhu). Navržené pravidlo v podstatě interpretačního charakteru odpovídá evropským standardům a vyhovuje i běžnému lidskému chápání.

Navrhuje se doplnit úpravu zrušení závěti o výslovné ustanovení, že bez právních účinků je prohlášení zůstavitele, že budou neplatná všechna jeho příští pořízení pro případ smrti, případně že jeho eventuelní příští závěti budou neplatné, pokud nebudou pořízena v určité zvláštní formě (§ 1440 návrhu). Toto pravidlo bylo zatím dovozováno jen literaturou.

2.6. Ochrana neopomenutelného dědice, započtení na dědický podíl

2.6.1. Ochrana neopomenutelného dědice

Naše dědické právo je založeno na principu familiarizace. V principu familiarizace jsou akcentovány přírodní biologické zákonitosti reprezentované pokrevním příbuzenstvím a tyto zákonitosti jsou pak přenášeny do právní úpravy majetkových práv. Ochranou tzv. neopomenutelných dědiců na úkor testovací volnosti (spolu s úpravou zákonných dědických skupin) se princip familiarizace v dědickém právu projevuje snad nejvýrazněji.

Neopomenutelnými dědici jsou ti z dědiců ze zákona, kteří mají v porovnání s ostatními dědici určité výsadní postavení. Práva neopomenutelných dědiců jsou v platném občanském zákoníku zakotvena v ustanovení § 479 takto: Nezletilým potomkům se musí dostat aspoň tolik, kolik činí jejich dědický podíl ze zákona, a zletilým potomkům aspoň tolik, kolik činí jedna polovina jejich dědického podílu ze zákona. Pokud závěť tomu odporuje, je v této části neplatná, nedošlo-li k vydědění uvedených potomků. Z tohoto ustanovení vyplývá, že k neopomenutelným dědicům podle platné právní úpravy patří pouze zůstavitelovi potomci. Nepatří k nim tedy ani manžel ani rodiče zůstavitele, jako je tomu v některých jiných právních řádech (např. úprava švýcarská, polská, německá atd.) a jako tomu bylo i u nás do 31.3.1964, kdy k neopomenutelným dědicům dle ustanovení § 551 zákona č. 141/1950 Sb., tzv. středního občanského zákoníku, patřili kromě potomků zůstavitele také jeho rodiče a prarodiče, kteří byli v době úmrtí zůstavitele v nouzi a už práce neschopní. Podobně tomu bylo i za účinnosti Všeobecného zákoníku občanského do 31.12.1950, kdy dle ustanovení § 762 mezi neopomenutelné dědice patřili bez dalšího opět potomci zůstavitele, jeho rodiče a prarodiče. Dědické právo manžela, resp. manželky, bylo výhodněji upraveno v rámci jiných ustanovení dědického práva, ne přímo výslovně ve výčtu osob spadajících do okruhu neopomenutelných dědiců.

Neopomenutelný dědic podle Všeobecného zákoníku občanského z r. 1811 však nebyl dědicem v pravém slovy smyslu (jako je tomu v naší platné právní úpravě dědického práva), měl pouze právo na uspokojení v penězích od závětního dědice.¹⁹⁾

Co do velikosti povinného podílu činí zákon rozdíl v postavení neopomenutelných dědiců mezi zletilými a nezletilými. Nezletilým potomkům se musí dostat aspoň tolik kolik činí celý jejich podíl ze zákona, a zletilým potomkům aspoň tolik, kolik činí jedna polovina jejich dědického podílu ze zákona.

„Maloletí vnuci poručitelky, ktorým táto v závete niečo zanechala pri opomenutí ich otca (svojho syna), nemajú postavenie neopomenuteľných dedičov, pokiaľ ich otec dedičstvo neodmietol.“

(Rozsudek Najvyššieho súdu SR z 15. 9. 1971, sp. zn. 2 Cz 52/71)

Zákonem zaručený povinný podíl neopomenutelného dědice může zůstavitel odejmout jen v případě platného vydědění (§ 469a občanského zákoníku, k tomu viz níže v kapitole 2.7. Závěť versus listina o vydědění) nebo omezit příkazem k započtení darování, kterého se obdarovanému dostalo za života zůstavitele (§ 484 občanského zákoníku, k tomu viz výše v kapitole 2.4. Obsah závěti).

Přitom subjekt dědického práva dle ustanovení § 461, odst. 1 občanského zákoníku může dědit ze zákona, ze závěti nebo z obou těchto důvodů. Může se stát, a nezřídka se také stává, že zůstavitel povolá dědice závěti k vyjmenovaným položkám svého majetku, takže ostatní položky, o nichž v době pořízení závěti nemusel ani vědět, zůstaly bez právních nástupce. Dědic nemůže odmítnout dědit pouze ze závěti nebo pouze ze zákona. Odmítne-li dědictví, zbavuje se tak možnosti dědit z obou uvedených důvodů.

„Dědictvím (dědickým podílem) ze zákona ve smyslu § 479 občanského zákoníku je podíl vypočtený z celého dědictví, a nikoli jen

¹⁹⁾ Mikeš Jiří, Muzikář Ladislav: Dědické právo, 3. vydání, Linde Praha 2007, str. 82

z části dědictví, která se v konkrétním případě dědí ze závěti, tedy z té části dědictví, o které zůstavitel pořídil závěti.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČR z 30.6.1988, R 45/1990, obdobně i Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 13.3.2001, sp. zn. 21 Cdo 1303/2000)

„1. Podle § 479 občanského zákoníku lze v důsledku relativní neplatnosti závěti krátit jen podíly určené závětí. Je však vyloučeno, aby byly s odkazem na toto ustanovení kráceny podíly na majetku, který se dědí ze zákona a nikoli ze závěti. 2. Do neopomenutelného podílu, na který má dědic uvedený v § 479 občanského zákoníku právo, je nutno započítat veškerý majetek, který z jakéhokoli titulu po zůstaviteli dědí (ze zákona nebo podle některého ustanovení závěti).“

(Usnesení Městského soudu v Praze z 30.9.1996, č.j. 24 Co 184/96)

„Nároky neopomenutelných dědiců nejsou nároky na peněžitou úhradu jejich podílu vůči dědici ze závěti, nýbrž jsou nárokem na příslušný díl majetku zanechaného zůstavitelem.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČR z 25.5.1979, sp. zn. 4 Cz 7/79)

Závěť jako celek ani jako část však není při nerespektování ochrany neopomenutelných dědiců postižena absolutní neplatností. Ten z neopomenutelných dědiců, jehož povinný díl není závětí zachován, se může domáhat podle ustanovení §40a občanského zákoníku neplatnosti závěti vůči své osobě v rozsahu jeho povinného dílu (tzv. relativní neplatnost právního úkonu).

Prohlášení neopomenutelného dědice v rámci řízení o dědictví o tom, že se nedovolává relativní neplatnosti závěti, jej zbavuje možnosti, aby se po pravomocném skončení řízení o dědictví domáhal svého práva žalobou podle ustanovení § 485 a násl. občanského zákoníku. Co se týče časového omezení možnosti namítnout v rámci dědického řízení relativní neplatnost závěti, dává v tomto směru odpověď judikatura:

„Uznání závěti za pravou a platnou není neodvolatelným právním úkonem. Dokud nebylo pravomocně rozhodnuto o osobě dědice (ať již

mezitímním samostatným rozhodnutím nebo v usnesení o dědictví), může ten, kdo by při neplatnosti závěti přicházel v úvahu jako dědic, změnit své původní stanovisko (uznání závěti) a pravost a platnost závěti zpochybnit. Jestliže to učiní před právní mocí rozhodnutí o osobě dědice, je nutno s ním od tohoto okamžiku znovu jednat jako s účastníkem dědického řízení.“

(Usnesení Městského soudu v Praze z 28.6.1996 č.j. 24 Co 160/96-47)

K možnosti zákonného zástupce prohlásit jménem nezletilého dědice, že tento neuplatňuje relativní neplatnost závěti:

„Prohlášení o tom, že se neuplatňuje právo dovolat se neplatnosti (§ 40a, odst. 1 občanského zákoníku) závěti pro rozpor s ustanovením § 479 občanského zákoníku, učiněné zákonným zástupcem nezletilce nebo jiného opatrovance v řízení před státním notářstvím, musí být schváleno soudem péče o nezletilé děti nebo opatrovnickým soudem (§ 28 občanského zákoníku a § 176, odst. 1 a 2. občanského soudního řádu i § 193 občanského soudního řádu).“

(Stanovisko občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu ČSFR z 27. 6. 1990, Cpjf 90/89)

Je třeba poznamenat, že právní povědomí potenciálních pořizovatelů závětí o existenci úpravy povinných dílů a neopomenutelných dědiců je v praxi u nás velmi malé. Až 70% lidí, kteří hodlají u notáře sepsat závěť opomíjejíc v ní své potomky je nemile překvapeno skutečností, že dostát jejich vůli vyjádřené v závěti bude možná rámci dědického řízení komplikované postojem, který v budoucnu zaujme k této závěti jejich potomek. Pořizovatel závěti je pak nucen řešit svoji situaci jinak, někdy i pro něj méně přijatelným řešením již za svého života například darovací smlouvou apod. V tomto směru při zachování koncepce neopomenutelných dědiců i v návrhu nového občanského zákoníku bude mít dle mého názoru určitě přínos například institut zřeknutí se dědického práva předem smlouvou se zůstavitelem, kdy v závěti opomenutý dědic už bude předem vyloučen z dědění zřeknutím se dědického práva.

Návrh nového občanského zákoníku již v úvodních pasážích týkajících se obecně všech pořízení pro případ smrti (závěť, dědická smlouva nebo dovětek) v ust. § 1351 pamatuje na práva neopomenutelných dědiců. Ta jsou sice podrobněji upravena dále (§ 1501 a násl. návrhu), ale již zde je účelově zdůrazněno, že pořízením pro případ smrti nelze zkrátit povinný díl neopomenutelného dědice, který se práva na povinný díl nezřekl a nedošlo-li ani k jeho vydědění. Pokud tomu pořízení pro případ smrti odporuje, náleží neopomenutelnému dědici povinný díl.

Základní význam tohoto ustanovení je v tom, že nezakládá ani částečnou neplatnost té závěti nebo dědické smlouvy, která nedbá práv nepominutelných dědiců (jak dnes stanovuje § 479 platného občanského zákoníku), nýbrž v osnově nového občanského zákoníku se navrhuje, aby právo tohoto dědice na povinný díl bylo koncipováno tak, že se jedná o jeho právo vůči závětním dědicům, aby mu bylo vyplaceno v penězích, oč byl zkrácen (obdobně tomu bylo i v právní úpravě povinných dílů obsažené ve Všeobecném zákoníku občanském z r. 1811 účinném u nás do 31.12.1950).

Co do rozsahu okruhu oprávněných osob, které jsou neopomenutelnými dědici, odpovídá návrh stávající úpravě v § 479 občanského zákoníku a je obsažen v ustanoveních § 1501, odst. 1 návrhu. Zahrnuje tedy děti zůstavitele a pro případ, že tyto děti nedědí, jejich potomky.

Velikost povinného dílu je zakotvena v ustanovení § 1502, odst. 2 návrhu. Je-li nepominutelný dědic nezletilý, musí se mu dostat alespoň tolik, kolik činí tři čtvrtiny jeho zákonného podílu. Je-li nepominutelný dědic zletilý, musí se mu dostat alespoň tolik, kolik činí čtvrtina jeho zákonného dědického podílu. To co neopomenutelnému dědici náleží, mu musí zůstavitel v závěti odkázat ve formě dědického podílu nebo odkazu a takový podíl či odkaz nesmí být zatížen podmínkami, příkazy nebo jinými omezeními. Čili i když je koncepce povinného dílu pro neopomenutelné

dědice v rámci nového občanského zákoníku zachována, výše povinného dílu je oproti stávající úpravě v návrhu nového alespoň o něco nižší.

Přestože návrh stanoví, že nepominutelnému dědici zanechaný dědický podíl nebo odkaz musí zůstat zcela nezatížen, může se stát, že zůstavitel povolá závěti nepominutelného dědice, ale zatíží ho omezeními. Pak může nepominutelnému dědici uložit, aby buď převzal, co je mu zůstavěno s omezeními (neboť je záležitostí vlastního rozhodnutí dědice, zda projevené vůli zůstavitele vyhoví), anebo aby požadoval povinný díl podle § 1509 a násl. Neposkytne-li zůstavitel nepominutelnému dědici právo takové volby, jsou podmínky a příkazy omezující povinný díl bez účinků (viz. § 1503, odst. 2,3 návrhu).

Může se ale také stát, že zůstavitel v závěti na nepominutelného dědice vůbec pamatovat nebude a jako závětní dědice povolá osoby jiné. Pro ten případ opouští návrh dosavadní pravidlo § 479 platného občanského zákoníku, podle kterého je závěť v příslušné části neplatná. Uplatnění tohoto pravidla totiž vede podle platného zákona k tomu důsledku, že se založí majetkové společenství (například podílové spoluvlastnictví na nemovitosti) mezi dědicem závětním a nepominutelným, což představuje do budoucna pro samotné aktéry právního vztahu nemalé problémy a takový právní vztah je od počátku poznamenán nestabilitou.²⁰⁾ Proto, jak uvádí důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku, se osnova přiklání ke standardnímu institutu práva na povinný díl (§ 1509 a násl.). Závěť, která pomíjí nepominutelného dědice, není v příslušné části neplatná, a pozůstalost tedy připadne závětním dědicům tak, jak zůstavitel určil. Nepominutelnému dědici však náleží v takovém případě právo na vyplacení povinného dílu vůči závětním dědicům, kteří se s ním budou muset vypořádat.

Ustanovení § 1504 návrhu se pak týká osob, které by jinak patřily do okruhu neopomenutelných dědiců zůstavitele, ale z nějakého důvodu

²⁰⁾ Mikeš Jiří, Muzikář Ladislav: Dědické právo, 3. vydání, Linde Praha 2007, str. 54

*nedědí. Kdo se zřekl dědictví nebo povinného dílu, kdo je nezpůsobilý dědit nebo kdo byl zůstavitelem vyděděn, právo na povinný díl nemá. V další části věty pak toto ustanovení obsahuje ve své podstatě výkladové pravidlo, podle něhož při výpočtu povinných dílů ostatních dědiců se k němu hledí právě tak, jako by z dědického práva nebyl vyloučen. Je zde uplatněna stará zásada *exheredatus partem facit ad minuednam* (podíl vyděděného způsobí zmenšení povinného dílu).*

Ustanovení § 1509 až § 1511 násl. návrhu se zabývá následky neplatného vydědění, opomenutí neopomenutelného dědice zůstavitelem v závěti, nevědomosti zůstavitele o existenci neopomenutelného dědice. V těchto případech stanoví, že takový dědic za splnění zákonných předpokladů právo na povinný díl má. Ustanovení § 1512 pak řeší vzájemný vztah opomenutého dědice vůči ostatním dědicům. Neopomenutelný dědic není dědicem v pravém slova smyslu (jako je tomu v platné právní úpravě), ale byl-li v pořizení pro případ smrti zkrácen nebo případně zcela pomínut, je v postavení věřitele těch, kteří byli zůstavitelem za dědice a odkazovníky povoláni. Ti musí poměrně vyrovnat jeho pohledávku. Poměr se určí podle poměru čistých hodnot podílů nebo odkazů, které sami z pozůstalosti nabyli. Lze potvrdit zkušenostmi z praxe, že dosavadní zjednodušující konstrukce platného dědického práva, podle níž zákon nepominutelného dědice vnutil závětním dědicům za spoluvlastníka, není vyhovující. Vnitřní konflikty, které jsou tím do budoucna založeny jsou zřejmé.

Pořídil-li zůstavitel závěti má nepominutelný dědic právo na vyplacení peněz vůči povolaným dědicům a odkazovníkům (§ 1512 návrhu), dědí-li se podle zákonné posloupnosti, pak připadá v úvahu jenom zkrácení práva nepominutelného dědice a ten bude mít právo na doplatek vůči ostatním dědicům ze zákona. Bude na těchto osobách, zda plnění (dědické podíly nebo odkazy) z pozůstalosti přijmou i s tímto případným zatížením, anebo odmítnou-li je a uvolní tak pozůstalost pro nepominutelného dědice.

Ustanovení § 1513 až 1516 návrhu obsahují technická pravidla pro výpočet povinného dílu. Předně musí být zjištěna čistá hodnota pozůstalosti odečtením pasiv. Mezi pasiva se však nepočítají odkazy apod. (§ 1515). K zjištěné čisté hodnotě pozůstalosti se připočte i to, co nepominutelný dědic od zůstavitele již získal a co mu má být ve prospěch jeho povinného dílu započteno podle § 1519 a 1520 (pravidla pro započtení darů, která v platné právní úpravě chybí). Ze základu zjištěného podle pravidel v § 1514 a násl. se vypočte povinný díl a porovná se případně s hodnotou, kterou nepominutelný dědic z pozůstalosti eventuelně obdrží přímo. Neobdržel-li nic, má mu být vyplaceno, co mu náleží podle § 1513 (srov. i § 1501), dostalo-li se mu něčeho, avšak byl-li ve svém právu na povinný díl zkrácen, náleží mu doplatek.

Jak je vidět, osnova nového občanského zákoníku se ochraně práv neopomenutelných dědiců (a také vydědění) věnuje ve snaze předejít sporům mezi účastníky dědického řízení mnohem obšírněji než dosavadní právní úprava, i když základní zásady navrhované úpravy zůstávají stejné či obdobné.

2.6.2. Započtení na dědický podíl

Co se týká započtení na dědický podíl při dědění ze závěti, vychází platná právní úprava ze stručného ustanovení § 484 občanského zákoníku, podle kterého při dědění ze závěti je třeba započtení provést, jestliže k němu dal zůstavitel příkaz anebo jestliže by jinak obdarovaný dědic byl proti dědici uvedenému v ustanovení § 479 občanského zákoníku neodůvodněně zvýhodněn.

K tomu viz. výše v kapitole 2.4. Obsah závěti.

Návrh nového občanského zákoníku v souvislosti se započtením na povinný díl a na dědický podíl obsahuje ve dvou úvodních ustanoveních v § 1517 a 1518 dvě společné zásady. Předně z faktu započtení nevznikne nikomu povinnost něco vydat jiné osobě (jedinou výjimkou je možnost odvolání daru pro „nevděk“ pro zkrácení povinného dílu v případě, že

pozůstalost pro vyrovnaní povinného dílu nebude stačit). Druhé ustanovení řeší ocenění toho, co má být započteno: zásadně má být brána v úvahu hodnota, kterou mělo plnění v době odevzdání (stejně jako je to dovozováno stávající judikaturou soudů). Vyskytnou-li se však okolnosti hodné zvláštního zřetele - např. jestliže půjde o plnění, jehož hodnota se v mezidobí z vnějších příčin významně zvýší nebo poklesne - má být soudci umožněno, aby k těmto okolnostem přihlédl. Poukazuje se přitom, že musí jít o případy mimořádné: vyloučené jsou tedy případy běžných tržních výkyvů.

Ustanovení § 1519 a 1520 se týkají započtení na povinný díl. Dle § 1519, odst. 1 se na povinný díl se započte vše, co nepominutelný dědic z pozůstalosti skutečně nabyl odkazem nebo jiným zůstavitelovým opatřením.

Na povinný díl budou započtena, stejně jako je tomu v současné právní úpravě v § 484 občanského zákoníku, i bezplatná plnění, která neopominutelný dědic od zůstavitele obdržel za jeho života. Započteno však bude dle ustanovení § 1519, odst. 2 jen to, co nepominutelný dědic od zůstavitele bezplatně obdržel pouze v posledních třech letech před jeho smrtí, ledaže zůstavitel přikáže, aby se započtení provedlo za delší dobu; potomku se kromě toho započte i to, co od zůstavitele bezplatně obdržel dědicův předek. Při započtení se však nepřihlíží k obvyklým darováním. Výslovně je v ustanovení § 1520, odst. 1 řečeno, že na povinný díl potomka se započte to, co mu zůstavitel dal tzv. do života, tedy slovy zákona na úlevu v nákladech spojených se založením samostatné domácnosti, se založením manželského či obdobného soužití nebo s nástupem povolání či se započtením podnikání; na povinný díl se započte i to, co zůstavitel použil na úhradu dluhů zletilého potomka. Stalo-li se tak dříve než v posledních třech letech před zůstavitelovou smrtí, provede se započtení, pokud zůstavitel neprojeví opačnou vůli.

Na dědický díl, tedy nejen na povinný díl neopominutelného dědice, bude započtení provedeno zásadně jen tehdy, přikázal-li to zůstavitel projevem vůle učiněným ve formě předepsané pro pořízení závěti. To platí

jak při posloupnosti podle pořizení pro případ smrti, tak (na rozdíl od stávající právní úpravy) při zákonné dědické posloupnosti (§ 1522 návrhu).

2.7. Závěť versus listina o vydědění

Platná právní úprava chápe vydědění, na rozdíl od běžného pojetí slova vydědění používaného v obvyklé mluvě, jako odnětí práva a to pouze potomků na jejich povinné díly, které jim zaručuje ustanovení § 479 občanského zákoníku. Tzv. negativní závěť, kterou by zůstavitel někoho (roz. někoho jiného než neopomenutelného dědice) ze svých zákonných dědiců vyloučil z dědění, nemá v platném právu opory a zůstala by bez právních účinků (srov. ustanovení § 1508, odst. 2 návrhu nového občanského zákoníku, kde se institut negativní závěti opět objevuje, k tomu viz níže).

U vydědění jde podobně jako u závěti o pořízení pro případ smrti, ale v opačném slova smyslu, protože neslouží k založení, ale naopak odnětí práva osobě, které se to týká. Vydědění může být součástí závěti, ale může být pojato rovněž do samostatné listiny o vydědění.

„V jedné listině může být obsažen právní úkon obsahující závěť i vydědění; není rozhodující, zda a jak tato listina je nazvána.“

(Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 30.7.1986, sp. zn. 18 Co 135/86)

Základem platné právní úpravy vydědění je ustanovení § 469a občanského zákoníku. Toto ustanovení bylo vloženo do konceptu dědického práva občanského zákoníku z r. 1964 až novelou provedenou zákonem č. 131/1982 Sb. s účinností od 1.4.1983. Do té doby úprava vydědění neměla dle mínění zákonodárců v našem právním řádu místo. V porovnání se současnou právní úpravou mohlo být důvodem pro vydědění potomka, jestliže „v rozporu s pravidly socialistického soužití neposkytl zůstaviteli potřebnou pomoc v nemoci, ve stáří nebo v jiných závažných případech.“ Zákonem č. 509/1991 Sb. s účinností od 1.1.1992 došlo k další novelizaci občanského zákoníku, která mimo jiné zasáhla také právní úpravu vydědění obsaženou v ustanovení § 469a tím, že rozšířila přípustné právní důvody pro vydědění potomka o další tři

skutkové podstaty.²¹⁾

Dle ustanovení §469a, odst. 1 občanského zákoníku zůstavitel může vydědit potomka, jestliže:

- a) v rozporu s dobrými mravy neposkytl zůstaviteli potřebnou pomoc v nemoci, ve stáří nebo v jiných závažných případech,
- b) o zůstavitele trvale neprojevuje opravdový zájem, který by jako potomek projevovat měl,
- c) byl odsouzen pro úmyslný trestný čin k trestu odnětí svobody v trvání nejméně jednoho roku,
- d) trvale vede nezřízený život.

Co se týká způsobilosti pořizovatele, formálních náležitostí i zrušení jeho projevu vůle vydědění ve srovnání se závětí, řídí se oba druhy těchto pořízení stejnými pravidly. Po obsahové stránce se v ustanovení § 469a, odst. 3 občanského zákoníku pod sankcí neplatnosti (tyto důsledky nemá neuvedení důvodu pro vydědění v navrhované úpravě nového občanského zákoníku, srov. § 1507 návrhu) uvedení jednoho ze čtyř taxativně stanovených důvodů vydědění. Projev zůstavitelovy vůle musí být při vydědění v podstatě reakcí na jednání či chování potomka z doby předcházející době sepsání listiny o vydědění. Zatímco pro závěť je, až na způsobilost pořizovatele ji zřídit, pro její uplatnění rozhodný skutkový stav v době úmrtí zůstavitele, pro vydědění je směrodatný vždy skutkový stav pouze z doby zřízení listiny o vydědění nebo z doby předcházející. Vyděděním může zůstavitel vyloučit potomka z dědického práva i ohledně části majetku (srov. judikát: SJ 67/1997), i když tato situace v praxi není příliš častá.

Jednotlivé skutkové podstaty důvodů pro vydědění, zejména uvedené pod písm. a), b) a d) (když při posouzení důvodnosti vydědění podle písm. c) bude třeba vycházet z pravomocného rozhodnutí soudu), podrobněji

²¹⁾ Mikeš Jiří, Muzikář Ladislav: Dědické právo, 3. vydání, Linde Praha 2007, str. 87

konkretizuje judikatura soudů:

U důvodu vydědění pod písm. a) jde i o to, aby pomoc byla ze strany potomka, kterého se to týká, skutečně potřebná, a o to, zda vzhledem k poměrům, ve kterých zůstavitel žil, nebylo o něho v uvedených případech jinak postaráno, např. ze strany členů rodiny. Mohlo by také záležet na tom, zda snaha potomka poskytnout zůstaviteli potřebnou pomoc nebyla ze strany samotného zůstavitele odmítána.

Zejména u důvodu vydědění pod písm. b) se rozcházejí představy zůstavitele, který se rozhodl vydědit potomka, s názory judikatury. Neprojevoval-li se vydědovaný potomek, jak by se vůči zůstaviteli projevovat měl, bývá kladeno za vinu také samému zůstaviteli, že se sám ze své strany také nepříčinil o to, aby mezi ním a potomkem se vytvořily vztahy, jaké by mezi oběma měly být. To se týká především vydědění potomka, který je v době sepsání listiny o vydědění nezletilý. Tehdy je třeba zvažovat, zda s ohledem na věk vyděděného, jeho rozumové schopnosti a volní vlastnosti od něho bylo možno chování vylučující vydědění požadovat.

„Pro posouzení důvodů vydědění podle ustanovení § 469a, odst. 1 písm. b) občanského zákoníku je třeba rovněž zjišťovat, zda potomek zůstavitele měl reálnou možnost o zůstavitele projevit opravdový zájem, který by jako potomek měl projevit, tj. zda zůstavitel měl sám zájem se s dítětem stýkat a udržovat s ním běžné příbuzenské vztahy.“

(Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích z 9. 8. 1996, sp. zn. 6 Co 10/96)

„Skutečnosti odůvodňující závěr, že potomek o zůstavitele trvale neprojevuje opravdový zájem, který by jako potomek projevovat měl, mohou spočívat jak v pasivitě (nezájmu) potomka ve vztahu k zůstaviteli, tak také v chování, kterým potomek sice o zůstavitele zájem projevuje, ovšem způsobem neodpovídajícím řádnému chování potomka k rodiči (prarodiči atd.), tj. například způsobem trvale překračujícím zásady společenské slušnosti. Zájem, který by potomek měl o zůstavitele

projevovat, je třeba posuzovat s přihlédnutím k okolnostem konkrétního případu; je-li skutečnost, že potomek trvale neprojevuje o zůstavitele opravdový zájem, důsledkem toho, že zůstavitel neprojevuje zájem o potomka, nelze bez dalšího dovodit, že by neprojevení tohoto zájmu potomkem mohlo být důvodem k jeho vydědění.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČR z 15.5.2007, sp. zn. 21 Cdo 688/2006)

Zákon v ustanovení § 469a, odst. 2 umožňuje zůstaviteli, pokud to v listině o vydědění výslovně stanoví, vztáhnout důsledky vydědění i na potomky vyděděného, a to i tehdy, když u nich samých by žádný z uvedených důvodů vydědění nebyl dán.

„Ustanovení § 469a, odst. 2 občanského zákoníku umožňuje zůstaviteli, aby spolu s vyloučením nejbližšího potomka z dědictví též výslovně vyjádřil vůli, že důsledky vydědění se vztahují i na potomky vyděděného, kteří by jinak nastoupili na jeho místo. Není rozhodné, zda by proti nim samým bylo možné uplatnit některý z důvodů vydědění (§ 469a, odst. 3, část věty za středníkem, § 473, odst. 2 občanského zákoníku). Závěr, zda zůstavitel v konkrétním případě vydědil svého potomka i potomky vyděděného každého samostatně (§ 469a, odst. 1 občanského zákoníku), či zda vydědil svého nejbližšího potomka a vyjádřil svou vůli, aby důsledky vydědění byly vztaženy i na potomky vyděděného, kteří by jinak nastoupili na jeho místo (§ 469a, odst. 2 občanského zákoníku), představuje skutkové posouzení věci.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČR z 20.1.2004, sp. zn. 30 Cdo 2214/2002)

Z právní úpravy vydědění v platném právu vyplývá, že postavení ostatních dědiců oproti vyděděnému může zůstavitel posílit z hlediska jejich povinnosti unést důkazního břemeno v případném sporu o platnost listiny. Pokud se v listině o vydědění spokojí s parafrázováním zákonného ustanovení důvodu pro vydědění, pak bude na závětním dědici, aby prokázal, že důvody pro vydědění uváděné v listině o vydědění odpovídaly v době pořízení skutečnosti. Z tohoto důvodu jsou pořizovatelé listin o vydědění v notářské kanceláři vhodnou radou a pomocí vedeni k tomu, aby

podle okolností případu své důvody pro vydědění v listině podrobně rozvedli a uvedli případně i konkrétní časové údaje, kdy přesně a jakým způsobem, například při neposkytnutí pomoci v nemoci, k uváděnému skutkovému jednání ze strany potomka došlo. Pak budou motivy rozhodnutí zůstavitele pro vydědění potomka známy především tomu, jemuž je prohlášení o vydědění na prospěch a usnadní jeho procesní postavení v případném sporu. Bude na vyděděném, aby tyto zůstavitelem výslovně uvedené důvody vyvrátil a dokázal, že důvody pro vydědění v době sepsání listiny ve skutečnosti nebyly.

K postupu soudního komisaře v případech shody účastníků řízení ohledně neexistence důvodu vydědění srov. judikát:

„Vydědění je projevem vůle zůstavitele, který (je-li platný), je třeba respektovat. Tato vůle nemůže být zmařena pouhým souhlasným projevem vůle dědiců, ztotožňujících se s vyděděným, že zákonné podmínky vydědění nejsou dány. Státní notářství může zkoumat neplatnost vydědění. Mělo by v takovém případě alespoň vyslechnout účastníky a do protokolu uvést skutečnosti, které uvádějí k doložení svého tvrzení, že důvod vydědění není dán, a nespokojit se s pouhým tvrzením, že uznávají, že důvod není dán.“

(Ze závěrů občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu České socialistické republiky k rozhodování soudů i státních notářství v ČSR z 29. 12. 1984, sp. zn. Cpj 51/84)

Návrh úpravy vydědění v osnově nového občanského zákoníku vychází v podstatě z úpravy dosavadní obsažené v § 469a platného občanského zákoníku, pokud jde o důvody vydědění a formu prohlášení o vydědění. Prohlášení o vydědění lze učinit, změnit či zrušit stejným způsobem, jakým se pořizuje nebo ruší závěť (§ 1508, odst. 1 návrhu).

Důvody vydědění jsou v ustanovení § 1505, odst. 1 návrhu zachovány v podstatě shodně s právní úpravou dosavadní s určitými drobnými posuny takto:

Do zákonné úpravy se vrací po vzoru Všeobecného zákoníku občanského (§ 770) ustanovení, že zůstavitel může dědice vydědit s odkazem na jeho nezpůsobilost být dědicem. Stane-li se tak, bude určitá osoba vyloučena z dědického práva z vůle zůstavitele a nikoli proto, že je podle zákona nezpůsobilá dědit (§ 1505, odst. 2 návrhu). Význam tohoto ustanovení je zejména v tom, že zůstavitel svým výslovným projevem mimo jiné vyloučí případné spory o to, zda snad za svého života takové osobě její poklesek prominul či nikoli (vzhledem k tomu, že k prominutí podle ustanovení § 1340 nebo § 1341 návrhu může dojít i konkludentně). Podle důvodové zprávy k návrhu nového občanského zákoníku se jeví jako vhodné toto výslovně upravit, aby nevznikaly pochybnosti.

Dle ustanovení § 1505, odst. 1 návrhu lze ze zákonných důvodů neopomenutelného dědice vyděděním z jeho práva na povinný díl vyloučit, anebo jej v jeho právu zkrátit. Zůstavitel může vydědit nepomenutelného dědice, který:

- a) mu neposkytl potřebnou pomoc v nouzi,*
- b) o zůstavitele neprojevuje opravdový zájem, jaký by projevovat měl,*
- c) byl odsouzen pro trestný čin spáchaný za okolností svědčících o jeho zvrhlé povaze nebo*
- d) vede trvale nezřízený život.*

Oproti stávající úpravě je zestručněna formulace písm. a), obsah však zůstává nezměněn. V návrhu se také opouští kazuistická formulace písm. c) s tím, že dle tvůrců nového občanského zákoníku, vyjádřeného v důvodové zprávě v komentáři k tomuto ustanovení, důvod vydědění spočívající v odsouzení neopomenutelného dědice pro úmyslný trestní čin k trestu odnětí svobody v trvání nejméně jednoho roku neúměrně rozšiřuje tyto případy i na činy pro rodinné vazby bezvýznamné (např. hospodská rvačka, nutná obrana, krádež z hladu apod.) a přiklání se ke standardním právním řádům, které většinou volí i pro tyto případy obecně formulované skutkové podstaty, navíc někdy ještě vázané na rodinné poměry a rodinnou čest,

aniž by stanovovaly určitou sazbu trestu odnětí svobody jako je tomu u nás.

Dopady vydědění potomka na dědické právo jeho vlastních potomků řeší ustanovení § 1505, odst. 3 návrhu. Tady se navrhovaná úprava mírně odlišuje od platné právní úpravy: Přežije-li vyděděný potomek zůstavitele, nedědí ze zákona ani potomci vyděděného potomka, ledaže zůstavitel projeví výslovně jinou vůli. Nedožije-li se vyděděný potomek smrti zůstavitele, pak jeho potomci dědí vyjma těch, kteří jsou samostatně vyloučeni z práva dědického.

Dle mého názoru jako velmi praktické a pro praxi stále aktuálnější se jeví zavedení nového důvodu vydědění v ustanovení § 1506 návrhu. Podle něho zůstavitel může vydědit i nepominutelného dědice, který je tak zadlužen nebo si počíná tak marnotratně, že tu je obava, že se do budoucna pro jeho potomky nezachová povinný díl. Na rozdíl od předchozích důvodů vydědění však tento vzhledem ke své povaze nelze rozšířit na potomky vyděděného. Takové ustanovení v platné právní úpravě chybí a notář se setkává stále častěji s požadavkem na vydědění potomka z důvodu jeho velké zadluženosti vedeným obavami o osud zůstavitelem zanechaného majetku v dědictví. Pořizovatel listiny o vydědění je pak nucen simulovat jiný důvod pro vydědění, aby dostal své vůli a vyloučil daného potomka z dědění.

Zásadní změna se navrhuje v tom směru, že podmínkou platnosti vydědění není uvedení důvodu vydědění v prohlášení o něm. To je rozdíl proti úpravě zavedené u nás od 1.4.1983 ustanovením § 469a, odst. 3 platného občanského zákoníku (k tomu viz výše). Důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku k tomu uvádí, že zásadně není důvod k tomu, aby zůstavitel zdůvodňoval své rozhodnutí o vydědění v případech, kdy je ten důvod znám jak jemu, tak i vyděděvanému potomku. Takových případů je drtivá většina. Učiní-li prohlášení o vydědění v závěti, což je pravidlem, seznámí se s tím příliš mnoho lidí, a to třeba i dlouho poté, co důvod vydědění nastal a - např. při odsouzení vyděděného

pro závažný trestný čin - upadl v zapomenutí. Účel vydědění je zbavit nepominutelného dědice práva na povinný díl, nikoli ho dále znevažovat. Je tedy správné ponechat zůstaviteli na vůli, zda důvod vydědění uvede, či ne. Dle navrhovaného ustanovení § 1507 nevysloví-li zůstavitel důvod vydědění, má nepominutelný dědic právo na povinný díl, ledaže se proti němu prokáže zákonný důvod vydědění. Dá se však předpokládat, že případné soudní spory o neexistenci důvodu vydědění budou v případě neuvedení konkrétního důvodu pro vydědění pro obě strany mnohem náročnější a urputnější.

Další navržená změna je v tom, že podle stávající právní úpravy musí důvod vydědění striktně existovat v době vydědovacího prohlášení, takže nelze vydědit podmíněně (nastane-li důvod vydědění v budoucnu). Důvody jsou zřejmé. Vzhledem k obecným termínům používaným standardně při formulaci vydědovacích důvodů („potřebná pomoc“, „opravdový zájem“, „trvale“) mohou vznikat spory o platnost prohlášení o vydědění právě proto, že v okamžiku prohlášení o vydědění skutková podstata naplněna ještě nebyla (např. proto, že potomek sice v té době již vedl nezřízený život, ne však ještě trvale apod.).

V ustanovení § 1508, odst. 2 návrhu nového občanského zákoníku se také navrhuje úprava tzv. negativní závěti. U dědice, který není neopomenutelným dědicem, nepřichází vydědění podle § 1505 nebo § 1506 v úvahu. Zůstavitel však může pořídit negativní závěti a v ní jen uvést, že tento dědic, jemuž jinak svědčí zákonná posloupnost, dědit nebude. V takovém případě automaticky nastoupí v dědictví ostatní dědicové, jimž svědčí zákonná posloupnost. Pro takové prohlášení platí ustanovení o prohlášení o vydědění.

Za poznámku stojí ve vztahu k právní úpravě vydědění ještě ustanovení § 1532, odst. 2 návrhu, které výslovně upravuje procesní zásadu dovozovanou nyní literaturou. Uvede-li zůstavitel důvod vydědění, odkáže se k podání žaloby potomek, který tvrdí, že byl vyděděn neprávem.

Není-li důvod vydědění uveden, odkáže se k podání žaloby ten, kdo má dědit na jeho místě.

Je evidentní, že při sepisování listiny o vydědění notářským zápisem či za pomoci jiného právníka v zájmu posílení procesního postavení dědice, jemuž je vydědění na prospěch, je nutné pořizovatele vhodným způsobem poučit a vést k tomu, aby důvody, které ho vedou k vydědění potomka byly v listině zcela konkrétním způsobem popsány a konkretizovány.

2.8. Listina o ustanovení správce dědictví

Období nejistoty ohledně nakládání s majetkem náležejícím do dědictví od úmrtí zůstavitele do pravomocného skončení řízení o dědictví může fakultativně překlénout osoba správce dědictví. Dědici sice nabývají dědictví již smrtí zůstavitele, přece jen se však až do soudního potvrzení, že dědictví nabyli, na majetek v dědictví hledí jako na zvláštní majetkovou masu, kterou je třeba, zejména v zájmu věřitelů, podrobit zvláštnímu režimu. Tomu slouží správa dědictví.

Institut správce dědictví se v hmotně právní úpravě platného dědického práva, konkrétně v ustanoveních § 480a až § 480e objevil z potřeby vyvolané praxí na základě novely občanského zákoníku provedené zákonem č. 554/2004 Sb. s účinností od 1.1.2005. Institut správce dědictví měl však oporu i dříve v ustanoveních občanského soudního řádu upravujících neodkladná opatření činěná soudem na návrh účastníků nebo i bez návrhu v rámci řízení o dědictví, a to v § 175e a § 175f.

Co se rozumí pod pojmem správa dědictví, zákon dopodrobna nevymezuje. Správa dědictví zahrnuje v podstatě všechna jednání směřující k zachování, užívání a případnému zvětšení spravovaného majetku, např. přijímáním plateb nájemného apod. Zákon říká, že správce dědictví při výkonu své funkce vykonává práva a plní povinnosti, které ke svěřenému majetku příslušely zůstaviteli (§ 480a, odst. 2 občanského zákoníku). Potřeba spravovat dědictví vyvstane například již tím, že dědictví smrtí zůstavitele napadne více dědicům. Ocitají se pak v postavení podobném postavení podílových spoluvlastníků a nevynutí-li si okolnosti, aby do věci musel zasáhnout soud a ustanovit správce dědictví, je na samotných dědicích, aby se o správu zanechaného majetku postarali a podíleli se na ní.

Úkony správce dědictví přesahující rámec obvyklého hospodaření však může učinit jen se souhlasem dědiců a se svolením soudu. O úkonech

přesahujících rámeček obvyklého hospodaření rozhodují dědici nadpoloviční většinou. Při rovnosti hlasů nebo nedosáhne-li se většiny, rozhodne na návrh kteréhokoliv dědice soud. O tom, jakou většinou dědici rozhodují, zda podle hlav či podle velikosti dědických podílů, zákon nic neříká. Pro druhý z uváděných způsobů hlasování by musela být opora v zákoně, jenže tak tomu není.²²⁾ Správce dědictví je povinen vykonávat svou funkci s péčí řádného hospodáře (§ 480a, odst. 3 občanského zákoníku).

Dokud správa dědictví trvá, nemohou dědici s majetkem náležejícím do dědictví, který byl svěřen správci dědictví, nakládat nebo s ním činit jiná opatření (§ 480a, odst. 4 občanského zákoníku).

Rozsah správy dědictví, kterou by měl správce provádět, nemusí vždy postihovat veškerý zůstavitelem zanechaný majetek, ale jen některou ze složek tohoto majetku (typicky např. určitá nemovitost nebo podnik zůstavitele).

Správce dědictví může být ustanovena fyzická osoba, která je způsobilá k právním úkonům, nebo právnická osoba. Správce dědictví musí se svým ustanovením do funkce souhlasit. Má-li dědictví připadnout státu podle § 462 občanského zákoníku, může být správcem dědictví ustanoven také stát (§ 480b, odst. 1 občanského zákoníku). Správce dědictví je povinen podávat soudu nejméně dvakrát ročně zprávy o své činnosti a po skončení projednání dědictví předložit prostřednictvím soudu dědicům konečnou zprávu o své činnosti (§ 480b, odst. 2 a 3 občanského zákoníku). Správce dědictví má právo na odměnu a na náhradu hotových výdajů. Tuto odměnu hradí dědic, který nabyl dědictví, jež není předluženo, případně dědici poměrně podle velikosti svých dědických podílů, jinak stát (§ 480c, odst. 1 a 2 občanského zákoníku).

Zůstaviteli před rokem 2005 žádná možnost vlastní vůlí ovlivnit, zda a kdo bude ustanoven do funkce správce dědictví, nebyla dána. Od 1.1.2005 může tedy sám zůstavitel ustanovit pro případ své smrti správce dědictví a

²²⁾ Mikeš Jiří, Muzikář Ladislav: Dědické právo, 3. vydání, Linde Praha 2007, str. 112

tím v podstatě tuto správu dědicům, kteří jinak správu zanechaného majetku vykonávají, odejmout. Správce dědictví může být samozřejmě, jak bylo řečeno výše, ustanoven na návrh či bez návrhu též soudem. Ať už je správce dědictví ustanoven zůstavitelem na základě listiny o ustanovení správce dědictví (§ 480d občanského zákoníku) nebo soudem (§ 480a, odst. 1 občanského zákoníku, § 175e a § 480f občanského soudního řádu), platí pro jeho práva a povinnosti vždy hmotně právní úprava § 480a a násl. občanského zákoníku.

Listina o ustanovení správce dědictví je, přestože se při něm vyžaduje vyjádření souhlasu ze strany správce, stejně jako závěť jednostranným, neadresným právním úkonem ryze osobní povahy, nepřipouštějící zastoupení. Zůstavitel tedy může svůj projev vůle až do své smrti kdykoli změnit nebo zrušit a to odvoláním nebo pořízením nové listiny o ustanovení správce dědictví, nemůže-li původní vedle ní obstát. Povolat někoho správcem dědictví může jen ten, kdo je plně způsobilý k právním úkonům. Právní úkon musí být svobodný, vážný, určitý a srozumitelný. Povinnou formou listiny o ustanovení správce dědictví, stejně jako listiny o odvolání správce dědictví, je notářský zápis (§ 480d, odst. 2 občanského zákoníku).

V listině o ustanovení správce dědictví musí být pod sankcí neplatnosti uvedeno, zda správce dědictví má spravovat veškerý majetek zůstavitele nebo jakou jeho část, kdo má funkci správce dědictví vykonávat a jeho souhlas s ustanovením do funkce správce dědictví (§ 480d, odst. 2 občanského zákoníku).

Stejně jako u závětí, je u listiny o ustanovení správce dědictví výslovně upraveno, že jakékoliv podmínky připojené k listině o ustanovení správce dědictví nemají právní následky, nestanoví-li zákon jinak (§ 480d, odst. 3 občanského zákoníku).

Kromě odvolání listiny o ustanovení správce dědictví samotným zůstavitelem se listina zrušuje také odvoláním souhlasu s ustanovením do funkce správce dědictví ze strany osoby správce.

Z ustanovení § 480e, odst. 1 občanského zákoníku vyplývá, že správce dědictví ustanovený zůstavitelem je povinen ujmout se výkonu své funkce ihned, jakmile se dozví, že zůstavitel zemřel, a vyrozumět o tom soud, který vede dědické řízení. O vzájemnou informovanost správce dědictví a soudu, že došlo k události, kterou se aktivuje činnost obou subjektů, je postaráno v ustanovení § 175d, odst. 4 občanského soudního řádu takto: Zjistí-li soud, že zůstavitel zanechal listinu o správě dědictví, kterou ustanovil správce dědictví, vyrozumí ustanoveného správce dědictví o smrti zůstavitele a vyzve ho, aby se ujal své funkce. Tuto povinnost samozřejmě soud nemá, pokud mu správce sám oznámil podle § 480e, odst. 1 občanského zákoníku, že se ujal své funkce, jak bylo řečeno výše.

Došlo-li ke zrušení listiny o ustanovení správce dědictví, nejde-li o zrušení odvoláním souhlasu s funkcí správce dědictví, je notář, který vyhotovil příslušný notářský zápis o jejím odvolání nebo o nové listině o ustanovení správce dědictví, povinen bez zbytečného odkladu vyrozumět toho, kdo byl ustanoven správcem dědictví zrušenou listinou, že tato listina byla zrušena. Také v případě odvolání souhlasu správce dědictví s ustanovením do funkce správce dědictví za života zůstavitele je notář, který o tom vyhotovil notářský zápis, povinen bez zbytečného odkladu vyrozumět zůstavitele (§ 480d, odst. 5 a 6 občanského zákoníku). Toto vyrozumění pořizovatele a správce dědictví notář zpravidla provede dopisem zasláným na jejich poslední známou adresu do vlastních rukou. Přitom se má za to, že k vyrozumění došlo, i když se na tuto adresu nepodařilo dopis doručit (§ 36c notářského kancelářského řádu).

Se zřízením notářského zápisu o ustanovení správce dědictví, stejně jako listiny o odvolání listiny o ustanovení a listiny o odvolání souhlasu s ustanovením do funkce správce dědictví, je bezprostředně spojen zápis těchto úkonů do Centrální evidence závětí vedené Notářskou komorou ČR. Centrální evidence závětí ve dvou oddělených databázích eviduje jednak závěti a jednak listiny o ustanovení správce dědictví.

Ustanovením správce dědictví v případech správy stoprocentního obchodního podílu ve společnosti s ručením omezeným se zabýval judikát SJ 80/2002: „Je-li zůstavitel jediným společníkem a jediným jednatelem společnosti s ručením omezeným, obecný zájem a zájem zůstavitelových dědiců vyžaduje, aby byl vždy ustanoven správce části dědictví – obchodního podílu zůstavitele ve společnosti s ručením omezeným. Správce obchodního podílu zůstavitele ve společnosti s ručením omezeným činí po dobu dědického řízení nezbytné úkony spojené s obchodním podílem zůstavitele v této obchodní společnosti; zejména vykonává práva a plní povinnosti vyplývající z účasti zůstavitele v této obchodní společnosti.“

Rovněž návrh nového občanského zákoníku dává v ustanoveních o vedlejších doložkách v závěti v § 1412 a násl. zůstaviteli možnost kromě povolání tzv. vykonavatele závěti také možnost povolat závěť správce pozůstalosti. Vykonavatele závěti i správce pozůstalosti může zůstavitel povolat formou veřejné listiny. K tomu viz. blíže kapitola 2.4. Obsah závěti. Jinak správu pozůstalosti dle návrhu nového občanského zákoníku vykonává vykonavatel závěti, dědici samotní, anebo správce pozůstalosti, kterého podle procesních předpisů případně ustaví soud.

Povolal-li zůstavitel správce pozůstalosti nebo vykonavatele závěti, spravuje pozůstalost až do potvrzení nabytí dědictví správce pozůstalosti, jinak vykonavatel závěti. Nepovolal-li zůstavitel žádného z nich, spravuje pozůstalost dědic; je-li dědiců více a neujednají-li si nic jiného, spravují pozůstalost všichni dědicové (§ 1537, odst. 1 návrhu). Kdo spravuje pozůstalost vykonává tzv. prostou správu (§ 1537, odst. 1 návrhu). K prosté a plné správě srov. ustanovení § 1265 až § 1270 návrhu. Při správě lze z pozůstalosti něco zcizit nebo použít jako jistotu, vyžaduje-li to zájem na zachování hodnoty nebo podstaty spravovaného majetku, jinak za protiplnění. To platí i v případě, že má být změněn účel spravovaného majetku (§ 1538, odst. 1 návrhu). Správce dědictví nebo vykonavatel závěti může učinit úkon přesahující rozsah prosté správy, souhlasí-li s tím dědici.

Nedohodnou-li se dědici nebo je-li dědicem osoba pod zvláštní ochranou (například nezletilý), vyžaduje se souhlas soudu (§ 1538, odst. 2 návrhu)

Je-li pro to vážný důvod, nařídí soud jiné opatření, tj. může ustanovit správce pozůstalosti i z úřední moci.

Dědici, jehož dědické právo je již jasně prokázáno, může soud povolit i před skončením řízení o dědictví, aby s určitými pozůstalostními předměty volně nakládal, pokud je splnění poslední vůle zůstavitele zabezpečeno nebo souhlasí-li ostatní spoludědicové, nepominutelní dědicové a odkazovníci (§ 1539, odst. 1 návrhu).

2.9. Souběh dědění ze závěti a dědění ze zákona

Pro dědické nástupnictví je určující skutečností především zůstavitelova vůle projevená v závěti, popřípadě v listině o vydědění. Odpovídá-li vůli zůstavitele, aby dědictví připadlo osobám patřícím do okruhu zákonných dědiců, nebude mít důvod k jinému řešení. V opačném případě může povolat za svého dědice někoho jiného, učiní-li tak zákonem požadovaným projevem vůle na případ smrti (závěti, listinou o vydědění). Tomuto nástupnictví musí být dán průchod v první řadě, i když při respektování práv neopomenutelných dědiců, kteří v případě uplatnění svého práva na povinný díl vůči závětnímu dědici vystupují v postavení zákonných dědiců.

Dle ustanovení § 461 občanského zákoníku se dědí ze zákona, ze závěti nebo z obou těchto důvodů. Nenabude-li dědictví dědic ze závěti, nastupují místo něho dědici ze zákona. Nabude-li se ze závěti jen část dědictví, nabývají zbývající části dědici ze zákona.

„Odmítne-li dědictví ze závěti dědic, který je současně dědicem ze zákona, nabývají uvolněný dědický podíl po něm všichni další dědici ze zákona, nikoliv tedy jen nástupci odmítnuvšího dědice.“

(Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR z 27.1.1983, sp. zn. 4 Cz 85/82)

Z ustanovení § 461 občanského zákoníku (a i z jiných ustanovení platného dědického práva) je jasně patrná v dědickém právu dosud přetrvávající favorizace dědění ze zákona před děděním ze závěti, jak se projevila v našem dědickém právu postupně během kodifikací z 50. a 60. let.²³⁾

K dědění ze zákona tedy dochází:

- a) zemře-li zůstavitel bez zanechání platné závěti,
- b) nedopadá-li ustanovení závěti na všechn zůstavitelem zanechaný majetek (pak ohledně tohoto majetku nastává dědění ze zákona),

²³⁾ Mikeš Jiří, Muzikář Ladislav: Dědické právo, 3. vydání, Linde Praha 2007, str. 54

- c) nenabude-li závětní dědic z jakýchkoli důvodů dědictví (pro dědickou nezpůsobilost, v důsledku odmítnutí dědictví, vydědění; pak na místo závětního dědice nastupují dědici ze zákona).

Z toho vyplývá, že jeden a týž dědic může dědit jak ze závěti, tak ze zákona, v části, na kterou závěť nedopadá. Odmítá-li však takový dědic dědictví, tak jeho projev o odmítnutí nebo přijetí dědictví postihuje nerozlučně oba důvody dědění. V rámci jednoho dědického tak řízení může dojít k souběhu dědění ze závěti a dědění ze zákona, kdy jeden dědic dědí závěti odkázaný majetek jako dědic ze závěti a na majetek, na nějž závěť nedopadá, nastupují jiní dědici jako dědici ze zákona.

I v případě, že zůstavitel zanechal platnou závěť, musí mít dědici ze zákona, kteří by jinak připadali v úvahu jako dědici, kdyby závěti nebylo, možnost vyjádřit se k platnosti závěti, případně namítat její neplatnost. To platí jak pro zákonné neopomenutelné dědice, tak pro zákonné dědice ostatních dědických skupin, například sourozence, synovce a neteře atd. K tomu srov. starší judikát:

„Dedičia zo zákona sú účastníkmi konania o dedičstve dovtedy, kým sa nepochybne nezistí, že poručiteľ zanechal platný závet a že dedičia zo zákona neprichádzajú do úvahy. Na zistenie stavu a obsahu závetu treba predvolať zákonných dedičov, aby mali možnosť vyjadriť sa o platnosti závetu či namietat' jeho neplatnosť.“

(Rozsudek Najvyššieho súdu SR z 14.6.1974, sp. zn. 1 Cz 50/74)

K uzavření dohody o vypořádání dědictví mezi dědici ze zákona a dědici ze závěti: „Je možné, aby také neopomenutelní dědicové ze zákona, kteří uplatnili svůj nárok podle ustanovení § 479 občanského zákoníku, uzavřeli dohodu s dědici ze závěti.“

(Ze zprávy o řízení o dědictví u státních notářství v ČSR, projednané a schválené občanskoprávním kolegiem Nejvyššího soudu ČSR z 5.11.1975, sp. zn. Cpj 30/75)

Návrh nového občanského zákoníku v ustanoveních § 1358 a 1359 upravuje - spolu ustanoveními, jež za nimi následují - hlavní pravidla pro

rozdělení pozůstalosti mezi závětní dědice a mimo to také promítá konkrétněji pravidlo o možnosti dědění z různých dědických důvodů, které mohou působit i vedle sebe (§ 1336 návrhu).

Za dědice chápe návrh nového občanského zákoníku osobu, které náleží dědictví, tj. buď celá pozůstalost nebo podíl na ní. Podle ustanovení § 1358 návrhu dědici připadne celá pozůstalost, je-li povolán jako dědic jediný. Je-li povolán dědici zůstaven jen podíl, připadne zbylá část pozůstalosti zákonným dědicům. Na základě dalšího pravidla obsaženého v § 1359 návrhu je-li povoláno několik dědiců a podíly nejsou určeny, mají právo na pozůstalost rovným dílem. Je-li povoláno několik dědiců tak, že jsou všem určeny podíly, ale pozůstalost není vyčerpána, mají právo na zbylou část pozůstalosti zákonní dědicové. Toto právo zákonní dědicové nemají, zůstavil-li zůstavitel povolaným dědicům zřejmě celou pozůstalost, byť i při výčtu podílů nebo věcí něco přehlédl. Pro přirůstání dědicům ze závěti pak stanoví pravidlo § 1360 návrhu tak, že vyměří-li zůstavitel některým z povolaných dědiců určité podíly a jiným nikoli, připadne dědicům povolaným bez podílu zbylá část pozůstalosti rovným dílem.

Uvolněný podíl dědice ze závěti řeší ustanovení § 1363 až 1365 návrhu. Tato ustanovení odrážejí snahu o posílení významu závěti v dědickém právu přesnějším respektováním vůle zůstavitele vyjádřené v závěti. Platná právní úprava obsažená v ustanovení § 461, odst. 2 občanského zákoníku stojí na postulátu, že uvolněný dědický podíl dědice ze závěti nabývají bez dalšího dědici ze zákona. Oproti tomu § 1363 a násl. návrhu stanoví, že podíl dědice, který nedědí a nemá náhradníka, se uvolní a přiroste poměrně k podílům ostatních povolaných dědiců, avšak jen tehdy, jsou-li všichni dědicové povoláni k dědictví buď rovným dílem, nebo všeobecným výrazem znamenajícím rovné podělení. Právo na přírůstek nemá ten, komu byl zůstaven určitý dědický podíl. V tomto případě vychází návrh nového občanského zákoníku z pojetí, že takto povolanému dědici chtěl zůstavitel zanechat jen to, co mu přiznal a nic víc, a proto je přirůstání podílů vyloučeno a uvolněný podíl tohoto dědice ze závěti

případně dědicům ze zákona. Jsou-li někteří dědici povoláni s podílem a další bez takového určení, přiroste uvolněný podíl těm, kteří jsou povoláni bez podílu. Naproti tomu podle ustanovení § 461, odst. 2 platného občanského zákoníku nabývají uvolněný dědický podíl dědice ze závěti vždy dědicové ze zákona.

Souběh dědění ze závěti a dědění ze zákona je v návrhu nového občanského zákoníku řešen podrobněji a odráží některé odchylky, které zůstavitel může vyjádřit v obsahu závěti.

3. ŠETŘETNÍ PROVÁDĚNÁ K ZÁVĚTI V RÁMCI DĚDICKÉHO ŘÍZENÍ

Po zahájení dědického řízení usnesením, soud pověří příslušného notáře ve smyslu ustanovení § 38, odst. 1 občanského soudního řádu, aby jako soudní komisař za odměnu provedl úkony v řízení o dědictví. Jiné úkony soud zpravidla neprovádí.

Poté, co byl příslušný notář pověřen provedením úkonů v řízení o dědictví, resp. v praxi po převzetí spisu notářem, pak veškeré úkony mimo úkony vyňaté z kompetence soudního komisaře podle ustanovení § 38, odst. 2 občanského soudního řádu, činí notář jako soudní komisař. Novelizací občanského soudního řádu zákonem č. 7/2009 Sb. je s účinností od 1.7.2009 z pravomoci soudního komisaře ve snaze o urychlení řízení o dědictví vyňato pouze několik málo úkonů, které zůstávají v kompetenci dědického soudu, a to žádosti o poskytnutí právní pomoci v cizině, ustanovení správce dědictví podle § 175f, odst. 2 věty první části za středníkem (tj. případy, kdy správcem dědictví bude ustanoven notář, který v daném řízení není soudním komisařem), zrušení usnesení o dědictví podle § 175w a vydání potvrzení podle § 175z, odst. 1. Vše ostatní činí v řízení soudní komisař.

Jednou z prvních otázek, kterou soudní komisař řeší v úvodu dědického řízení je zjištění, zda zůstavitel zanechal platnou závěť, listinu o vydědění či listinu o ustanovení správce dědictví. Od 1.1.2001 vede Notářská komora ČR tzv. Centrální evidenci závětí, která od 1.1.2005 obsahuje v oddělené databázi také centrální evidenci listin o ustanovení správce dědictví, listin o odvolání ustanovení správce dědictví nebo listin o odvolání souhlasu s ustanovením do funkce správce dědictví. V této Centrální evidenci závětí notář za poplatek, který uhradí na účet Notářské komory ČR, vylustruje u každého zemřelého, zda na jeho jméno a jeho rodné číslo (případně podle data narození zůstavitele) je či není evidována

zavěť či listina a v kladném případě, u kterého notáře nebo soudu je taková listina uložena. Centrální evidence závětí je vedena notářskou komorou na základě ustanovení § 35a notářského řádu a je blíže upravena předpisem notářské komory o CEZ.

Do 31.12.2000 konal pouze soud šetření ve své evidenci závětí, zda je v ní evidována závěť zůstavitele. Za tohoto stavu věci však existovalo reálné riziko, že po změně bydliště zůstavitele do jiného okresu, aniž by změnu nahlásil příslušnému soudu, u něhož byla jeho závěť evidována, nebude závěť zůstavitele vůbec nalezena. Po určitou přechodnou dobu prováděly šetření ve své evidenci závětí soudy zároveň se soudními komisaři, kteří prováděli šetření v Centrální evidenci závětí. V současné době je však Centrální evidence závětí vedená notářskou komorou úplná a zahrnuje i závěti, vedené původně v evidenci soudu.

Pozn.: Nově soudní komisař od 1.7.2009 také dle předpisu o CEMS lustrací v Centrální evidenci manželských smluv šetří, zda zůstavitel nesepsal smlouvu o rozšíření nebo zúžení stanoveného rozsahu společného jmění manželů a smlouvu o vyhrazení vzniku společného jmění manželů ke dni zániku manželství, uzavřenou manžely, nebo mužem a ženou, kteří chtějí uzavřít manželství. Centrální evidence manželských smluv je vedena notářskou komorou na základě ustanovení § 35c notářského řádu.

Zjistí-li soudní komisař šetřením v Centrální evidenci závětí, že zůstavitel zanechal závěť nebo listinu o správě dědictví, zjistí její stav a obsah (je-li závěť nebo listina o správě dědictví uložena u něho) nebo požádá o zjištění stavu a obsahu závěti notáře nebo soudu, u nichž je závěť uložena.

Podobně soudní komisař postupuje, vyjde-li závěť najevo jinak než šetřením v Centrální evidenci závětí, například byla notáři přeložena dědicem. K tomu v praxi dochází zejména u tzv. předběžného šetření, které je nezbytnou součástí každého dědického řízení. Jedna z pasáží formuláře protokolu o předběžném šetření je zaměřena právě na šetření ohledně závěti zemřelého. O zjištění stavu a obsahu závěti notář sepíše protokol,

který obsahuje základní údaje týkající se předložené listiny, jaký je stav předložené listiny a o osobě, která listinu předložila. K protokolu soudní komisař pevně připojí ověřenou kopii listiny. Je-li závěť uložena u soudu, vyhotoví soud na základě žádosti soudního komisaře protokol o zjištění jejího stavu a obsahu, k němuž pevně připojí ověřenou kopii této závěti. Protokol lze vyhotovit bez přítomnosti účastníků řízení, případně pokud je předkládána v rámci dědického řízení, je protokol vyhotovován v přítomnosti předkládající osoby. V protokolu se zejména uvede, zda není listina poškozena nebo opravována, v jaké formě je sepsána, zda neobsahuje skutečnosti zeslabující její věrohodnost, datum listiny, identifikační údaje o osobách uvedených v listině, dále také jméno, příjmení, datum narození, bydliště osoby, která závěť předložila a její prohlášení, kde byla listina uložena nebo nalezena. V protokolu se dále potvrdí převzetí listiny soudním komisařem. Jedná-li se o vlastnoruční závěť zůstavitele, uvede se v protokolu prohlášení toho, kdo závěť předložil, pokud byl pořízení závěti přítomen, zda byla závěť sepsána a podepsána vlastní rukou zůstavitele. Jedná-li se o závěť, kterou zůstavitel nenapsal vlastní rukou, uvede se v protokolu prohlášení toho, kdo závěť předložil, pokud byl pořízení závěti přítomen, zda byla závěť podepsána vlastní rukou zůstavitele, a zjišťuje se, jaké je bydliště svědků závěti a jaký je jejich vztah k závěti povolaným a zákonným dědicům. Pokud svědkové nežijí, zjišťuje se navíc datum jejich smrti. Jedná-li se o závěť zůstavitele, který v době pořízení závěti nemohl číst nebo psát, zjišťuje se v protokolu, proč nemohl zůstavitel číst nebo psát, jaké je bydliště svědků závěti, pisatelů a předčitatelů a jaký je jejich vztah k závěti povolaným a zákonným dědicům. Pokud tyto osoby nežijí, zjišťuje se navíc datum jejich smrti. Tomu, kdo předložil soudnímu komisaři závěť zůstavitele, případně listinu, o níž tvrdí, že se jedná o závěť zůstavitele, se vydá jedno vyhotovení protokolu o zjištění jejího stavu a obsahu, pokud o něj požádá.

Jak je patrné, klade Jednací řád pro okresní a krajské soudy na zjišťování okolností samotné závěti a předložení listiny, o níž někdo tvrdí,

že se jedná o závěť značné nároky. Je tomu tak proto, aby byly v pozdějších stádiích dědického řízení co nejvíce eliminovány případné spory účastníků řízení v této věci a aby vůle zůstavitele vyjádřená v závěti byla co nejvíce šetřena.

Notář, který sepsal protokol o zjištění stavu a obsahu závěti, bezodkladně předá dědickému soudu k uložení do sbírky prohlášených závětí závěť, která mu byla v rámci dědického řízení předložena či byla v jeho úschově. Originály závětí sepsaných notářským zápisem samozřejmě zůstávají archivovány ve sbírce notářských zápisů toho notáře, který závěť sepsal. Originály závětí které má notář ve své úschově, jsou u něj uloženy pouze a právě do jejich prohlášení, tj. do sepsání protokolu o zjištění stavu a obsahu závěti. Převzetí závěti do notářské úschovy je notář povinen nahlásit do Centrální evidence závětí stejně jako je tomu v případě, kdy závěť sám sepíše notářským zápisem. Okolnost, že stav závěti byl zjištěn protokolem (tzv. prohlášení závěti) se vyznačí rovněž krátkým záznamem na samotném originále listiny.

4. ZÁVĚR

Za téma své rigorózní práce jsem si zvolila problematiku dědění ze závěti. Dědění samo o sobě je tématem, který se dotýká všech osob bez výjimky. Lze s nadsázkou říci, že ne úplně každý během svého života například založí obchodní společnost či bude investovat do podílových listů a prostřednictvím těchto svých úkonů se tak bude pohybovat v rámci objektivního platného práva. Naproti tomu je téměř jisté, že se každý člověk během svého života dostane do styku s právem dědickým (s potřebou převést majetek zemřelého na osoby živé). Povětšinou je tato potřeba spojena s rodinnými vazbami mezi dědici a zůstavitelem. Smrt se tak týká nejen tělesné schránky jedince, ale promítá se i do právní sféry, v jejímž středu se zemřelý na sklonku svého života ocital.

K problematice dědění ze závěti lze přistupovat z více úhlů pohledu. Já jsem pro svůj přístup k tomuto tématu zvolila podrobný výklad současné platné právní úpravy dědění ze závěti vždy hned následovaným srovnávacím výkladem daného institutu dědického práva obsaženým v návrhu nového občanského zákoníku, případně také judikaturou soudů.

Potřeba rekodifikace tehdejšího československého občanského zákoníku a potřeba změn v úpravě soukromého práva byla zřetelná již záhy po revoluci v r. 1989. Ovšem na počátku 90. let došlo vzhledem k naléhavějšímu celospolečenskému zájmu a úplné absenci moderní kodifikace obchodního práva pouze k vytvoření zákoníku obchodního a problematika rekodifikace občanského práva byla odložena. Potřebné zásadní změny občanského zákoníku se řešily toliko novelami (zejména pak novelou zákonem č. 509/1991 Sb.). V současné době je však již vytvořena a vládou schválena osnova zcela nového českého civilního kodexu, který by měl odpovídat běžným evropským standardům a z níž vychází i moje práce.

Velkou inspirací tvůrců nového občanského zákoníku je Všeobecný zákoník občanský z r. 1811, který dosud platí, samozřejmě v upravené pozměněné podobě, v Rakousku.²⁴⁾

Cílem této mé práce je především podat problematiku dědění ze závěti co nejkomplexněji. Snažila jsem se prostudovat dostupnou českou (a částečně i zahraniční) literaturu, zaměřit se na judikaturu české justice a zároveň vyjít i z mé osobní praxe v notářské kanceláři. Na základě těchto informací jsem zamýšlela udělat ucelený obrázek o současných možnostech potencionálního pořizovatele závěti, co se sepsání jeho závěti týče, a zejména nastínit možnosti, které pořizovatelům závěti budou nabídnuty v rámci nové úpravy dědického práva, pokud v této podobě bude schválena poslaneckou sněmovnou ČR.

Pokusila jsem se o nastínění některých úskalí, která zůstaviteli hrozí při pořízení závěti. Dle mého názoru vede současná platná právní úprava dědění ze závěti v praxi k takovému velmi reálnému a poměrně i častému výsledku celého dědického řízení, že skutečná vůle zůstavitele, jak má být s jeho majetkem po jeho smrti naloženo, není respektována. Naproti tomu je dáována přednost vůli žijících účastníků řízení, jak s pozůstalostí naloží. Těžko lze vysvětlit pořizovateli závěti, že k naplnění jeho vůle tak, jak ji vyjádřil v závěti vůbec nemusí dojít. Dle proklamovaných tezí věcného záměru k osnově nového občanského zákoníku je považováno za nezbytné posílit význam závěti jako jednostranného právního úkonu pro případ smrti a v nové úpravě dědického práva pak vymezit větší prostor pro závěť jako projev autonomie jednotlivce, pokud se týká jeho možnosti svobodně projevit svoji vůli a jakkoli naložit se svým majetkem nejen za svého života smluvně, ale i pro případ své smrti závětí. Tomu mají posloužit některé nové či staronové instituty dědického práva, například nově upravené přirůstání uvolněných dědických podílů dědicům ze závěti při splnění zákonných požadavků, systematické předřazení právní úpravy

²⁴⁾ Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, JGS Nr. 946/1811, ve znění pozdějších předpisů

dědění ze závěti před právní úpravu dědění ze zákona aj.

Veškeré tyto informace, které o českém právu dědickém mám, jsem se snažila také konfrontovat s notáři a jinými notářskými koncipienty a kandidáty a vyvodit z nich závěry vedoucí k úvahám nejen o nedostatečnosti stávající úpravy, ale i o možnostech změn, které povedou k pozvednutí naší do značné míry kusé a zastaralé právní úpravy obsažené v platném občanském zákoníku pocházejícím z r. 1964 na roveň ostatních evropských kodexů. Otázkou zůstává, zda navrhovaná právní úprava dědického práva, která vychází ve svém základu ponejvíce z právní úpravy platné u nás do r. 1950 a z vládního návrhu nového občanského zákoníku ČSR z r. 1937, je tím pravým, co naše dědické právo potřebuje. Je otázkou, zda za vzor kodifikace neměla posloužit spíše některá moderní zahraniční právní úprava, která by současným společenským poměrům u nás lépe odpovídala. Na druhé straně je jasné, že návrh nového občanského zákoníku vypracovaný týmem odborníků pod vedením prof. Karla Eliáše je v části týkající se dědického práva (přestože jeho jazyk spíše odpovídá předválečné češtině) jednoznačným krokem ke zpřesnění a zkvalitnění právní úpravy dědění. Úctyhodný počet 244 paragrafů oproti stávajícím 41 tomu nasvědčuje a praxe, doufejme, dá rovněž kladné hodnocení co se týče přínosu nové právní úpravy.

RESUMÉ (ČESKÁ VERZE)

Tato rigorózní práce je zaměřena na problematiku dědění ze závěti. Podtitulem práce je „Platná právní úprava ve srovnání s navrhovanou úpravou v novém občanském zákoníku“. Už z názvu práce vyplývá, že velký zájem je věnován tvorbě nového občanského zákoníku a jeho vlivu na právo dědické. Ve vztahu k chystané nové kodifikaci českého občanského práva hmotného, se práce zabývá především srovnáním stávající platné právní úpravy dědění ze závěti s navrhovanou úpravou obsaženou ve vládním návrhu nového občanského zákoníku. Vyloženy jsou stávající právní instituty a v návaznosti na ně pak instituty navrhované v nové právní úpravě dědění ze závěti, včetně zcela nových či po dlouhé době obnovovaných právních institutů testamentárního práva.

Co se systematiky této práce týká, zabývá se nejprve otázkami obecnými, tj. především předpoklady, za kterých se závěť může stát právním důvodem dědění, a poté předpoklady, za nichž je závěť platným právním úkonem. Tyto předpoklady jsou zpracovány ve svém souhrnu, tedy jak obecné požadavky nutné k platnosti všech právních úkonů obecně, tak i některé specifické zákonné požadavky, které je nutné dodržet při pořizení závěti. Následně jsou popsány jednotlivé druhy závětí z hlediska použité formy závěti, s poukazem na některé úlevy z jinak obecného požadavku dodržení předepsané formy závěti, které jsou umožněny za určitých specifických životních situací člověka a jsou nově obsaženy v navrhované osnově občanského zákoníku. Rozsáhlá kapitola je věnována možnému obsahu závěti. Tato část práce se v úvodu zabývá podstatnou náležitostí závěti, jíž je ustanovení dědice, a poté jsou popsány možné další obsahové „nuance“ závěti. Samostatné kapitoly jsou pak věnovány možnostem, které zákon dává pořizovateli závěti pro její zrušení, další pak se zabývá neoddělitelnou součástí dědění ze závěti, jíž je ochrana neopomenutelného dědice a s ní související právní úprava vydědění v našem právním řádu. Poměrně nová je v našem dědickém právu možnost pořizovatele ustanovit listinou správce dědictví, proto je této problematice rovněž věnována krátká kapitola. V závěru části, týkající se hmotněprávní úpravy dědění ze závěti, je

zmínka o souběhu dědění ze závěti a dědění ze zákona, k němuž v praxi nezřídka dochází. Z procesního hlediska je samostatná pasáž věnovaná některým úkonům, které soudní komisař musí provádět ve vztahu k závěti v úvodu dědického řízení. Jedná se o zjišťování u účastníků dědického řízení a zejména pak v centrálních evidencích, zda zemřelý zanechal závěť, případně o zjištění jejího stavu a obsahu.

Rigorózní práce je především určena pro ty, kteří mají zájem prohloubit si znalosti v oblasti práva dědického, zejména pak v otázkách týkajících se dědění ze závěti, různých možností pořízení závěti, obsahovými náležitostmi závěti atd. Práce dává rovněž přehled o tom, jakým směrem se případně má ubírat naše právní úprava dědění ze závěti dle návrhu nového občanského zákoníku a z tohoto pohledu může být určitě přínosem i pro širší veřejnost.

ABSTRACT (RESUMÉ - ANGLICKÁ VERZE)

This thesis deals with the problems of testamentary succession. The subtitle of the thesis is “Valid legal regulations in comparison with the proposed regulations in the new Civil Code”. The headline of the thesis itself suggests that our interest is aimed at the creation of the new Civil Code and its influence on the law of succession. In relation to the prepared new codification of the Czech Civil Substantive Code, the thesis deals mainly with the comparison of the existing valid legal regulations of testamentary succession with the proposed regulations included in the government motion of the new Civil Code. The existing legal institutes are explained, the institutes proposed in the new legal regulations of the testamentary succession follow them, including brand new or after a long time renewed legal institutes of the testamentary law.

As for the taxonomy of the thesis, it deals firstly with the general questions, i.e. mainly preconditions for the testament to become legal grounds to the succession, and then preconditions for the testament to be a legal transaction. The preconditions are composed in their summary, i.e. both general preconditions necessary for the validity of all legal transactions generally, and some specific legal preconditions that have to be observed when making a testament. After that, particular kinds of testaments are described with the view to the used form of a testament, with reference to some allowances from otherwise general precondition of observing the prescribed form of the testament which are allowed in given specific living situations of a person and are newly included in the proposed outline of the Civil Code. A large chapter takes notice of a possible content of a testament. This part of the thesis deals firstly with a substantial requisite of a testament, which is appointing an heir, after that, other possible nuances of a testament are described. Separate chapters then take notice of possibilities which the law gives to the legator of a testament to cancel it, another one deals with the inseparable part of

testamentary succession, which is the protection of the forced heir and the related legal regulations of disinheritance in our rule of law. The legator's possibility to appoint a personal representative via a deed is rather new in our law of succession and that is why those problems are also dealt in a short chapter. In the conclusion of the part dealing with the substantive-legal regulations of the testamentary succession there is a reference to the concurrence of the testamentary succession and hereditary succession, which happens rather often in practice. From the procedural view there is a separate part which takes notice of some transactions that a judicial inspector has to discharge in relation to the testament in the opening of an inheritance procedure. It means finding out from the participants of the inheritance procedure and then mainly in central records whether the deceased left a testament, possibly finding out its condition and its contents.

The thesis is meant mainly for those who would like to deepen their knowledge in the area of the law of succession, mainly in the questions relating to testamentary succession, different possibilities of making a testament, content requisites etc. The thesis also offers a survey, which way our legal regulations concerning testamentary succession should go according to the motion of the new Civil Code. For this reason it surely can be a contribution for the general public, too.

RESÜMEE (RESUMÉ - NĚMECKÁ VERZE)

Die Rigorosumsarbeit konzentriert sich auf die Problematik der Testamentvererbung. Der Untertitel der Arbeit heißt „die gültige rechtliche Ausgestaltung im Vergleich mit der entworfenen Ausgestaltung der Neufassung des Bürgerlichen Gesetzbuchs“. Bereits aus dem Titel der Arbeit resultiert, dass hier ein großes Interesse der Neufassung des Bürgerlichen Gesetzbuchs und deren Einfluss auf das Erbrecht gewidmet wird. Im Bezug auf die gewünschte neue Kodifizierung des tschechischen materiellen Bürgerrechts befasst sich die vorliegende Arbeit insbesondere mit dem Vergleich der gegenwärtigen gültigen Rechtsregelung der Testamentvererbung mit der im Regierungsentwurf der Neufassung des Bürgerlichen Gesetzbuchs neu entworfenen Ausgestaltung. Es werden die bestehenden Rechtsinstitute und im Anschluss daran dann die Institute dargelegt, welche im Entwurf der neuen Rechtsregelung der Testamentvererbung enthalten sind, einschließlich einiger ganz neuen, oder erst langer Zeit wieder eingeführten Rechtsinstitute des Testamentrechts.

Was die Systematik der Arbeit betrifft, befasst sie sich zuerst mit allgemeinen Fragen, das heißt vor allem mit Voraussetzungen dessen, wann ein Testament zum Rechtsgrund der Vererbung werden kann, und danach mit den Voraussetzungen, unter welchen ein Testament zum gültigen Rechtsgeschäft wird. Die Voraussetzungen werden komplex behandelt, also sowohl allgemeine Voraussetzungen, welche allgemein zur Gültigkeit sämtlicher Rechtsgeschäfte erfüllt werden müssen, als auch einige spezifische gesetzliche Anforderungen, die bei der Errichtung des Testaments erfüllt werden müssen. Anschließend werden einzelne Testamentarten aus der Sicht der jeweils verwendeten Testamentform beschrieben, mit dem Hinweis auf einige Milderungen der sonst allgemein geltenden Anforderungen an die Einhaltung der vorgeschriebenen Testamentform, welche unter ganz bestimmten, spezifischen Lebenslagen des Menschen ermöglicht werden, und neu im Entwurf der Neufassung des Bürgerlichen Gesetzbuchs enthalten sind. Ein umfassendes Kapitel widmet sich den möglichen Testamentinhalten. Dieser Teil der Arbeit befasst sich in der Einführung mit dem

wesentlichen Bestandteil jedes Testaments, was die Erbeinsetzung ist, und danach werden mögliche weitere "Inhaltsnuancen" des Testaments beschrieben. Selbständige Kapitel widmen sich dann den Möglichkeiten, welche das Gesetz dem Testamenterrichter für dessen Auflösung bietet, ein weiteres Kapitel befasst sich mit dem untrennbaren Bestandteil der Testamentvererbung, was der Schutz des Noterben sowie die damit zusammenhängende rechtliche Ausgestaltung der Enterbung in unserer Rechtsordnung sind. Die Möglichkeit des Testamenterrichters, in einer Urkunde den Erbschaftsverwalter zu bestellen, ist in unserem Erbrecht relativ neu, deshalb wird ein kurzes Kapitel auch dem Thema gewidmet. Am Schluss des Teils, der die materiellrechtlichen Regelungen der Testamentvererbung betrifft, erwähnt man die Koinzidenz der Testamentvererbung und der gesetzlichen Vererbung, welche in der Praxis nicht selten vorkommt. Eine selbständige Passage widmet sich aus der prozessualen Sicht einigen Handlungen, welche der Gerichtskommissär in Bezug auf das Testament am Anfang des Erbschaftsverfahrens tätigen muss. Es handelt sich um die Ermittlung der Beteiligten am Erbschaftsverfahren und insbesondere dann die Abfrage der Zentralregister, ob der/die Verstorbene ein Testament hinterlassen hat, bzw. wie sein Zustand und Inhalt sind.

Die Rigorosumsarbeit wird vor allem für diejenigen bestimmt, welche sich an der Vertiefung ihrer Kenntnisse auf dem Gebiet des Erbschaftsrechts, insbesondere dann in Fragen der Testamentvererbung, verschiedener Möglichkeiten der Testamenterrichtung, inhaltlicher Obliegenheiten des Testaments etc. interessieren. Die Arbeit gibt ebenfalls einen Überblick darüber, in welche Richtung sich unsere rechtliche Ausgestaltung der Testamentvererbung nach dem Entwurf der Neufassung des Bürgerlichen Gesetzbuchs ggf. bewegen könnte und sie kann aus dieser Sicht sicher auch einen Beitrag für die breite Öffentlichkeit leisten.

Klíčová slova:

- Dědění
- Závěť
- Návrh nového občanského zákoníku

Key words:

- Succession
- Testament
- Motion of the new Civil Code

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Publikace

- v českém jazyce:

BARTOŠEK, M.: Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje), 2. přepracované. vydání, nakladatelství Akademie věd České republiky, Praha, r. 1995.

BÍLEK, P., ŠEŠINA, M. Dědické právo v předpisech let 1925-2001. Praha: C. H. Beck, r. 2001.

BÍLEK, P., DRÁPAL, L., JINDŘICH, M., WAWERKA, K., Notářský řád a řízení o dědictví. Komentář. 3., doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, r. 2005.

ELIÁŠ, K., ZUKLÍNOVÁ, M., Principy a východiska nového kodexu soukromého práva, Linde Praha, a.s., r. 2001.

FIALA, J. a kol., Občanské právo hmotné, Masarykova univerzita v Brně, Doplněk, 3. vydání, 2002.

HOLUB, R. a kol., Komentář k občanskému zákoníku ze dne 25. října 1950, č. 141 Sb., Praha: Orbis.

JEHLIČKA, O. ŠVESTKA, J., ŠKÁROVÁ, M., a kolektiv. Občanský zákoník – Komentář, 7. aktualiz. vydání. Linde Praha, a.s., r. 2002.

KADLECOVÁ, M., SCHELLE, K., VESELÁ, R., VLČEK, E., Dějiny českého soukromého práva, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007

KADLECOVÁ, M., SCHELLE, K., VESELÁ, R., VLČEK, E., Vývoj českého soukromého práva, EUROLEX, 2004

KNAPPOVÁ, M., ŠVESTKA, J. Občanské právo hmotné. Svazek III., 3. aktualizované a doplněné vydání. ASPI Publishing, s. r. o., r. 2002.

KUČERA, R., Dědictví, Linde Praha, a.s., 2001

MALÝ, K. a kol., Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s., 1999

MIKEŠ, J., Dědictví a právo, INFORMATORIUM, 1993

MIKEŠ, J., MUZIKÁŘ, L. Dědické právo. 3. aktualiz. vydání. Linde Praha, a.s., r. 2007.

ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J.: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, díl III., Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, Praha, 1936.

SCHELLEOVÁ, I.: Dědictví a dědické právo, Computer Press, Praha, r. 2007

SCHELLEOVÁ, I., SCHELLE, K., Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964, Masarykova univerzita Brno, 1993

TILSCH, E., Dědické právo rakouské se stanovisky srovnávací vědy právní, autorisované vydání, Praha: Věšhrd, r. 1904.

- v německém jazyce:

DORALT, P., NOWOTNY, CH., SCHAUER, M. Bürgerliches Recht 1., 4. vydání. Wien: Service Fachverlag an der Wirtschaftsuniversität Wien, 2001.

DORALT, P., NOWOTNY, CH., SCHAUER, M. Bürgerliches Recht 2., 4. vydání. Wien: Service Fachverlag an der Wirtschaftsuniversität Wien, 2001.

KOZIOLI - WELSER, Grundriß des bürgerlichen Rechts. Band II – Sachenrecht, Familienrecht, Erbrecht, 10. vydání. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1996.

KREJCI, H., Privatrecht, 6. vydání, Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2004.

RUMMEL, P., Kommentar zum ABGB, 3. vydání. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2007.

Články z odborných časopisů, časopisy

DRCHAL, V., článek Pachtýř platí pachtovné, LIDOVÉ NOVINY ze dne 19.11.2007, str. 5.

ELIÁŠ, K., článek Privilegované závěti a osnova českého občanského zákoníku, časopis AD NOTAM, 2/2009.

HOJDNOVÁ, I., článek Dědické podíly a jejich výpočty, časopis AD NOTAM, 4/2008.

HRDINA, K., článek Co se (ne)změnilo aneb několik poznámek k nové úpravě dědického řízení, časopis AD NOTAM, 5/2009.

MEDUNOVÁ, R., článek Dědic, která nemá být opomenut, časopis AD NOTAM, 5/2009.

MRZENA, E., článek Dědění ve čtvrté dědické skupině, časopis AD NOTAM, 1/2000.

MYTYZKOVÁ, P., článek Stručné zamyšlení nad institutem darování pro případ smrti, časopis AD NOTAM, 3/2007.

KARHANOVÁ, M., článek Správce dědictví jako hmotněprávní institut českého právního řádu, časopis AD NOTAM, 5/2006.

KAWULOK, J., Vydědění - právní úprava a praxe, časopis AD NOTAM, číslo 4/1999.

KOLESÁR, P., článek Problematika účastenství v řízení o dědictví, časopis AD NOTAM, 5/2006.

KORBEL, F., PRUDÍKOVÁ, D., SVĚŽENKOVÁ, L., LETKOVÁ, R., článek Změny ve výkonu notářství po 1. červenci 2009, časopis AD NOTAM, 4/2009.

KOUBA, V., Úvaha nad některými instituty dědického řízení a dědického práva, časopis AD NOTAM, 4/2000.

KOŽIAK, J., KOŽIAKOVÁ, H., článek Započtení na dědický podíl v judikatuře, časopis AD NOTAM, 6/2007.

PELIKÁNOVÁ, I., článek Několik poznámek k prvním paragrafům návrhu občanského zákoníku, JUSTIČNÍ PRAXE, r. 2002.

RYŠÁNEK, Z., článek Řízení o dědictví po 1.7.2009, časopis AD NOTAM, 6/2009

ŠEŠINA, M., článek Diskuse o návrhu nového občanského zákoníku VII., časopis AD NOTAM, 4/2006.

ŠEŠINA, M., článek Zamyšlen nad úlevami při pořizování závěti v novém občanském zákoníku, časopis AD NOTAM, 2/2009.

TELEC, I., článek O vládním návrhu občanského zákoníku, časopis PRÁVNÍ ROZHLEDY, 19/2009.

TOMSA, M., článek K návrhu nového občanského zákoníku, PRÁVNÍ ZPRAVODAJ, 1/2008.

Právní předpisy

Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, JGS Nr. 946/1811, ve znění pozdějších předpisů.

Grundbuchgesetz, BGBl Nr. 39/1955, ve znění pozdějších předpisů.

Obecný zákoník občanský ve znění od 1.1.1925 do 31.12.1950.

Zákon č. 100/1931 Sb., o základních ustanoveních soudního řízení nesporného ve znění od 2.11.1931 do 31.12.1950.

Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

Občanský zákoník č. 141/1950 Sb. ve znění od 1.1.1951 do 31.3.1964.

Občanský soudní řád č. 142/1950 Sb. ve znění od 1.1.1951 do 31.3.1964.

Občanský soudní řád č. 99/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

Notářský řád č. 95/1963, ve znění pozdějších předpisů.

Občanský zákoník č. 40/1964 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon o nadacích a nadačních fondech: zákon č. 227/1997 Sb. o nadacích a nadačních fondech a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů.

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti České republiky č. 196/2001 Sb., o odměnách a náhradách notářů a správců dědictví.

Předpis přijatý sněmem Notářské komory České republiky podle § 37, odst. 3, písm. m) notářského řádu, ve znění pozdějších předpisů, k němuž udělilo souhlas Ministerstvo spravedlnosti České republiky podle § 37, odst. 4 tohoto zákona (notářský kancelářský řád).

Předpis přijatý sněmem Notářské komory České republiky podle § 37, odst. 3, písm. o) notářského řádu, ve znění pozdějších předpisů, k němuž udělilo souhlas Ministerstvo spravedlnosti České republiky podle § 37, odst. 4 tohoto zákona (předpis o Centrální evidenci závětí).

Předpis přijatý sněmem Notářské komory České republiky podle § 37, odst. 3, písm. o) notářského řádu, ve znění pozdějších předpisů, k němuž udělilo souhlas Ministerstvo spravedlnosti České republiky podle § 37, odst. 4 tohoto zákona (předpis o Centrální evidenci manželských smluv).

Návrh nového občanského zákoníku, Osnova nového občanského zákoníku: vládní návrh nového občanského zákoníku publikovaný na <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona>.

Důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku: oficiální text důvodové zprávy publikovaný na <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona>.

Zdroje judikatury

FIALA, R. Přehled judikatury ve věcech dědických. Praha: ASPI, a.s., r. 2006.

Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek vydávaná Nejvyšším soudem ČSFR, Nejvyšším soudem ČR a Nejvyšším soudem SR (v době do 31.12.1992) a Nejvyšším soudem ČR (od 1.1.1993).

Nejvyšší soud o občanském soudním řízení a řízení před státním notářstvím (Sborník směrnic, usnesení, rozborů a zhodnocení soudní praxe plén a presidia Nejvyššího soudu 1965-1967). Vydal Nejvyšší soud ČSSR, SEVT Praha 1974.

Soudní judikatura – rozhodnutí soudu ČR vydávaná ve spolupráci se soudci Nejvyššího soudu (CODEX Bohemia s.r.o.) viz judikáty označené SJ.

Časopis AD NOTAM.